

મુગ્ધા

કવિ
શ્રી. બાલકૃષ્ણ

અમુલ્ય

શ્રી. રામ. રામ. રામ.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

“ગચ્છાની કોપીગણિત વિભાગ”

અનુક્ર-ાક

()

પ્રાગેક

પુસ્તકનું નામ

1 1

વિષય ૨૬૧૨ ૩

મૃગ જળ

(કેનોપમમાત્રાપ્રોતિ)

પ્રો. એફ. ડબલ્યુ. બેઇન

ના

BUBBLES OF THE FOAM

નો

અનુવાદ

— () —

પીન્થા મોહમવી વિલામમદિરામુન્નતખત જગત્ ।

અનુવાદ તથા પ્રકાશક

હીરાચંદ કસ્તુરચંદ ઝવેરી

૧૯૮૧ }
મસા }

મૃત્યુ રૂા ૧-૮-૦

{ ૧૯૨૫
{ મન્યુઆરી

પ્રકાશક

અમદાવાદ

હીરાચંદ કસ્તુરચંદ ઝવેરી
૩૮૧-૩૮૩ ઝવેરી બજાર
મુંબઈ ૨

ગુપ્ત તી કૉપીરાઈટ માર્ક

૧૯૦૩

૧૯૦૬

આવૃત્તિ ૧લી સર્વ હક્ક પ્રકાશકને સ્વાધીન પ્ર ૧૧૧૦૦

મુદ્રક

નટવરલાલ મૂ વીમાવાળા

ગાંડીવ મુદ્રણાલય

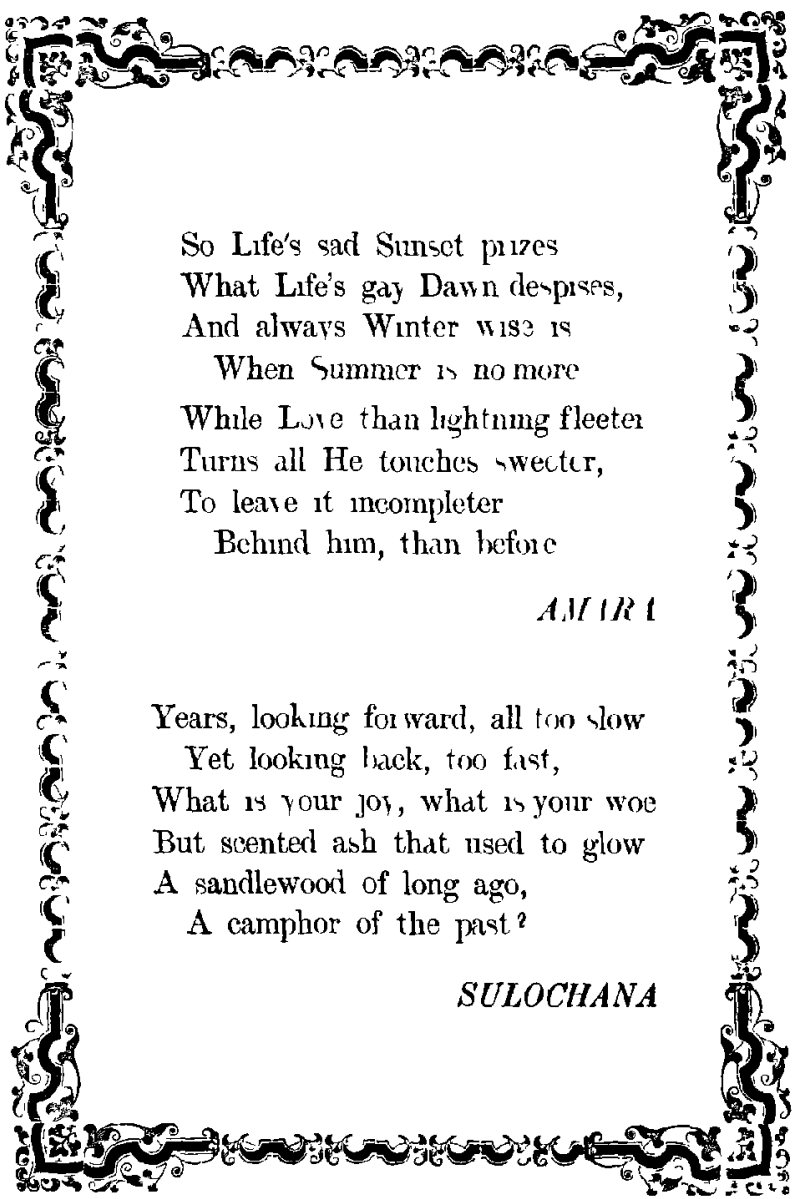
૧૮૦ કેજાંપીઠ

મુરત.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અ-ન-દા-વા-દ
ની કૉપીરાઈટ રૂમ

અર્પણ

ભૂતિ સ્નેહતણી સગુણ ગરવી મભારી હૈયામહિ
જ્યોતિ પ્રેરક માન ! તુજ શિશુઆ આશિષ ઇચ્છે ભત્રી
ઉત્તમે મુજ પન્થને યશ શશિ તારો તમિસા રણે
અર્પ પુષ્પ સુવાસિને નવલુ આ અદ્યપાર્થ જેવુ તને

So Life's sad Sunset prizes
What Life's gay Dawn despises,
And always Winter wise is
 When Summer is no more
While Love than lightning fleet
Turns all He touches sweeter,
To leave it incompleter
 Behind him, than before

AMIRI

Years, looking forward, all too slow
 Yet looking back, too fast,
What is your joy, what is your woe
But scented ash that used to glow
A sandalwood of long ago,
 A camphor of the past?

SULOCHANA

અનુક્રમણિકા.

	પાનું.	
૧ અતિ લાલિત બાળક	૧	
૨ મૃગતૃષ્ણા	૨૭	
૧ લાલિત ઉષા	"	
૨ મધ્યાહની માયાબળ	૫૦	
૩ અરણ્ય અને નિશા	૭૨	

અનુવાદકની

પ્રસ્તાવના

મારા પ્રથમ પ્રયત્નને વાચક વર્ગે સપ્તે । વધારી લેવાથી ત્રી
બેઠમના એક બીજા પુસ્તકને તેના કરકમગમા સાદર કરના પ્રેમથી છુ,
આગા છે કે તેનો પશુ તેવોજ સહાર થશે

મારા પહેલા પ્રયાસમા ત્રી બેઠમના બાવે આત્મા ઉતારવા કેટ-
લે કેનાણે હુ અશક્ત નીવડ્યો છુ તોયે તેનુ માધુર્ય જાણની રાખવા
મે મનનો યત્ન કર્યો હતો આ પુસ્તકમા મૂળના બાવેને વાચક વર્ગ
નમદા યથસ્થિત મુકવા પુરનો પ્રયત્ન કર્યો છે છતા કશે ક્ષતિ જેનુ
લાગે તો તેમા દોષ મારોજ છે બાકી મૂળ વસ્તુ તો એટલી બધી
મુદ્દર, મુગ્ધ અને કલ્પનાપૂર્ણ છે, અને વળી ભાષા અને ભાવો
એટલા મનોહર છે કે તેમા દોષારોપણ કરવાનો પ્રયત્ન તો સર્વાંગ
સુદ્ધ રમણીના અગમા ખોડ ગોધી કાઢવા જેવો છે પ્રિય વાચક ।
મૂળ વસ્તુમા શબ્દે શબ્દે અર્થગાભીર્ય, વાક્યે વાક્યે પદમાલિય અને
પાને પાને કલ્પનાસૌદર્ય ભરેલા છે ત્રી બેઠમ હિદી નથી એટલે
આ પુસ્તકમા મન્યામીને બૂલથી દાદીવાળો ચિતર્યો છે પશુ આવા દોષ
મુખ્યત્વે નજીક હોવાથી ક્ષતવ્ય છે

આવા મનોહર પુષ્પની પ્રત્યુત્પત્તિ કરતા કશે રંગની ઉજ્જ્વળ જાણીય
તો તે સ્વાભાવિક છે એમ પ્રોફેસર સાહેબે પોતાની કથાનકમા સ્પષ્ટ

ક્યું" છે "જે જલાશયમા ઉત્પન્ન થયું છે તેમા પડતા પ્રતિબિંબ સિવાય નીલોત્પલની સુદરતાનું કોણ અનુકરણ કે પ્રત્યુત્પત્તિ કરી શકે ? રખડો પવન કદાચ તેની સુરભિને દૂર સુદૂર પ્રસરાવી શકે, પરંતુ જલાશય કે દર્પણનું કામ તો નજ કરી શકે " મારો આ પ્રયત્ન તો રખડતા પવન જેવો છે મૂળનું આમેલુંમ પ્રતિબિંબ ઉતારવાનું સાદમ હું કરું અને તેમા નિષ્ફળ નીવડું તોયે તેની સુરભિથી વાચકને વચિત તો નહિજ રાખું મલય પર્વતની પ્રત્યુત્પત્તિ તો અશક્યજ છે પરંતુ રખડો પવન તેની સુવાસ ચોરી તેના માધુર્ય અને અલૌકિકતાનો સહજ ખ્યાલ આપી શકે ખરો

પ્રો બેઠન !! પાંચ નવશે વાચકવૃદ્ધ સમક્ષ અત્યારે પડેલા છે અને આ પુસ્તક છઠ્ઠું છે હમણા હમણા તુરંત અને બીજા તથા મનોત્તજક અને અસરકારી સાહિત્યની ભરતી ચઢવા માડી છે વાચક વર્ગનો મોટો ભાગ શિષ્ટ અને સસ્તા સાહિત્યની ઉણપને લઈને આવા સાહિત્યને પોષી રહ્યો છે, જે બતાવી આપે છે કે જનતાનો સાહિત્ય પ્રત્યેનો પ્રેમ ઓછો નથી થયો પરંતુ સારી વસ્તુના અભાવે મને તેનાથી મતોષ લાઇ રહી છે

આ કથાનકના મૂળમા ઉડું ઉડું તત્ત્વજ્ઞાન છૂપાયેલું છે આખી કથા મોહરાગની માયાળજ તથા કર્મના ફળની અનિવાર્ય પ્રકૃતિ પર રચાયેલી છે મૂળ લેખકે પોતાની ભૂમિકામા જે વિષેનું ચથેષ્ટ નિરૂપણ કરેલું છે

જગત્મા પ્રાણી માત્ર મોહાલ બની આધ્રુવ વસ્તુ પાછળ પોતાનું અમુચ્છ બંધન વેડી દે છે તે પરથી મૂળ લેખકે પોતાના પુસ્તકનું નામ Bubbles of the Foam (કેનોપમમાચામીતિ) શીલુના

પરપોટા (અથવા તો પ્રીતિ કેવળ શીશુના જેવી છે) એ રાખ્યું છે મે
 જેને અનુદ્રવ “મૃગજળ” નામ રાખ્યું છે લેખકે પણ એજ ભાવ
 પોતાના પુસ્તકમાં રજૂ કર્યો છે, તે તેની ભૂમિકા વાચી જવાથી જોઈ
 શકો છો. ત્રીજી કથા શરૂ થતાજ મહાદેવી પાર્વતી “મૃગજળ” જોઈ
 જોયી ઉઠે છે, “શુઓ, પેનું મૃગજળ” તેની સુદરતાથી આકર્ષાઈ
 જિવપાર્વતી નીચે ઉતરે છે અને આખા પુસ્તકના સાર રૂપ થોડા
 વાર્તાલાપ ત્યાં થાય છે “દેવી બોલ્યા ખરેખર સમજીને પણ જૂલાવે
 એનું આ છે, તો બિચારા મૃગો જુલ ખાઈને છેતરાયજ કાણુ માને
 કે પેલું દેખાતું પાણી કેવળ માયાજ છે? અને દેવો જેવાની આખો
 પણ આ દૃશ્યથી ભ્રમિત થાય છે તો બિચારા તરખ્યા અને નિર્દોષ મૃગ-
 લાગ્યોની આખો તો વળી કેટલી બધી છેતરાતી હશે.” ત્યારે અદ્રશ્યખર
 હિંદુ તત્ત્વજ્ઞાનના સમગ્ર સાર રૂપ થોડા વચનોથી આખી વસ્તુનું સ્વરૂપ
 રજૂ કરે છે “ઓ હિમસુતા, આ સુધ્ધ માયાગ્નિ વિષેના તારા
 વિચારો વાસ્તવિક છે અને છતાંયે આ માયા કેવળ જગત્ની ચક્ષુઓ-
 નેજ છેતરતી હોત તો કદાચ વાંધો ન હોતો, પરંતુ આ જે જણાય છે
 તેનાથી તો તેની વિવેકશક્તિયે ભ્રમિત થઈ ગઈ છે કારણ કે આ
 રેતીનું આનિજનક ચિત્ર તો આ જગત્ની સમોદિત કરતી માયાગ્નિ
 આગળ તુચ્છ અને અલ્પતર છે એની અદર પામર પ્રાણીઓ ભડભડ
 બળતી નસાલના મોહ પમાડતા પ્રકાશમાં જેમ મિચાડ પતંગિયું ભસ્મી
 જત થાય છે તેમ પોતાના આત્માને બાળી, નિનાશ, નિરાધાર અને
 વિલ્લ બનાવી જન્મમરણની અધારી ખાઈતા દુર્લભબોધી બની
 ફસાઈ પડે છે અનત જન્મમરણ પછી પુનઃ એ બળેલા આત્મામાં
 સુલભબોધિત્વના અકુર ફૂટવા માડે છે અને તેમણે પુનરુત્થાન થયા

પ્રકીર્તે દોષરહિતપણે ફરી જન્મમરણના ચક્રમાં ફસાયા વિના ઉચે ને ઉચે ચલવાવાળા બહુ યોગજ હોય છે ” આ વસ્તુના—આ ગૂઢનરવના સમર્થનમાં આખી કથા છે

આ વાર્તાની નાવિકા અરણ્યાની અતિરુપ નામના રાજકુમારના અપ્રતિમ સૌદર્યથી આકર્ષાઈ મોહાય બને છે બીજા બાળ બહુ નામનો તેનો વનસાથી તેને અપાર પ્રેમથી ચાહે છે અતિરુપ તો કેવળ સૌદર્ય ભોગી બ્રમર જેવો છે ત્યારે બહુ—કદરૂપો અને કડીયારો—હૃદયના ખાસ્તેહથી તેની પાછળ ઘેરો બન્યો છે પણ મોહાય બનેલ પ્રાણીના વિવેકશક્તિ તો નાશજ પામી હોય છે એટલે અરણ્યાની બહુને નીચી મીઠા વચ્ચેથી ભોળની અતિરુપ સાથે ચાલી જાય છે યોગ વખતમાંજ અતિરુપના ચરિત્રો તેને માલૂમ પડે છે ભગ્નહૃદથી ચતા તેને પાડી જગલમાં મોકલવામાં આવે છે ત્યાં બહુ તેને પોતાની ત્વો થવા ખૂબ સમજાવે છે પરંતુ પોતાના નાશ સિવાય બીજા કશાથી સુખ નથી મળનાર એમ દલીલોથી સમજાવી પોતાને મારી નાખવા પ્રેરે છે આખરે બહુ તેને મારી નાખે છે અને તેના ચેરનો બદલો અતિરુપ તથા તેના સાથી ચમ્પનો નાશ કરી લેછે પરંતુ તે બદલ તેને ઉઠનો અવતાર ધારણ કરવો પડે છે તેના હાડકા જ્યાં શિવ પાર્વતી બેઠા છે ત્યાં પડેલા છે અને એ પરથીજ આ વાર્તા શરૂ થાય છે, અને તેનો ઉપર મુજબનો અંત આવે છે

આપણામાં તો ક્યારેતુ પોકારી પોકારી કહેવામાં આવ્યું છે કે

प्रलोका धेन प्रवक्ष्यामि यदुक्तं ग्रंथकोटिमिः ।

ब्रह्मसत्यं जगन्मिथ्या जीवो ब्रह्मैव नापरः ॥

મોહના સાત્રાન્ધ નીચે ચગદાયતુ જગત્ કેવળ માયાબળ છે

અને તેમા રસમસ થઇ રહેલા પ્રાણીઓની હાલત રણુમા ઝાઝવાના જળને જોઇ દોડતા મૃગલાઓ જેની છે હિંદુ તત્ત્વજ્ઞાન, પશુદર્શનો અને ધર્મો આજે યુગો થયા એની એ વાત માનવમમાજ આગળ અવિહત ધારે રજુ કરી રહ્યા છે

આવુ જ્ઞાન શુદ્ધ રીતે માનવહૃદયને ભાગ્યેજ અસરકર્તા નીવડે છે એતો અત્યાર અગાઉતુ સિદ્ધ થઇ ચૂક્યું છે તેની સચોટ અસર આરી નવચો દ્વારા બરોબર થઈ શકે છે પોતાના જીવનનુ તાદૃશ્યચિત્ર નગર આગળ તરવરતુ જણાતા જનસમાજ પર તેની આપોઆપ અસર થાય છે અને તેથીજ નનકથાઓની અગત્ય ધણી છે અમ્મ

આ પુસ્તકને યે પહેલેથી છેલ્લે સુધી તૈયાર કરવામા પ્રો બોમે શયદ્ જર્નાલન પાઠકજીએ પોતાના અમૃત્ય વખતનો ભોગ આપી મહાય આપી છે તે બદલ તેમનો ઉપકાર માનુ છુ અને આશા રાખુ છુ કે આ નવચકથાને યે વાચકવૃદ્ધ ઉત્સાહભરે વધારી મારા ભારી પ્રયત્નમા ઉત્સાહ અને ચેતન રેડશે આ પુસ્તકને કળાની દૃષ્ટિએ જોટલુ ઉત્તમ બનારી શકાય તેટલુ બનાવવા પ્રયત્ન કરવામા આજે છે છતા કશે ક્ષતિ જણાય તો તે બદલ સુસ્ત વાચક પાસે ક્ષમા માગુ છુ

વળી જે જે સાક્ષરોએ, પત્રોએ અને સભાવિત ગૃહસ્થોએ ભાગ મળ પ્રયત્નની યથાયોગ્ય કદર કરી છે તેમનો આભાર માનવાની પણ આ તક લઉ છુ

હીરાચંદ કસ્તુરચંદ ઝવેરી.

ઉપોદ્ધાત

પ્રાચીન હિંદુ સાહિત્યમાં ચાર થીએ તો હ મેશા જણાશે,
અહર, ચારે બાજુ કે ફર ફર ક્ષિતિજમાં હ મેશા તે ગ્રંદ
નીજ અને તે ગાઢ વન, રેતાળ અરણ્ય, નદી અને ટેકરીઓ.

ખરેખરા વીતી ગયલા ભૂતકાળને સમજવો એ નાહી
વાત નથી અને પ્રેમશૈલ્યના યુગની માફક અરણ્યયુગ પડી
વહી ગયો છે પરંતુ ભારતવર્ષની બાબતમાં મુખ્ય ન...
એ છે કે આપણને ઉત્તર દિશાને નકશાની ઉપડી બાજુ ન
રાખવાની ખરાબ ટેવ પડી ગઈ હોવાથી આપણે તેને સમજ
શકતા નથી ઉત્તર દિશાને આટલું બધું દેવવારોપણ કરવાની
શી જરૂર ? તમારે પ્રાચીન હિંદુઓને ખરાબ સમજવા હોય તો
ભારતવર્ષનો નકશો લગભગ ઉધોજ ફેરવવો પડશે એટલે
પેશાવર છેક તળીએ અને આન્ડામાન ટાપુઓ ખરોખર મધ્યમે
આવશે ત્યાર પછીજ આખો ઇતિહાસ તમારી આખ આગળ
એકખો જણાશે અને એકજ દૃષ્ટિપાતે પ્રાચીન સ્થિતિ તમાગ
ધ્યાનમાં ઉતરી જશે ખેમરમાંથી દાખલ થતી અસલી ભટ-
કતી ટોળીની માફક તમે એકાએક નદી નાળા અને ઝરણાના
પ્રદેશમાં આવી ચઢ્યા છો એમ તમને લાગશે કેવળ તમારે
ગયા વગર છુટકો નહિ એટલે તમે સીધા ઘસડતા ઘસડતા
પૂર્વમાં ગયા નદીના મૂળ પાસે તમારી ઉત્તરે દેવોનું વસતિ

સ્થાન હિમાલય તેની પ્રચંડ દિવાલ સમી ટેકરીઓની હાર પાસે આવી પહોચશે અને તમારી દક્ષિણે (જમણી બાજુ) પ્રચંડ ટેકરીઓ નહિ પરંતુ તેનાથી પ્રચંડતા અને દુર્ઘમનીયતામાં ઓછા ન ઉતરે એવા બે સ્થળો તમારો રસ્તો રોકશે પહેલું ચમસદન સમુ મરૂસ્થલીનું રેતીનું રણ અને તેથી જરા આગળ વધતા પ્રચંડ દક્ષિણારણ્ય વિસ્તૃત, ગૂઢ અને દુર્ભેદ જંગલ તેના અદ્ય અને ચમત્કારની મોહિની, તેના દૈત્યો અને ભૂતપિશ્ચાઓ, ચઢન વૃક્ષો અને છૂટા છવાયા કમળ કુડો, તેમાં રહેલા કદરૂપા અને નાનકડા વાનર જેવા માનવીના સમૂહો વગેરેનો મૂળ વિચાર અને પ્રથમ અહેવાલ સમાચારમાં સચવાયેલા છે. અને દૂર, દૂર સૌને છેડે, પેલી પૌરાણિક લકા, રત્ન, મૌજિલકો અને દશમુખ રાક્ષસ નરપતિ રાવણના તેજો-મહામા વિલીન થઈ જતી જણાય છે એટલી દૂર કે પુરાણો કત કરતા કંઈક વધારે અને સ્વપ્નથી કંઈક સારી ખરેખર પ્રાચીન હિંદુઓની દૃષ્ટિએ વસ્તુસ્થિતિ તપાસવાની જેને ઇચ્છા હોય તેણે આપણે કર્યું અને હજી કરીએ છીએ તેમ શરૂઆત સીલોન તેની આબુબાલુનો કોરામડાનો કિનારો અને મલખારથી ન કરવી બેઠંએ ખીજે છેડેથી જવું તે ખીલકુલ ખોટું છે એવો બાણે 'ડેરીયનના શિખરથી' અગ્રેજ ઇતિહાસ શરૂ કરીએ તેવું થાય

પરંતુ આ પાનાઓમાં આપણને રેતીના રણ સાથેજ ખાસ નિરમત છે રજ એટલે વર્ષુહીન અને ખાલી રેતાળ પ્રદેશજ એવો ઘર કરી બેઠેલા વિચાર અજબ રીતે મૂળ વસ્તુથી

લિન્ટ છે એ તો ક્ષણે ક્ષણે પરિવર્તન થનાર, પળે પળે ફેર-
 વાના રંગોનો સમુદ્ર, ઘડીકના શ્યામ, યોનેરી, લાલ, અને
 ઘડીકમા ઝગઝગતો સફેદ અને ભૂગ મેઘ ધનુષ્યના પટાનો
 બનેલો અને દરેક જાનની છાયા, પ્રકાશ, અદ્ભુત ધુમસ,
 પારદર્શકતા અને પ્રજા યુક્ત છે તમે જે જમીન ઉપર ખરી
 રીતે ચાલો તે વેરાન હોય છે એ ખરૂં, પરંતુ 'ફરતા' રૂપી
 બહુધ ચિતારાએ વાદળા, તડકો હવા અને આકાશમાથી વણેલા
 અદ્ભુત વસ્ત્રોથી તે આચ્છાદિત થયેલું હોય છે અને તેથી
 જ્યારે પ્રાચીન હિંદુ લોકો, આવા અપ્રવેન્ય અને મહુમુદને
 પાછળથી જણાયલા અનુલ્લપ્તીય ગુણ ગાઢ સહવાસમા
 આવ્યા ત્યારે તેઓને માલૂમ પડ્યું કે નીચ્ચ ભય સ્થિતિ પછી
 આ રેતાળ રણ 'મૃગજળ' રૂપે પિશાચની માફક અભણ્યા
 સુસાકરના નાશની જાળ મિછાવી રહ્યું છે. દૃષ્ટિભ્રમના અજ્ઞાનને
 લીધે તેઓ આ અદ્ભુત માયા, કાલ્પનિક વૃક્ષો અને પાણી
 પાસે જતા અદૃશ્ય બનતા આખાદ નગરોના દેખાવો આશ્ચર્ય
 અને ભયભ્રાત બની એકીટસે નિહાળી રહેતા. આથી તેમની
 કલ્પનાશક્તિ પર અસર થઈ અને તેને મૂળ વસ્તુના કવિત્વ-
 મય 'મૃગજળ' અથવા 'મૃગતૃષ્ણા' એવું નામ આપ્યું એટલું
 જ બસ નહોતું પોતાની દૃષ્ટિવિદ્યાનું આ દૃશ્યને ચિહ્ન બનાવ્યું
 દરેક તાત્ત્વિક વિચારને અનુકૂલ અર્થ તેમા મમાયેલો હતો
 સત્યને વિષયેન્દ્રિયોની અસાર વસ્તુઓ સાથે ભેગવી મારનાર
 અને સંસારના રણમા ભ્રમતા નૈતિક અધ પતન તરફ લલચા-
 વનાર, દરેક આત્માને ઘેરી રહેલી માયાનો ખીજો વધારે સારો

ચિતાર બીજા શાથી આપી શકાય ? અને તેથીજ આપણે કવિઓને મૃગતૃષ્ણાને દગ્ગામાજ અને ઇહલોકની ક્ષણિક છાયાના ક્ષાતિજનક આકર્ષણના ચિહ્ન તરીકે અને જગતના સુદર પણ પોલા પરપોટા તરીકે વારવાર યાદ કરાવતા જોઈએ છીએ નિરાશા એ જીવનની અગત્યની બાબત છે આશા અને ધારણાઓ અસત્ય વસ્તુ પાછળ નિષ્ક્રમ રીતે મથાવતી વિષયેચ્છાથી ઉદ્ભૂત અવિવેક રૂપી અધના પર સ્થાયેલી હોય છે ત્યાંજ નિગરા ૮ પદ્ય આવે છે

ખાન કરીને, નાંદે લાગે પ્રેમમાજ આવુ બને છે તેની ઉત્પત્તિ અમ્ભમા, પરાકાષ્ટા હર્ષોન્મદમા અને અતાવસ્થા મોહન શમા પ્રેમ એ જુદગીનો સાર અને મગ્નહૃદયા મધ્ય-મિદુ અને તત્ત્વ છે તેના વગરનું જીવન એટલે કઈજ નહિ બીડકુલ અર્થ રહિત અને વ્યાન રહિત કેવળ ખરાબ કરુણા-રન પ્રધાન નાટક જેવી ઉપકથાએની શ્રેણી કારણ કે, સર વાળે, પ્રેમ એટલે શું ? તેની વ્યાખ્યા કોણે કરી છે ? પ્લેટોની વાતોમા પ્રેમ એટલે મતોષ અને કળાલીયત કે ગરીબી અને સંપૂર્ણતાનું બાળક અને એ કલ્પના સુદર છે ને ચતુરાઈથી પૂર્ણ છે પણ ગણિત શાસ્ત્રની માપૂક એ મગજમાથી નીકળી છે, હૃદયમાથી નહિ એમા કઈક ખુટે છે કારણ કે પ્લેટો સાધારણ રીતે કોમળ અને માર્મિક હોય છે છતાં સહૃદય તો નથીજ અને તેનું કારણ એ કે તે પોતે સ્ત્રી રહિત હતો પરિણામે પોતેજ અર્ધ મનુષ્ય-અપરિણીત-હોવાથી સ્ત્રી જાતિને સમજ્યો નથી પરંતુ સમજ્યા બરેબર પ્રચંડ કલ્પના બળ-

વાળા મહાપુરુષોમા દ્વિજાતિત્વ રહેલું હોય છે તેઓની સ્થ-
નામા એણે તત્ત્વો મોટા પ્રમાણમા હોય છે અને તેથી
તેઓની કલ્પનાશક્તિ પર એવી અજબ પીંછી પૂરે છે કે
જે બીજાઓને અસાધ્ય છે અને એવીજ રીતે, પૂરેપૂરી
કવિત્વશક્તિથી છતાં અચંત ગર્ભીર ભાવથી આપણા મિલ્લન
પ્રેમને એકાકિતાનું બાળક માને છે તેને અનુકૂલ વસ્તુ ન મળ-
વાથી અને ગુમાવતા પાછળ કેવળ નિરાશા અને ઉદ્વેગનીતા રહે
છે ત્યારે પ્રેમની ઉત્પત્તિ અતિ વિષમગુણામા મિલ્લ કરી છે
પણ આ અમલ્ય એકાકિતાને લીધેજ તે સાધારણ બાબતોનું
પણ આદર્શીકરણ કરે છે અને પોતાની ઉલ્લસિત વૃત્તિથીજ
અકલ્પ્ય સુખતા આભાને ઉત્પન્ન કરે છે પરંતુ તે અકલ્પ્ય
સુખો-તેનું સ્વર્ગ-અલ્પ કાળમાજ અદૃશ્ય થઈ જઈ તેને
સાથી હીન બનાવી રહ્યામા પોતાનીજ એકાકિતામા રખડતો
મુકી દે છે ખરે પ્રેમી આવી સ્થિતિ ભાગ્યેજ સહન કરી
શકે, કાલ્પનિક દુરાગ્રહ પકડી રાખી પ્રેમમા પ્રભુત્વ સ્થાપ-
વાવાળા તત્ત્વજ્ઞાનીઓ છાછરા જ્ઞાનનાળા છે બિચારો પ્રભુ !
તેનું જીવન માનવીથીજે અકલ્પ્ય એવી નરક બની જાય
અખડ અને શાશ્વત્ એકાકિતામાથી છૂટવાની તેને તો આશાજ
નહિ કારણ કે ખરેખર આવાજ નરકમાથી છૂટવા કેટલાયે
અટવાઈ ગયલા પ્રેમીઓએ કબરનો આશરો લીધો છે મરી
ન શકતા હોય તેમને સાડ આ માર્ગ નથી મૃત્યુ હમેશા
ભયકર હોતું નથી, કેટલીક વાર તે માયાળુ નીવડે છે

ત્યારે પ્રસ્તુત પુસ્તક Bubbles of the Foam નો

વિષય આવો છે એ એક નાનકડી પ્રેમ વાર્તા છે અને તેની મોટી બહેનોની માફક તેના નામમા (કેનોપમમાગ્રાપ્રીતિ) છેલ્લા શબ્દને લઈ બે ગૂઢાર્થ રહેલા છે અને તે પ્રેમ અને ચંદ્રને લાગુ પડે છે “સ્વર્ગીય પરપોટો” અથવા તો ‘પ્રેમ પરપોટા’ કે ‘કેવળ પરપોટોજ’ અથવા ‘જગતનો પરપોટા’ એમ પણ એને કહી શકીયે કેવળ તેમા પ્રેમ કે ચંદ્રનો વિચાર આવશે કારણકે પ્રેમ—દેવીની માફક ચંદ્ર પણ પ્રથમ સમુદ્રમાથી ઉગ્યો અને તેની છાયા બનેના દેખાવમા અને મૂળમા રહેલી છે કારણ કે ચંદ્રની બરાબરી કરી શકે એવું વીજુના પ્રચંડ પરપોટા નિવંધ બીજુ શું છે ? અને પ્રેમની મંથાની બરાબરી શીજુના પરપોટા મિવાય બીજુ કોણ આગાહ રીતે કરી શકે ? જ્યાં સુધી તે સમી રહે છે ત્યાં સુધી કેટલા સુદર અને રંગ ઝેરગી લાગે છે પણ ફૂટતાજ ખાલીખમ અને કંઈ પણ ચિહ્ન સુકયા વગર તે કેવળ સ્વામિક બની પાછા લવણાસ્વાદનો કડવો અનુભવ મુકી જાય છે અને જેવી રીતે પ્રેમ એ કેવળ પરપોટો છે તેવી રીતે તેના બનેલા ભોગ પણ તે પરપોટાના પરપોટા છે કારણ કે આ પણ મિથ્યાભાસ છે, મૃગ જળ છે

મૃગજળ ! મૃગજ ! પ્રાચીન હિંદના કરુણોત્પાદક સગીતની આ ચાવી છે ખરજનો મૂર છે તેનો ગભીર નાદ તેની પછી ફેરફાર થતી ગોણ ચાવીઓમા પણ સાથેજ રહે છે જગત્ મિથ્યા છે માયા છે, જાળ છે, વિષયેન્દ્રિયો છળ છે, સુખ એ સ્વપ્ન છે, કંઈજ સાચુ નથી, નીતિ સવાય બીજુ મત્તત્વ નથી, તેનીજ સત્તા

છે 'તત્ત્વત્' કેવળ જ્ઞાન, મત્ય વિચારણાને જગાવનાર પ્રખર દીપક સમાન જ્ઞાનથીજ મેળવી શકાય છે માયાથી આચ્છાદિત અને ક્ષણિક જાદુની જાળમાં કે પાજરામાં આપણે દોરીથી નાચતી લીગલીની માફક પ્રવૃ જન્મતા વિચ્છિન્ન કર્મોથી પ્રેરાઈ અતસ્તત દોરી ગદ્દા છીએ આબુખાબુ જણાતી છાયા જેવી વસ્તુ પૂર્ણ સતોષ કે સત્ય છે એ વિચારી અધારામાં વિષયોને માર્ગ દર્શક ભોમીયા તરીકે ગણનાર દરેક આત્માને સાડ છેલ્લે નસીબમાં નિરાશાજ સરખાયલી છે અસ્થિરમાં સ્થિરતા, અસતોષમાં આરામ અને જગતમાં રહીને શાંતિ મેળવવા મથતાના નસીબમાં ખીલુ શુ હોઈ શકે ? જેને શાંતિ મેળવવીજ છે તેણે જગત તરફ પીક ફેરવવીજ પડશે તેનો પથ ન્યારો છે પથ ત્રણ છે દુનીયાનો પથ, સ્ત્રીનો પથ અને મુક્તિનો પથ

યુરોપમાં આ છેલ્લા મુક્તિના પથની કોઈ પણ દરકાર કરે છે ખરૂં ? ના પ્રાચીન ઐત્રીયનની માફક એક સૈકા પૂર્વે એકાએક સ્વાતંત્ર્ય દેવીના દર્શન યુરોપીયનને સ્વપ્નમાં થયા છે અને તેમાંજ તે રત થઈ રહ્યા છે અને તે છતાં કોણ જાણે છે ? કારણ કે યુરોપ પણ નાસીપાસ થયું છે આ સ્વતંત્રતામાંયે કઈ ખુટતું હોય કે વાધો હોય એમ જાણાય છે તેમનું કાલ્પનિક રામરાજ્ય કેવળ અધારી ગલીઓ અને અણધાર્યા પશ્ચિમો તરફ ઘસડાયું જાય છે તેમના સતપુરુષો દેખાય છે તેનાથી ઉણા માલૂમ પડ્યા છે તેમનું વિજ્ઞાન વહેમી બનતું જાય છે તેમનું સાહિત્ય ગટરમાં રગ-

હોળાતુ બંધ છે, અનીતિ તરફ દળતુ બંધ છે અને તેમની સ્ત્રીઓ નાબુકત્તાના ઉચ્ચસ્થાનપગથી ઉતરી લોકસમૂહના કુમ-ગમા વીગગનાનો ભાગ ભજી રહ્યા છે અને ખીજ કેટલીએ અહિ નહિ લખી શકાય એવી ચીનો ગકા ઉપત્તવી રહી છે કે આ સ્વતંત્રતા દેવી યુરોપને જ્યાં જવું છે ત્યાં લઈ બંધ છે ખરી? કદાચ યુરોપ પણ ખીજ કશામાથી નહિ તો જડતા-માથી થે મુક્તિના પથ તરફ જવાનો વિચાર કરવાની શરૂઆત કરે અને એક કે બે દૃષ્ટિપાત પૂર્વમા કરે ભલે પછી પૌરસ્ત્ય જાતિઓની ભરમમા ખત ભરી શોધ કરીને કરે પણ તેમ કરવાથી કદાચ પોતાનો ખુઆતો દીપક ફરી પ્રકટાવવાને માટે એકાદ ચીનગારીએ અહિ કે ત્યાંથી ન મળે તો તેમા આશ્ચર્ય પામવા જેવું કશું નથી કારણ કે કઈક અવિનાશી, નિત્ય અને અખડ શાંતિમય તત્ત્વ જે ભારતવર્ષમા પ્રસરી રહ્યું છે તેની પાંશ્ચિમની ધમાધમમા તો ગેરહાજરીજ નજરે પડે છે તે કયાંથી આવ્યું? એના શું સમાયુ છે? મરવાળે શું તેમા સંપૂર્ણ સૂર્યોદયમા હુપ્ત થનાર જગદી વહેમ સિવાય કશુંજ નથી?

તે હું કહી શકતો નથી પરંતુ ઘણાં વર્ષો પૂર્વે બનારસમા એક સવારે પડેલી ઝાખી છાપ માગ મગજમા અત્યારે તરવરી આવે છે સોયના નાકાથી થે નાની અને અદ્ભુત ગદીઓમાથી હું પમાર થઈ રહ્યો હતો લગભગ નાગા, વળેલા અને ઉભા ભીના વાળ સાથે, ઉઘાડે ડીલે, પગલે પગલે પવિત્ર ગાય અને બગદના ગોદા ખાતા, મરજીમા આવે તેમ

મહાલતા, ઢગલે ઢગલા ન્યા ત્યા પડેલા તાજ તથા વાસી
 અને સડેલા પીળા પૂલોથી અર્ધ સુગંધીમય અને અર્ધ
 દુર્ગંધમય વાતાવરણમાં ભમતા ટોળાઓથી ઉજાગતી ગલી
 માંથી હું આખરે નદી કાંઠે આવી પહોંચ્યો મૂર્યતા સીધા
 કિરણોથી પ્રગ્ભરી રહેલી ધુમસ લાલ અને માનેરી યુગ્મમાં મમી
 બની શાન હવામાં લટકી રહી હતી અને નદીને ઉત્તર કાંઠે
 આવેલા પ્રચંડ દેવાલયોની લાખી શ્રેણીને લગભગ બહુધ અસ-
 રથી આચ્છાદિત કરી રહી હતી તેમાંથી અડધા દેવાલયો નાશ
 પામેલા હતા અને તરતજ પાણીમાં ગબડી પડી અદૃશ્ય થઈ
 જશે એમ લાગતું હતું ધીમે ધીમે નીચે ઉતરતા સ્વપ્નમાં તો
 નથી એમ વિચાર કરતો કરતો હું કુતૂહલથી ભેઈ રહ્યો
 કેટલેક ઠેકાણે બેઠેલા, કેટલીક જગ્યાએ લાખા પડેલા, વળી
 આમથી તેમ ભમતા ભકતોના ટોળા પ્રાચીન ગ્રીક કુડા ઉપ-
 રના વરઘોડાની જાન જેવા દેખાતા હતા કેટલાક ગણગણતા
 હતા, વળી ખીજ પ્રાર્થના કરી રહ્યા હતા કેટલાક ન્હાતા
 હતા તો કેટલાક પુતળાની માફક સમાધિમાં પડ્યા હોય
 તેમ નદીમાં રહેલા અને કાગળ પર કાતરથી કાપી તૈયાર
 કર્યા હોય તેવા દરેક પ્રકારના આમનો જમાવી બેઠેલા માણસો
 સાફ હિદ્દી હવામાં જણાતા હતા એટલુંજ નહિ પરંતુ ઘાટ
 પર બેસતા શમે કે બળી ગયેલાની ભરમ પણ પામેજ હતી
 જીવન અને મૃત્યુ સ્પર્શતા હતા એક ખીજ સાથે મળતા
 હતા છતાં કોઈને નવાઈ ન હોતી લાગતી સઘળું હોતું

જોઈએ તેવુંજ થતુ હોય એવી તેમના મનથી એ સાધારણ
બાબત હતી

ધગ્વાડ કે ડિદ, નોકશાહી કે પ્રભાતન, રાજદ્રોહ કે
કેળવણી, રાજાની કે દરબારો — જગતની ધમાલ અને
ધાધલ અણુદીક અને અજાત રીતે તેમના મસ્તકપરથી પસાર
થઈ રહી છે તેમને તે ઘોઘાટ જરાયે અસર કરતો નથી કે
નડતો નથી આ બેદારકારી આશ્ચર્ય જનક છે સત્ય શુ
તે સમજતુ નથી આ સઘળુ ચિત્રિત વસ્તુ અથવા સ્વપ્ન
જોતા હોઈએ તેવુ ભાસે છે છતા કોણ જાણે કેમ હુ ઉભો
હુનો એટલામા યતવત્ એનીમેળેજ અચાનક ખલાસીનો
'વાર્તા'મા વાચેલી, દક્ષિણ મહાસાગરમા પ્રચડ તોફાનમા પાખ
તળે માથુ ઘાલી મુઈ રહેલા દરિયાઈ હસની વાત મને યાદ
આવી

એફ. ડબલ્યુ. બેઈન.

પ્રો. એન

:- મૃગજાલ :-

સ્તુતિ.

મિહરથી યેપિત સૂદને ચારે બાજુ દેવતા કેરવતા એકએક
નીવાનગ નરક ઉચી કરી, મોતી મ'યાએ એક
લાખગર સમનોલ નિથર કરી રાખી બાજો મુહાત્ય
નરના ચક્ર રૂપી ધવલ છવનો પ્રવાલ દડ ન હોય
તેમ ઉમા રહેના શ્રી મૂલકનાદન ગણેશના
અતિગદન સંધ્યા-નૃત્યને નમસ્કાર
થાઓ

અતિસાક્ષિત બાળક.

૧

પશ્ચિમ દિશામા મરુસ્થલિ નામનો યથાર્થ નામધારી નિર્જન અને શૂન્ય પ્રદેશ આવેલો છે મધ્યાહ્નના સૂર્ય તરફ તેના કિરણો કરતા વધુ ઉષ્ણ કિરણો પાછો ફેકતો અને લવણ સમુદ્રનું ભાન કરાવતો તે રેતાળ પ્રદેશ ખરેખર ચમસદનજ છે બાણે મધ્યરત્નના આકાશને પાશુવર્ણી મૂક હાસ્યથી આજ્ઞાન કરતો હોય કે “ હુ કેણુ ? તારો હરીફ, તારી આબેહુબ છબી. તારે તારા છે, તો મારે હાડકા છે તારે સ્વર્ગગા છે, તો મારે જીર્ણ થઈ ગયેલા હાડપિંજરોની પકિતઓ છે ” એક દિવસ એવું બન્યું કે મહેશ્વર પાર્વતી સાથે ફરતા ફરતા ત્યાં આવી ચઢ્યા ખરી ખપોર હતી એટલે તે રેતાળ અસ્પૃશ્યમાથી, ઝડપથી પસાર થતા, નીચે ધગધગતી રેતીમાં વાદળાની માફક સરી જતા પોતાના પ્રચડ પડછાયાને તેઓ નિહાળી રહ્યા શ્રાન્ત પથિકની માફક સૂર્યની ઉગ્મતાથી કંટાળી આશ્રય શોધતો સમીર શાત પડી ગયો હતો આવી નિ શબ્દતામા ચે

અરણ્યતલ ધૂજતુ અને કપતુ જણાતુ હતુ એકાએક હિમસુતા ગોડી ઉઠ્યા, “ જુઓ, પેલુ મૃગજન ! ચાલો, આપણે નીચે ઉતરીએ અને થોડીવાર રેતીમા બેસીએ મને તેનો આગે ભૂરો રંગ સ્વાખનના રંગ સમો લાસે છે કારણ કે એ અદ્ભુત દૃશ્ય નિર્ગળવુ મને બહુ ગમે છે ” તેને રાજ કરવા મહેશ્વર ટેકરી પર મેઘ ઠરે તેમ ધીમેથી પૃથ્વી પર ઉતર્યા

થોડીવાર નિરખી રહ્યા બાદ તે સકુમાર દેવી પાછા બોલ્યા “ અરેખર મમજીને પણ ભુલાવે એવુ આ છે, તો બિચારા મૃગો, ભુલ ખાઈને છેતરાયજ કોણ માને કે પેલુ દેખાતુ પાણી કેવળ માયાજ છે ? અને દેવો જેવાની આખો પણ અ દ યથી ભ્રમિત થાય છે, તો બિચારા તરસ્યા અને નિર્દોષ મૃગલાઓની આખો તો વળી કેટલી બધી વધારે છેતરાતી હશે ! ”

ચન્દ્રશેખર ધીમેથી બોલ્યા “ ઓ હિમસુતા, આ સુદર માયાબલ વિષેના તારા વિચારો વાસ્તવિક છે અને છતાંએ, આ માયા કેવળ જગતની ચલુઓનેજ છેતરતી હોત તો કઈ વાધો નહોતા, પરતુ આ જે જણાય છે તેનાથી તો તેની વિવેક ગકિતએ ભ્રમિત થઈ ગઈ છે કારણ કે આ રેતીનુ પ્રાનિજનક ચિત્ર તો આ જગતની સમોહિત કરતી માયાબલ આગલ તુચ્છ અને અદ્વપતર છે એની અદર પામર પ્રાણીઓ ભડભડ બળતી મસાલના મોહ પમાડતા પ્રકાશમા જેમ બિચારૂ પતંગિયુ ભસ્મીભૂત થાય છે, તેમ પોતાના આત્માને બાળી

તેને રાજ કરવા મહેશ્વર પૃથ્વીપર ઉતર્યા

૫૯ ✓

Lakshmi Art, Bombay, S

1964

નિરાશ નિરાધાર અને વિકલ બનાવી, જન્મ મરણની અધારી ખાઇમા દુર્લભભોધિ બની ફસાઇ પડે છે અને ત જન્મ મરણ પછી પુનઃ એ બળેલા આત્મામા સુલભભોધિત્વના અકુર ફૂટવા માટે છે અને તેમાએ પુનરુત્થાન થયા પાંચીયે દોષ-રહિતપણે ફરી જન્મ-મરણના ચક્રમા ફસાયા વિના, ઉચે ને ઉચે ચઢવાવાળા બહુ શોડાજ હોય છે અને પેલા રેતીમા રખડતા પડેલા હાડકા જે ઉડીને બોલી શકે તો મારી વાનને જરૂર ટેકો આપે ”

દેવીએ તે તરફ નજર ફેરવી અને રેતીમા અર્ધ ઢટા-ચલો હાડકાનો નાનો ઢગલો પામે પડેલો જોયો આશ્ચર્યચકિત બની તેણે પૂછ્યું “ આ હાડકા કોના છે, અને તમારી વાતનુ તે કેવી રીતે સમર્થન કરે છે ? ”

મહેશ્વરે જવાબ આપ્યો - આ હાડકા કોઈ મનુષ્યના નથી પરંતુ લાખા વખત પહેલા રણુમા મરણ પામેલા ઉટના છે કારણ કે હું જે વાત કરતો હતો તેવા આત્માને આ ઉટનો દેહ ધારણ કરવો પડ્યો હતો તેણે આવેશમા ત્રણ મનુષ્યોને હણી નાખ્યા અને તે પાપના પરિણામે તેને એ શિક્ષા સહન કરવી પડી જે તારી ઈચ્છા હોય તો આ વાર્તાના પ્રણયી આત્માઓની જાતિને આબેહુબ દેખાડતી વિષયેન્દ્રિયોની માયાને દર્શાવતી વાર્તા આપણે અહિં આ બેઠા છીએ ત્યાં સુધીમા હું તને કહીશ

સાબળ, ત્યારે લાખા વખત પહેલા એક વેળા ગાધર્વોની

સગીતની હરીકાષ્ઠ સાલજવાને સઘળા દેવો ઇન્દ્રમહાલયના દિવાનખાનામા ભેગા મળ્યા હતા સઘળા એકે ચિત્તે સાલજતા બેઠા હતા એટલામા એકાએક તે અભિનય અટક્યો સર્વત્ર શાંતિ પ્રસરી રહી હતી અને દૈવી ગાયકો આરામ લેતા બેઠા હતા દૈવયોગે એવું બન્યું કે પુષ્પધન્યા (કામદેવ) કોષ્ઠ તાનથી મુખ્ય યર્ધ, પોતાનાથી બને તેટલું તેનું અનુકરણ કરવા મથતા, મોટે ઘાટે ગણગણવા લાગ્યા પરંતુ અનુકરણ કરવાની આતુરીના અભાવે, પોતાના બેસુરા ગાયનથી આભુઆભુ બેઠેલાઓમા હાહાકાર વર્તાવી મૂક્યો મલ્લયના અને વિનયના માર્યા દેવોએ પોતાના મુખ ફેરવી પાછાથી હસવા માંડ્યું કેવળ પ્રહ્લાજ સ્થિર રહ્યા એકાએક કામદેવ તાનમાંથી ઉઘે બેસ્યું, અને સરસ્વતીના સુમધુર મુખ પગથી પસાર થવા આનાકાની કરતું આછું સ્મિત તેના ઢોડના ખુણા માંથી અદૃશ્ય થાય તે પહેલા તેણે બેસ્યું તરતજ તે લાલચોળ બન્યો ખીજીજ કાણે તે ફીકો પડી ગયો, ગુસ્સે થયો અને લજવાયો. કામદેવ બધાના ગાલ પર શરમના શેરડા પાડવામા મોજ માણે છે પણ પોતાને શેરડા પડે તે એ પસંદ કરતો નથી. અને એકાએક કોષ્ઠથી ધમધમી તે બગડી ઉઠ્યો, “ઓ કુપણિડતા, તું મારી મશ્કરી કરે છે ? તારી કૃતિના કૃપાંતે તને હું જરૂર શાપ આપીશ આ કાણેજ તું નીચ દેહમા અવતર અને માનવી લોકમા નારી દેહ ધારણ કરી તારા અસહ્ય આનંદ અને ઉશ્વનાઈના કૃપાંતે હું બને લોગવ ”

આ સાલજી, તરતજ ખીજ દેવો ગુસ્સાના માર્યા લમ્હડી

ઉઠયા, અને મધપુડો ચોરનાર વાઘરીની આબુખાબુ જેમ
 ખીજવાયલી મધમાખીઓ ફરી વળે, તેમ તેઓ કામદેવની
 આબુખાબુ વીંટળાઈ ઘાટા પાડવા લાગ્યા “ શુ ! આ સ્વર્ગ-
 લોક એક ક્ષણ પણ નારા મીઠામને પરિણામે તેના અત્યુત્તમ
 રત્નથી વિહોણુ થશે ? એને અપરાધ અપરાધજ નથી પણ
 ગાવાની આવડત વગર જેમ આવે તેમ ઠોકયા જવા બદલ
 યોગ્ય ઠપકો એણે તો આપ્યો છે ” આમ આખા દિવાનખા
 નામા હોહા અને ધમાધમ મચી ગઈ આખરે આ કથુઓ
 પતાવવા મને લવાદ નીમવામા આવ્યો, કારણ કે અનગ મારાથી
 ખીતો હતો, એમ બધા જાણતા હતા બધા શાત પડયા ત્યારે
 હુ ખોટ્યો બહુ ધીમે હુ ખોટ્યો મલ્લિકાની શ્રેણીરૂપી જેની
 દોરી છે એવા ધનુષ્યને નમાવનાર એ કામદેવ, તારો ગુનહો
 જરાયે માફ ન થઈ શકે એવો છે પહેલો ગુનહો ગાવાનો,
 ખીજો ખોટા ખીજવાટનો અને છેલ્લો તે દીધેલા શાપનો
 કારણ કે એવો તે કોણ ફર હોય કે સરસ્વતીને શિરીષ
 પુષ્પની પાખડીવતીયે મારવાની હામ ભોડે ? પરતુ હવે જે થઈ
 ગયું તે સુધરી શકે એમ નથી અને એક વળત દીધેલો શાપ પાડો
 ખેંચાય નહિ એની મરજી હોય કે નહિ પરતુ આપણને છોડી
 જ્યાં સુધી શાપ પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી પૃથ્વી પર રહ્યા વગર
 એનો છુટકો નથી અને તોએ તારા જેવા અન્યાયી એમને
 એમ છટકી ભય એ અન્યાય કહેવાય શાપના બદલામા હુ
 તને શાપ આપુ છુ કે જે મરણુધમ તે સરસ્વતી પર લાધ્યો
 છે તેજ મરણુધર્મને અનુભવવા આજ ક્ષણે તુ માનવ દેહ

ધારણુ કર. તારા વૃક્ષનુ ફળ તારે આખવુજ જોઈએ અને તારૂં નસીબ સરસ્વતીની સાથેજ સકળાયણુ રહેશે, એટલે તારા શાપની મુદત પણ એના જેટલીજ રહેશે

મારી દડાજ્ઞા સાબળતાજ મેં પહેલા ભસ્મ કર્યો હતો તેનાથીએ તે વધુ ક્ષીકો અને નિસ્તેજ બન્યો. ઉષ્ણતાર્કને લીધે તેને મારે હાથે બીજીવાર શિક્ષા ખમવી પડી તે બદલ તેને ઘણુ લાગી આવ્યું પરંતુ દેવો એકે અવાજે મારા ન્યાયને વધાવી લેતા બોલી ઉઠ્યા મહેશ્વરનો જય થાઓ ! ફરી એકવાર દશકને દશ દંડ બહુ રહેમદીલીથી દડાદેશ કીધો છે આ તો શાપના પાપે આવી દિલગીરી ભરી સ્થિતિ ઉપજી. ખાકી સરસ્વતી વિનાનું સ્વર્ગ, તેના કરતા બીજું વધારે અસહ્ય શું હોય ?

અને પછી તે બન્ને દેવો એકાએક સ્વર્ગમાંથી અટક્ય થયા અને પૃથ્વી પર પુરુષ અને સ્ત્રી રૂપે જન્મ ધારણુ કરવા અવતર્યા

૩

હવે તેજ ક્ષણે એવું બન્યું કે આજ રણુમાં બિબ અને જય નામના બે ચદ્રવશી રજપુતો રહેતા હતા સરસ્વતી બિબની પત્નિની કુક્ષીમાં રચવી અને કામદેવ જયની પત્નિની કુક્ષીમાં પુત્રરૂપે રચ્યો. બિબ રાબ હતો અને જય તેનો પિતરાઈ ભાઈ થતો હતો. થોડાક વખતમાજ રાબ્ય પોતાનું હોવાનો દાવો કરી જયે બિબને સિંહાસન પરથી ઉઠાડી કાઢી મુક્યો, અને તેનું રાબ્ય પચાવી પાડ્યું તેની સ્ત્રીને મારી

નાખી અને બિબા તથા તેની પુત્રીને પણ મારી નાખત,
 પરંતુ વેળાસર છટકી જવાથી તેઓ બચ્યા આવી રીતે જ્યે
 રાજ્ય મેળવી તેને ઉપભોગ કરવા માડ્યો તેનું રાજનગર
 આપણે હમણા બેઠા છીએ તેજ જગ્યાએ હતું મેઘના પડ-
 છાયાની માફક દુન્યવી રાજ્યો સ્થપાય છે અને ઉથલાઈ પડે
 છે ઘાસની માફક એકાએક ઊગી નીકળી થોડાક વખત પછી
 નાશ પામે છે તે એવા તો સાફ થઈ જાય છે કે તેની પાછળ,
 તારી આનુબાનુ દેખાય છે તેવી આછી ખડીએરની નિશા-
 નીઓ, ઝાંખી યાદ, અને હિમાલયના એકાદ શિખરથી ઢાકા-
 યદ્વી, અધારી ખીણમાં આવેલા કોઈ શાત અને નીલ જલા-
 શયના તલપર પ્રસરી રહેલી, ધુમસની શ્રેણી જેવી, રાત્રિના
 સ્વપ્નની સવારે રહેલી મગજ પર ઝાંખી છાપ સમા અર્ધ
 વિસ્મરિત નામો સિવાય કશું મ્મરણચિન્હ તરીકે રહેતું નથી.

અર્ધ સુખદાયી વસ્તુઓમાં જ્યને પુત્રથી જેટલો આનંદ
 મળતો તેટલો બીજાથી નહોતો મળતો હર્ષ અને ગર્વથી
 તેનું હૈયું છલકાઈ જતું હતું પૂર્વ જન્મના સુકૃત્યોજ બાણે
 મૂર્તિમત થયા હોય તેમ તે ગણતો પરંતુ તેને સ્વપ્ને પણ
 ખ્યાલ નહોતો કે બે કદાચ ભવિષ્યની જવનિકા છેદી શુ
 બનવાનું છે તે બેઈ શકે તો આવા પુત્ર કરતા પુત્રહીણ
 રહી મરવાનું લાખ દરબજે તે વધારે પસંદ કરતે કારણ કે
 પુત્રો પવન જેવા છે કેટલીકવાર પોતાના કુટુંબને વાદળાની
 માફક ઉચે ખેંચી જાય છે તો કેટલીક વખત કરાની વૃષ્ટિ
 માફક પૃથ્વી પર પછાડે છે

પુત્રને માટે લાખા વખત મુઘી રાહ જોયા પછી સર્વ આશા મુકી દેવામા આવી અને તેજ સમયે માતાપિતાના અનહદ આનંદ વચ્ચે તેનો જન્મ થયો મોટો થતા ડહાપણ ન વાપરી માતાપિતાએ તેને લાડ કોડ અને પ્રશસાથી એટલો બધો છકાવી મુક્યો કે થોડા વખત પછી તેમને પોતાનેજ તે અસહ્ય થઈ પડ્યા આ કંઈ એટલું તેમના લાડ કોડથીજ બન્યું નહોતું, પરંતુ ભાઈના ગુણ અને સ્વભાવ પણ એવાજ હતા કારણ કે તે એટલો બધો અદ્ભુત સૌંદર્યવાળો હતો કે તેને જોતાજ તેઓ ભાન ભૂલી જતા અને આનંદના માર્યા પ્રાણ કાઢી નાખવા તત્પર થઈ જતા હર્ષોન્માદમા તેઓએ તેને યોગ્ય જેવું અતિરૂપ નામ પાડ્યું જગતમા અબ્બયળી અને કહેવત કે તે ત પ્રખ્યાત થયો અને પરિણામે ગર્વાવેશમા તેનો માતાનું હૈયું ચૂર્ણ થઈ ગયું બ્રહ્માએ તેને પુરુષ બનાવવો કે સ્ત્રી તનો નિર્ણય ન કરી શકવાથી અજબ ચતુરાઈ અને કળાથી બન્નેનું સૌંદર્ય અને આકર્ષકતા તેનામા ઉતાર્યા હોય તેમ, તે ન તો પુરુષ કે ન તો સ્ત્રી-પરંતુ લગભગ બન્નેનું સમિશ્રણ હોય તેવો જણાતો હતો કોઈએ સ્વપ્નામાયે આવી સુદરતા પુરુષમા જોઈ નહોતી, કારણ કે તે ઉંચો અને મજબુત છતાંએ અજબ તો એ હતું કે તેનું શરીર અને અંગો-પાગ સુકુમાર, વર્તુલ, મરોડદાર અને પાતળા હતા વળી તેના હાથ અને પગ એટલા બધા કોમળ અને નાના હતા કે કોઈ છોકરીના પણ ન હોય અને તે ચાલતો ત્યારે અજના ભાવ અને મરોડ આકસ્મિક રીતે એટલા લલિત બનતા કે લક્ષ્મી

દેવી એકાતમા કોઈપણ નથી જોતુ એવા ભાવે જે બેદરજારીથી
 લાવણ્ય પ્રકટાવે તેને જોઈ લઈ કોઈ ચતુર શિક્ષીએ પથ્થર પર
 ઉતારી લીધુ હોય તેના જેવુ લાગતુ અને તેથી તેના તરફ દૃષ્ટિ
 ફેંકતાજ બધા અનિચ્છાએ પ્રશ્ન નકળની જમ બેચાતા તેઓ
 સમજી પણ શકતા નહોતા કે તેનામા કેવળ પુરુષ જાતિની
 સુદરતા સાથે કોઈ બહુ વડે ઇતર જાતિની સુદરતા અને
 આકર્ષકતાનો પણ ઉમેરો થયો છે અને તેનો ચહેરો એટલો
 અદ્ભુત હતો કે જોનાર જોતાજ ઝળકી ઘડીભર સ્વપ્ન સૃષ્ટિ-
 મા લીન બની જાય કમળોની છાયાના પ્રતિબિંબ જેવા અર્ધ
 વિકસિત નયનોવાળી, અર્ધ જલમા અને અર્ધ બહાર રહેલી
 કમલનાગ સમી એકમેકનુ અનુકરણ કરી ભૂલતાપર ભગતી પાપણા
 અને શાત ને નીતરા જલમા આગેહુમ પ્રતિબિંબિત થતા અને
 પોતાની માફક ખીજથી સુબિત થવા તલપી કહેલા કોઈ પ્રેમ-
 ઘેલીના ત્રિજોષ્ટ્ર યુગલ સમા લાલ અધરો વાળી વનદેવી મધ્ય
 રાત્રિએ જ્યોત્સ્નાથી પ્રકાશી રહેલ જલાશય પાસે ઉભી મધુર
 ગણગણતા એકાએક જલમા કા-પનિક છાપી જુએ તેના જેવુ
 તેનુ સૌંદર્ય અપ્રતિમ હતુ અને તોએ તેની મુદરતાના કાર-
 ÷ણેજ જોનાર સ્વપ્નવત્ નહોતો થતો પરતુ આશ્ચર્ય તો એ
 હતુ કે પ્રહ્લાએ તેના વદનકમલમા સ્મરણપટ પર તરી આવે
 એવુ કોઈ અગ મુકયુ હતુ કે બાણેઅબાણે જોનાર આખી
 સ્મૃતિશીલમા લીન બની સ્વગત બળડતો હા! આ ભવે
 કે ગત ભવે, ગમે ત્યા આવો અજબ ચહેરો મે કશે જોયો
 છે અનુભવેલા સ્વપ્નની મધુરતાનુ પુન પુન પાન કરવાની

અતૃપ્ત તૃષ્ણા સમી હૃદયના ઉડાણુમા થઈ રહેલા મન્યનો અને
 ક્ષોભને સ્મરણપટ પર તરવરાવી શકવા અસમર્થ છતાં ન
 ભૂલી શકાય એવી ઝાંખી તૃષ્ણાથી વાસિત બની દરેક જણ
 અનિચ્છાએ તેની પાસેથી ખસતો અને વળી વધારેમા તેનો
 સાદ બાણે તેના વદનકમલનુ ગુણગાન કરતા કોઈ સંગીત
 સમો હતો તેનો સ્વર સ્ત્રીની માફક તીણો અને કોમળ છતાં
 પુરૂષના જેવો ગભીર હતો બાણે જગતનુ જ્ઞાન બુલાવવા
 મુરલીધરની મોરલીનોજ નાદ ન ચોર્યો હોય ! અને પરિણામે
 સાબળનાર, શ્રાન્ત પથિક ઝરણના વહેણથી થતા મધુર ખળ
 ખળ નાદે ધીમે ધીમે નિદ્રાધીન બને તેમ શ્રાતિ પામતા
 તેના મધુરા અને મદ મદ અવાજે શ્રાતાને તે રીઝવતો,
 ધાર્યું કરાવતો તેનું આકર્ષણ મધુરી રમણીના આલિંગન
 સ્પર્શ સમુ અનિવાર્ય અને સચોટ હતું

પરંતુ આ સઘળી સુદરતા અને આકર્ષકતા એક જાતનો
 જૂઠો અધાર પિછોડો હતો અને અદર રહેલા આત્માને પ્રકા
 શિત કરવાને બદલે તેને છુપાવવાથી મૂળ ખોડોમા તે વધારે
 કરતો હતો વાસની માફક સુદરતાની મૂર્તિ સમો, દેખાવડો
 અને પવનમા મધુર સંગીતને પ્રગટાવનારો છતાં અદરખા
 નેથી તે બીલકુલ હૃદયહીન અને પોડો હતો કારણ કે જન્મ્યો
 ત્યારથીજ તે પવન જેવો સ્વચ્છદ્ધ હતો અને મનનુ ધાર્યું
 કરતો માતૃપિતાથી માડીને એક સાધારણ મનુષ્ય સુધી કોઈ
 તેની ઇચ્છાની આડે આવતું નહિ કોઈ અટકાવનાર ન હોવા-
 થી તેની ધારણાઓ પ્રકાશને પણ દુર્ભેદ એવા ગાઢ અર-

હ્યમા પ્રયત્ન અને ખીલકુલ પ્રતિબંધ વગર જ્યાં ફાવે ત્યાં રખડતા જગલી વાઘના બચ્ચાની માફક ઉચ્છ્રાંબલ બનતી ગઈ એકજ બાબત તે બીજાને મોઢે સાલળતો અને તે પોતાના ભારોભાર વખાણુ ખીજ પોતાને પૂજતા જોઈ તેમને તે અનુકૂલ બનતો અને પોતાના સાંદર્યને દેવ કલ્પી તેના સમક્ષ દરેક ચીજ, અને દરેક જણને લોગ આપવા લાયક ગણતો.

ભાતભાતના સ્ફટિક રત્નો અને વૈદ્ય મણિઓથી અકિત દર્પણો વડે અને સોનારૂપાના અગમ્યગીત પતરાઓથી પોતાના ઓરડાઓ તેણે મઢ્યા હતા મહેલમા આવેલા જલકુડો વિવિધ જાતના રંગભેરગી આરસપહાણુ જડાવી શોભીતા બનાવ્યા હતા અને જ્યારે કઈ પણ કામ ન હોય ત્યારે તે પોતાના પ્રતિબિંબને ત્યાં બેસી નિહાળતો, અને પરસ્પર પૂજા લાયક છબીઓ જોઈ કયી મૂર્તિ દેવ અને કયી લકત તેની શકા ન ઉઠી હોય તેમ કલાકોના કલાકો સુધી તેને નિરખતો.

ધીમે ધીમે જગત તેને એક કીડારસ્થાન જેવું લાગવા માડ્યું અને અદર રહેલા સ્ત્રી પુરૂષો ચિત્રવિચિત્ર ચૈતનમય રમકડા જેવા તેની આખે જણાવા લાગ્યા પોતાના ક્ષણિક આનંદ સાડ તે સઘળા પ્રત્યે બેદરકાર બન્યો પહેલા તો ખીજના દુઃખ પ્રત્યે નિર્દય બન્યો, પરંતુ છેવટે પોતાની વ્યક્ત ઈચ્છાઓને તાબે થવા ખીજઓને તે ફરજ પાડતો, અને એવા કુર વર્તનથી આનંદ પામતો, અને તેની ક્ષુધા

અગ્નિમા ઇધન પૂરતા વધે તેમ વધતીજ જતી. લગભગ તે
ખાધરો અને અતૃપ્તજ રહેતો ખાળક હોતો ત્યાં સુધી તો
વાસનાનો અગ્નિ કંઈ પણ હદમાં છુપ્યો હતો પરંતુ ઉન્મર
લાયક થતા તો તે અગ્નિ પ્રચંડ દાવાનલની માફક લભુકી
ઉઠ્યો, અને તેણે ગજ્ય તથા પ્રબળને જગલ અને ઘાસની માફક
સ્વાહા કરવાની બુલબુલ થી થયરાવી મૂક્યા

અત્યાર સુધી તો તેના સ્વચ્છદી મજાજની ઉગ્રતા એક
જ વસ્તુ પર સ્થિર થઈ નહોતી, જ્યાં ફાવતું ત્યાં તે દોડતી
પરંતુ એકાએક વિજળીના ચમકાગની માફક તેનું સ્વેચ્છા-
ચારી મન સ્ત્રીઓ તરફ આકર્ષાયું અને ઇચ્છિત વસ્તુ નારીજ
છે એમ તેને લાગ્યું અપાર અને અગાધ આનંદ વચ્ચે તેને
માલમ પડ્યું કે અત્યાર સુધી જે વસ્તુ મેળવવા તે અધા-
રામાં ફટાઈ રહ્યા તે તો સ્ત્રીઓજ છે બ્રહ્માએ બાણે સ્ત્રી બલિ-
ના નાશને માટેજ તેને ઘડ્યો હોય તેમ શિકારીની માફક
ઉન્મત્ત બની તે તેમની પાછળ મડ્યો વિજયોન્માદમાં તે
સ્વગત બળડવા લાગ્યો - “ મને લાગે છે કે તૃણમણિ આગલ
ધામ આકર્ષાય તેમ હું સ્ત્રીઓને આકર્ષનાર અપ્રતિરોધ્ય અને
સર્વ શક્તિમાન રત્ન છું મારા આકર્ષણથી સમસ્ત નારીબલિ
મને વશ થશે ” અને આ વાત સ્ત્રીઓ પોતાના વર્તનથીજ
સાચી કરી દેખાડતી કારણ કે ગમે તેવી કુદ્દીન સ્ત્રી પણ
તેને બેતી કે તરતજ અગાધ કૂપમાં ફેંકેલા પાપાણુની જેમ
પોતાનેજ નાંકુ પરંતુ ઘરખાર, સગાવહાલા, માન આખરૂં સઘ-
ખાને ભૂલી મોહવશ બની કેવલ તેજ દેવના ચરણે પોતાતું

ખાલિદાન આપવા ઉત્સુક થઈ મોહની અધારી ગર્તામા ગબડી પડતી અને અબાયખી તો એ હતી કે દરેકને તણખલાની માફક હડધુત કરવા છતાંએ ખીણ સ્ત્રીઓ પણ તેનો ધડો લઈ અટકતી નહિ આખી સ્ત્રી જાનિનો શત્રુ હોવાથી તેને ત્યજવો છોડી, ઉલટી તે લલિકા મ્નેહને મારૂ એડમેકની માથે હરીફાઈ કરી લડતી જેમ જેમ તે તેમને ધૂતકારતો, તેમ તેમ તેઓ વધારે ને વધારે તેનો રનેહ મ પાદન કરવા મથતી જાણે તેનો ગુસ્સો તેની મુદરતામા ઐર વધારો ન કરતો, હોય ! ખરેખર ! નારી હૃદયમા અજાણ રીતનુ વિરોધી તત્ત્વ રહેલું છે. એવા પગ્નપર વિરોધી ભાવના કર્તાનીજ એ નિષ્કુર કરમત છે કારણ કે જે પુરુષ તેની દરખર નથી કરતો તેના તરફ જાણે દોરડાથી ખેંચાતી હોય તેમ દોડે છે, ત્યારે ખીણ બાજુ તેનો પડતો બોલ ઝીલવા તત્પર અને તેની આગળ પોતાને તુણુ મરખો સમજનારને તે ધિક્કારે છે, હડધુત કરે છે પોતાના વર્તનથીજ જાણે એમ ન કહેતી હોય કે તે પોતેજ પોતાને સારહીન માને છે.]

૪

થોડોક વખત જતા જય રાજાનુ હૃદય પુત્રના આવા વર્તનથી રાજ્ય અને પ્રજાના તિરસ્કારનુ કારણ ખનતા અદરને અદર ચૂર્ણ થઈ ગયુ ઉન્મત્ત બનેલો હાથી જેમ ઘાસના દોરડાની દરકાર ન કરે તેમ તે પિતાની આજ્ઞાને ઉત્થાપવા લાગ્યો હુ ખ અને શોકથી બળી જગી તણું ફેડે છોડયો તેની સ્ત્રી તેની પાછળ “ હુ પણ તેની સાથેજ મરીશ ” કહી

સતી થઈ

મરણ ક્રિયા સમાપ્ત થતા એક દિવસ અતિરૂપ અનુચરોથી વિટાયલો મહેલમાં પોતાની વીટીમાં જડેલ નાનકડા શા દર્પણમાં પોતાની પ્રતિકૃતિ જોતો બેઠો હતો પોતાનાજ વિચારમાં તે મગ્ન હતો મુખ પર મ્હાનતાની છાયા પ્રસરી રહી હતી, પરંતુ તે મ્હાનતા માતૃપિતાના મરણ શોકની ન હોતી, પણ લાખા વખત સુધી શોક પાળવાના કટાણાની હતી બેઠો બેઠો તે મનમાં બબડ્યો, “હું વખત ગુમાવું છું અને દહાડે દહાડે ઘરડો થતો જાય છે અને આવો અવસર કોઈ પણ પ્રકારે સાથેક કર્યા વગર વીટી જવા દઉં છું મારીયુવા સરતી બંધ છે, અને તેને અનુકૂલ આ વીટીનું દર્પણ નહિ, પરંતુ કોઈ નવીન નયનયુગલ દર્પણ છે (અને તે વિના હું આગમ્ય બની પડી રહ્યો છું) કે જેમાં આની અદર નિર્જીવ અને ખાલી પ્રતિબિંબ પડે છે તેવું નહિ પણ આવેશ અને પ્રશંસાવૃત્તિથી ચમકી રહેલું પ્રતિબિંબ પડે એકાએક તે ઉઠ્યો અને ઘાટો પાડી બોલી ઉઠ્યો - અરે ! હું આનંદને અભાવે મરી રહ્યો છું, ત્યારે તમે આમ ખુશબિબ્બમાં નિરાતે બેઠા છો ? શું તમે બાણતા નથી કે સિંહને ભક્ષ ન મળતા શિયાળીયાનો ભૂવ પણ ભોખમમાં આવી પડે છે ? હમણાં પણ મારા મનમાં એજ વિચાર ઘોળાયા કરે છે કે તમારામાંથી કોઈને પકડી હાથીના પગ તળે છુદાવી દાખલો બેસાડું તો કેમ !

ભયથી થરથરતા ચિતાગ્રસ્ત વઢને તેઓ તેને બોધ

રહ્યા તેમના ગભરાટમા આનંદ લેતો તે ફરી બોલી ઉઠ્યો.
 “શુ અભિસારિકાની જેમ પોતાની ઈચ્છાથી કોઈ મારી પાસે
 આવશે ? અને આટલા બધા આળસુ મારી આબુબાબુ વિ-
 ટાયા છતાં મારે રાહ જોતાજ બેસી રહેવું ? અરે ! કોઈપણ
 જાતની અભિસારિકા મારી પાસે આવે તો પણ ઠીક પરંતુ આ
 નગરની સ્ત્રીઓ હવે મને વૃદ્ધ અને બેઠાળ બનતી જતી લાગે
 છે તેમનું સત્ત્વ તો મેં હરી લીધું છે હવે તો ફાતરાં અને
 કુચા સિવાય કશું રહ્યું નથી હવે તો આ નગર, સમુદ્રનું મ-
 ન્થન કર્યા પછી રત્નહીન બની કેવળ તેમા મગરો, માછ-
 લાઓ, ખારાશ અને કચરો રહે તેવું થઈ ગયું છે ”

રાજાને ખુશ કરવા, સાત્ત્વ આપતો એક જણ બોલ્યો -
 “મહારાજ, કદાચ સમુદ્ર જેમ રત્નથી ભરપૂર છે તેમ આ
 નગર સુઢરીઓથી ભરપૂર છતાં ધોળે દહાડે તમારી પાસે કોણ
 આવે ? કારણ કે શુ શાસ્ત્રોમા એમ નથી કહ્યું કે પ્રેમીના
 મિલનને સાડ મરી ફીટતી અભિસારિકાએ મળવા જવા માટે
 શિયાળાની રાત હોય કે ગાઢી ધૂમસ હોય અથવા વટોળી-
 યાના તોફાનથી અવ્યવસ્થા પ્રસરી રહી હોય કે ધરતીકંપ
 થતો હોય અથવા ધાધલ થઈ રહી હોય કે રાજ્યમા બળવો થયો
 હોય અથવા રાજા માઠો હોય અથવા બહાર ઉબાણી હોય અને
 તેમા દરેક શહેરી દાડ પીને થેલો બન્યો હોય કે શહેર આગથી
 બળી રહ્યું હોય તેવો વખત જોવો જોઈએ ? પરંતુ આપ જુઓ
 છો તેમ બીજાની નજર ચુકાવી તમારી પાસે આવવા આવો
 કોઈ અવસર ઉપસ્થિત થયો નથી અને કુલીન સ્ત્રીને વારાંગનામા

બહુ ફેર છે કારણ કે તે જ્યારે ઘરની બહાર આવા કામ સારૂ નીકળે છે ત્યારે પોતાના દેહને અને રૂપને છૂપાવી સકેાચાતી સકેાચાતી અને ખીતી ખીતી ચાલે છે અને જેમ વધારે અધાર અને છૂપા રહેવાના વધારે સજોગો, તેમ તેનો પ્રયત્ન સફળ થાય છે ખામ અધારને તે વધારે ધ્વંષે છે ”

અતિરૂપ આ પરથી બોલ્યો —આ કંઈ મુશ્કેલ બાબત નથી, કારણ કે આ નગરમા મારા લાયકની કોઈપણ સ્ત્રી આવી તકની રાહ જોતી હોય તેને તો હું મારા અને તેના મિલન સારૂ આ નગરને બાળી ભસ્મીભૂત કરી તેવી તક ઉભી કરી આપુ એમ છું

ચાણદાંડો તરત દાખલ થયેલો કોઈ એક પાછળથી એકાએક બોલી ઉઠ્યો “હા ! મહારાજ, ત્યારે તો મને એમ જણાય છે કે નગરને તેના નાશનાથી બચાવી લેવા હું કંઈકટીના વખતેજ આવી પહોંચ્યો છું”

અતિરૂપે મો ફેરવ્યું અને હુષારેશમા બોલી ઉઠ્યો હા ! ચમ્, તું પાછો આવ્યો ? હું તો તને સમુદ્રમા ફેંકાયલા પથ્થર માફક ગુમ થયેલો ધારતો હતો ચમ્ બોલ્યો —“આપ સત્ય કહો છો કારણ કે હું તો કાળુ માછલી જેવો છું અને મારી પામે એક મોતી છે ”

નોળીયા જેવી કાતરી આખે હસતા હસતા તેણે અતિરૂપ તરફ જોયું તેણે કહ્યું “ મહારાજ, દાખલ થતા મેં આપને લક્ષ્મી અભિસારિકા રૂપે આપની પાસે આવે એવી ઈચ્છા પ્રદર્શિત કરતા સાલજ્યા, અને લો, મારા સ્વરૂપે તે

આપ સમક્ષ હાજર છે મારા બેરોગપણાથી તેને તિરસ્કારતા નહિ કારણ કે લક્ષ્મી તો નવનવા વેશમાં આવે છે આપ બાણો છે તેમ નગર હુમણા રાજાસાણીના મરણની ઉત્તર ક્રિયાના શોકે ગભીર બન્યું હતું અને તે તકનો લાભ લઈ હુ પૂર્વ દિશામાં આવેલા જંગલની અદરના એક ગામડામાં મારા મામાને ત્યાં ગયો હતો અને પાછા ફરતા જંગલમાં રસ્તો ભૂલી ઉધે માર્ગે ચઢી ગયો અને આખરે થાકીને લોથપોથ થતા એક ઝાડીમાં નિદ્રાધીન થયો આમ થોડોક વખત પડી રહ્યો હોઈશ એટલામાં મારી તરફ કોઈ આવતું હોય તેવો અવાજ સંભળાયો હું છૂપાઈ રહ્યો અને બોલનારાઓને ધ્યાનથી નિરખવા લાગ્યો એટલામાં તેમાંથી એકે મને ઝાડીમાં છૂપાયેલો જોયો અને મારા ચહેરાની કુરૂપતાથી ભડકી પોતાના સાથી સાથે તે ચાલ્યો ગયો પછી હું બહાર નીકળ્યો અને અત્યારે આપ સમક્ષ હાજર થયો છું ”

અતિરૂપ નિરાશ થઈ તેના તરફ જોઈ રહ્યો અને બોલ્યો
“ આજ તારી વાત, અને તે આટલીજ ? ”

ચમૂ મદમદ હસતો બોલ્યો મહારાજ, કયા અટકવું તે સમજી શકે તેજ ખરો ડાહ્યો પુરૂષ પરંતુ આપની ઉત્સુકતાને સતોષવા એટલું વાતમાં ઉમેરીશ કે તે બોલનારામાં એક સ્ત્રી હતી મને ખાતરી નથી છતાંએ જે ત્રણ લોકમાં એના જેવી રૂપવતી ખીજી નીકળે તો માફ માથું કાપી તમારા પગનો બાજક બનાવું, કારણ કે તે સિવાય ખીજા કશાને તે થોડું નથી. આમ છતાંએ મને તો એમ લાગે છે કે ઝાડીમાં હું

સ્વપ્નમાં પડ્યો હોઈશ અને આંસરા, યક્ષિણિ, નાગકન્યા
અને બીજી પરીચોની જે વાતા મારી માથે બાંધવામાં કહી
હતી તેનું જ સ્વપ્ન હશે, અને તેને સ્વપ્નમાં જોઈ હશે
આશ્ચર્યચકિત થઈ તેના તરફ જોતો અતિરૂપ જોડ્યો
ચમૂ, આતો અબળબી છે, આજે તારૂં કેકાણું જણાતું નથી
શું અટીણુ બટીણુ ખાધું છે, કે દારૂ ચઢાવ્યો છે ? કારણ કે
આ કઈ ગાધારણુ દૃશ્ય નથી કે તારા જેવાને પણ કવિ બનાવે
તારા ચહેરા જેવાજ બેરોલ આત્મામાં આટલી બધી લાગણી
ઉત્પન્ન કરનાર તેના સૌંદર્યનું મારે ખાતર વર્ણન કર

ચમૂ જોડ્યો - મહારાજ, અવર્ણનીયનું કોણુ વર્ણન કરી
શકે ? કેટલીક ચીજો એવી છે કે જેનું વર્ણન ન થઈ શકે,
પરંતુ ફક્ત જોઈ જ રહેવાય, અને તેથી નરી આખે જોતા તો
મનાયજ નહિ જે જલાશયમાં ઉત્પન્ન થયું છે તેમાં પડતા
પ્રતિબિંબ મિવાય નીલોત્પલની સુદરતાનું કોણુ અનુકરણ કે
પ્રત્યુત્પત્તિ કરી શકે ? રખડતો પવન કદાચ તેની સુરભિને
ફૂર ફૂર પ્રસરાવી શકે પરંતુ જલાશય કે હર્ષણનું કામ તો
નજ કરી શકે, માટે પવનની સલાહ લેા અને તમે પોતેજ
જલાશય બનો

અતિરૂપ આનંદના આવેશમાં ખડખડાટ હસી પડ્યો
અને બોલી ઉઠ્યો ઓ ચમૂ, ખરેખર તું સમોહિત થયો છે,
અને આ વનદેવીએ તારા પર મગ્નબળ બીજાવી તને મલય
પર્વતના અદ્વન વૃક્ષની મધુર પવનલહરી બનાવી દીધો છે
ચમૂ જોડ્યો હસો, મહારાજ, હસો અત્યારે કહું છું

તે તો તમે માનશો નહિ પરંતુ ત્યા જશે ત્યારે મેં કહ્યું છે તે સત્ય નીવડશે જ્યારે તમે તેની આખો જોશો, તેનો અવાજ સાંભળશો, હું જોઈ રહ્યો હતો તેમ તમારી આંખો આવતી તમે જોઈ રહેશો ત્યારે હસવું આવડ્યું જશે, કારણ કે અત્યારનો ગર્વભર્યા ઉન્નત પર્યાયરમા મૂર્તિમત્ત થયેલો તિરસ્કાર તમને ચક્કર ખવડાવશે, અને તેનો ગોળ કટિ પ્રદેશ તમારું હૈયું ચોરી બાળીને રાખ કરશે, અને તાલબદ્ધ ચાલે તમારી સમક્ષ આવતા થઈ રહેલો તેના ઝાઝરો ખણખણાટ જેવી રીતે અત્યારે મારા કાનમાં ગાળુગણી રહ્યો છે તેમ નાનકડા ઝરણા ખણખણ અવાજની માફક તમારા કાનમાં મદાને માટે રમી રહેશે આખરે આપ એમ ઈચ્છશો કે કોઈ જાદુ એની પાછળ મદાને માટે ખેંચાજ કરે કે આવતા ને જતા તેને એકીટશે નિરખી રહું આલિંગન અને સંસ્પર્શના વિચારો આનંદની સાક્ષાત્ શાશ્વત્ મૂર્તિ સમી તે અત્યારે તમને ઉત્સુક બનાવી રહી છે મહારાજ, જો ત્રિલોક એક પ્રયત્ન કરી માછલી હોય તો તે તેનું ખડું મોતી છે અને ચતુર ડુબડી મારનારની માફક સમુદ્રની અંદર ડુબડી મારી મેં જોયું છે અને અત્યારે તે જ્યાં છે ત્યાં હું તમને લઈ જાઉં તેમ છું અને હું ધારું છું કે તે આપની ઈચ્છાને અનુકૂલ માદૂમ પડશે અને આપના નગરના ખંડેરામાંથી ખીજીને શોધવાની તકલીફમાંથી આપને ઉગારશે

૧

સમજો અરે! સમજો કંઈએ હે કુરગ, કુરગ તુ,
શા માટે જીર્ણ કપાલ આવા રણ વિષે હસતુ હવુ ?
મુજ પાદ વિજળી વેગ શા, પીતુ દુર હુ સ્વેચ્છયા,
શાત દૂરે ત્યા જણાયે કંઈ કંઈ જુર અહા !

૨

કિતુ હસે છે ખોપરીઓ દૂર પેત્રા રાતમા
કર ઉતાવળ, કર ઉતાવળ હે કુરગ કુરગ હા !
હુ દોડુ વિજળી વેગથી ને ભય નથી મુજને જરી
શાત દૂરે ત્યા જણાયે કંઈ કંઈ જુર નકી

૩

હસતી હતી કે ખોપરીઓ દૂર પેલી રેતમા
હાડપિન્નર હાથથી બોલાવતીંતી આવવા
સતોષ થાયે ત્યા સુધી પીધુ કુરગ, કુરગ કે ?
હજુ થે જણાયે કંઈ જુર શા દૂર ને દૂર ત્યા અરે !
‘કુરંગી’

મૃગ તૃષ્ણા.

લાંછિત ઉપા.

૧

આ અરસામા ભાઇથી ન્હાસી છૂટેલો બિબ આ બાળુ પોતાની પુત્રીને લઇને પૂર્વ દિશા તરફ ભાગ્યો. જગલમા પોતાનુ ઘર બનાવ્યુ અને રાત્રની બહોજલાલીથી ગળડી પડી એક રખડતા શિકારી જેવી તેની હાલત થઈ રણુ પુરુ થઈ, જગલ ૧ શરૂઆત જ્યા થાય છે ત્યા ટેકરીની બાળુને એક ઝુપડુ ખાંડી જગડી કળપુલો, શિકાર અને ઝરણાના પાણી પર જીવન નિર્વાહ કરતા તેઓ રહેવા લાગ્યા આ પ્રમાણે પત્નીના શોકમા, પિતનઈ ભાઈને હૃદયથી ધિક્કારતો અને દુનિયાથી કટાળી પોતાની પુત્રી સિવાય બીજા કોઈપણ સાથી વગર વર્ષોના વર્ષો તે વિતાવવા લાગ્યો કમશ કમશ વખત વીતતા રાત્રપાટ અને પૂર્વ જીવન ભૂલી જગલમાજ તે આનંદ માનવા લાગ્યો અને વખતોવખત બખડતો. પક્ષાઘર્ષા સુન્દરી વા દરી વા કુવે મારી સ્ત્રી મરી ગઈ છે તો આ જગલજ મારી સ્ત્રી અને મને હવે કશાની પણ બે દરકાર હોય તો પાછળ મુકી ગયેલી આ પુત્રીનીજ અને એ તો એનુ સ્મરણ તાળુ રાખવાનુ ચિત્ત છે તેથી હવે એનુ નામ બદલી નાખુ કે ભવિષ્યમા મારો પિતરાઈ અને ઓળખી ન શકે નહિતર એનુ નામજ એના નાશનુ કારણ

બનશે અને નિયમાનુસાર તો નામ બહલવુ એટલે હ મેશને માટે ગુમ થવુ, ભૂલાઈ જવુ માટે આજથી તે અભિપ્રિયા નામે મરી અરણ્યાની રૂપે પુનર્જન્મ ધારણ કરશે અને નામમા શું ? કારણ કે જમરો તો એક નહિ ને બીજો નામે એટલુજ તેને ચ્હાશે

હવેથી અરણ્યાની રાજપુત્રી મટી વનજીવીની પુત્રી તરીકે સસુદ્રની છીપમા છૂપાયલા મોતીની માફક છૂપી અને અજ્ઞાત રીતે સરૂપતાને ઢાંકી પોતાના પિતા સાથે રહેવા લાગી અને છતાંએ અગ્નિ ગર્ભે તેવો ઢાંકપિછોડો કરવા છતા પોતાના તેજને, ન બાળતા છતાયે ખુણેખાચરેથી પ્રકાશ્યા વિના ન રહે તેમ છૂપી ન રહી શકી કારણ કે અરણ્યમા ઉછરેલી છતા અને તેનો બાપ તેને દિવસનો મોટો ભાગ એકલી મુકીને ઘણીવાર બહાર જતો, છતાંએ આશ્ચર્ય તો એ હતુ કે જેમ સ્ફટિક સમા નીતરા જલબિંદુઓ રાજહસોની ગરદનને ભીંજાવવાને બદલે ઉલટા શોભાવે તેમ જ ગલની જડતાથી તેનો આત્મા અલિપ્ત રહી ઉલટો ચેતનવત બન્યો હતો એક દિવસ આશ્રમમાથી ફરતી ફરતી જ ગલના ગહન ભાગમા ચાલી આવેલી ઋષિપુત્રીઓના ટોળાંએ રણના રત્ન જેવી તેને જોઈ જોતાંની સાથેજ તેઓ હર્ષઘેલી બની ગઈ તેમના હમેશના સાથી મૃગના નયનો જેવી ચક્ષુથી તેઓ નહોતી આકર્ષાઈ, પરંતુ તેના નિર્દોષ આત્મામા રહેલી અપૂર્વ મધુસ્તાજ તેમને ખેંચી રહી હતી અવારનવાર તેઓ હવે રમવા આવતી અને જ ગલમાં ફરતા ફરતાં મહાબુદ્ધિમાન ઋષિઓ પાસેથી મા-

ભજેલી કેટલીયે વાર્તાઓ તેને સભળાવતી થોડા વખતમાજ ઋષિપુત્રીઓને અત્યંત આશ્ચર્ય વચ્ચે જણાયું કે કુનામા પાણી રેડનારા જેવી તેઓ મૂર્ખ હતી, કારણ કે એકવાર સાબળ્યા પછી તેને યાદ રહી જતું અને વિચાર કરી કરીને તેનું સમગ્ર તત્ત્વજ તે ગ્રહણ કરતી એટલું નહિ, પરંતુ તે સ્વર્ગીય હા-પણના ખીજને હૃદયરૂપી ક્ષેત્રમા વાવી, કલ્પના જગથી સિચી નવીન અને વિવિધ પુષ્પથી ભરિત વૃક્ષો નિખળવતી આવી રીને મોટી થતા સારમૂન પ્રાચીન વિદ્યાના આધાર સમી અને તે સમયના જ્ઞાનથી મિશ્રિત અલકાર રૂપ તે થઈ ખરેખર પૂર્વભવના મસ્કારોનો પ્રભાવ અજળ છે શિકારીની પુત્રો રૂપે છતાં જ ગલના વૃક્ષમા વહી રહેલો ભરપૂર પવિત્ર જીવન રસ જેમ ખરખચડી હાળીઓને નવા અકુરો અને કળીઓથી તથા સુરભિવત અને ચિત્રવિચિત્ર કુસુમોથી સુવામિત કરે તેમ તે અનુપમ જ્ઞાનરસથી ઉભરાતી હતી લાવણ્ય અને સુદરતામા રખે પાછળ રહી જઈશ એ ઈર્ષાથી તેનું શરીર પણ આત્માના વિકાસને અનુરૂપ ખીલતું ચાલ્યું અનુકરણ કરવાની કોઈ આદર્શ વસ્તુના અભાવે ત્યાંનું વાતાવરણ અને વસ્તુનું તે અનુકરણ કરવા લાગ્યું આખરે મૃગલીઓ અને નીલોત્પલો તેની આખોને એકીટશે ભેદજ રહેતા, ચણીખોરો તેના અધરોને નિરખતા, વનવેલીઓ તેના હાથને નિહાળી રહેતી, બાણે અદ્દેખાઈ અને આશ્ચર્યમા સ્તબ્ધ ન બની ગયા હોય શું ! તેના કેશ કલાપને ભેદ તમાલની છાયા કીકી પડી જતી, અને લચી રહેલા કટિ પ્રદેશની બાહ્ય રેખામા ફરતા કમ્મ-

રના વક્રાકારને જોઇ ન્યઝાધ વૃક્ષોની શાખાઓ નિસાસા મુકતી રાજહુસો અને ગળે તેની ગતિ જોઇ શરમાઇ જતા અને અનુકરણીય ઉન્નત સ્તનોને જોઇ તેની હરીફાઇ કરવા અસ-મર્થ તુખી એટલી એટલી પુલતી કે અદેખાઇની મારી ફાટી જતી પોતાના મધથીએ વધારે મધુર હોય તેમ માખી-ઓ તેના વદનકમલમાથી વહેતી સુરસિથી ઉન્મત્ત બની જતી

જે ક્ષણે તે બાળા મટી મુગ્ધા બની ત્યારથી જાણે સ્વચ્છ અને શીકી ઉપાની નીતરી મણિમય લાલાશમા કેવળ એકજ વાદળાના આગમન સમો તેનામા ફેરફાર થયો હતો જોકે તેના બાપે તેની તથા પોતાની કેટલીક વાત કરી હતી છતાં બધી વાત નહોતી કરી, પરિણામે તેની જીજ્ઞાસા વધતી ચાલી અને કોઇ છુપો બળનો શોધી કાઢવા મથતી હોય તેમ તેના બાપના મુખમાથી, અણચિતી નીકળી પડતી અવારનવાર વાતો વડે તે તેનો ભેદ શોધવા લાગી પોતે રાજપુત્રી છે એ વિચાર તેના મનમા સધ્યા સમયે ઉડતી ચામાચેણો માફક ન્યારે નવરી ખેસતી ત્યારે આવતો અને જતો પોતે ઉન્મ-રમા આવતા એ આશાઓ ગુલાબની પેઠે ખીલવા લાગી અને ભવિષ્યના સ્વપ્ના જોતી કેટલીકવાર ઉપાની જેમ પોતેજ શરમિન્દી બની જતી સાબળેલી વાર્તાઓ અને દતકથાઓથી ભરેલા મગજની ખોટી કદવનાઓથી ભૂતકાળ પરથી ભાવિના વિચારો બાધતી, અને તે સ્વપ્ન સૃષ્ટિમા હસતી અને પૂર્ણ થવાની અદ્ય આશાને લીધે ખિન્ન બનતી આ વિચારો તેના મનમા રમ્યાજ કરતા અને કોઇ કોઇવાર હિમાલયના હિમા-

અછાદિત શિખરની પાશ્વમ બાજુએ સૂર્યોદય પહેલા જેમ આછી ભૂરી છાયા પ્રસરી રહે તેમ તેના મો પર ગ્લાનિ પ્રસરાવતા જોકે પોતે તેનાથી અજ્ઞાત હતી છતાંએ દરેક કુમારિકાની માફક કોઈ પ્રેમીના એકાએક પ્રગટી નીકળવાની ઈચ્છા તેના હૃદયમા રમ્યા કરતી તેના હજુ સુધી અસ્પર્શિત સ્નેહની આખી વાચ્છનાથી ઉદ્ભૂત જાતિ જન્ય એકાકિતામા તે ઘણીવાર મગ્ન થઈ રહેતી જ્યારે જ્યારે આવા સ્વપ્ના સૂર્યાસ્ત સમયે ટેકરીની નીચે પથરાઈ રહેલા રણની તરફ નિહાળી રહેતા જોતી, ત્યારે શ્વાસ રૂધી રાખે એવી ઉન્માદિની આકર્ષકતાથી દુર દુર રેતીના રણની ભૂરી ક્ષિતિજમા અવર્ણનીય અને આછી સુદરતાથી યુક્ત પોતાના સ્વયં વરમા રાજ મહારાજ, રાજકુમારો અને પ્રેમીઓના ટોળાના આગમનના દૃશ્યો તરવરતા જણાતા આવા દૃશ્યથી આખરે અણુદીક ક્ષોભ વડે તેનું પોતાનું હૃદય જાણે તેના પર અને પોતા પર ગુસ્સે ન થયું હોય તેમ ઉચ્ચતાથી ધડકી ઉઠતું.

અને તોએ પોતાના પિતા સિવાય એક જ બીજા પુરુષને તેણે જોયો હતો તે પણ જગલના વૃક્ષની માફક તેનો સાથી બન્યો હતો અને બાળપણથી તેને અવારનવાર જોવાને તે ટેવાઈ ગઈ હતી તે દૂર જગલમા રહેતો કોઈ યુવાન કઠિયારો હતો તેને તેના બાપે જગલમાથી શોધી કાઢ્યો હતો, અને તેની સાથે તે શિકારે જતો ઝરણાની સ્વચ્છતા સમી તેની સાદાઈ અને લલા સ્વભાવથી તેના પિતાનો સ્નેહ તેના તરફ ઢળ્યો હતો અને તેથી તે અવારનવાર તેમને મળવા આવતો

તે શાલ વૃક્ષ જેવો ઉચો બગવાન, ભૂખરો અને વાળવાળો હતો તેનું નામ બે કે, બજુ હતું, છતાં તેનો બાપ તેને રીછ કહીને બોલાવતો અને અરણ્યાની પહેલાં તે તેને એજ નામે ઓળખતી, કારણ કે તે જ્યારે બાળક હતી ત્યારે ઘણીવાર તેની સાથે રમતી અને જેમ જેમ મોટી થતી ગઈ તેમ તેમ બાળદૃષ્ટિએ તે તેને બેતી પરતુ તેને સ્વાને પણ ખ્યાલ ન હતો કે પોતાના માથાં થઈ રહેલા ફેરફારો તેની દૃષ્ટિ ફેરવશે, અને આખરે ફેરવીજ કારણ કે જેમ જેમ તે લાવણ્યમયી બનતી ગઈ તેમ તેમ તેનો સ્નેહ પણ વધતો ચાલ્યો, તે એટલે મુઘી કે તે પ્રેમે અનહદ ભક્તિનું સ્વરૂપ લીધું તે પ્રેમ ત્યાના વાતાવરણ સમો સ્વચ્છ અને દુર્વાસના રહિત હતો આ ખરે પોતે તેનાથી દૂર ન રહી શક્યો તે હવે એટલી બધી વાર આવવા લાગ્યો કે તેનો પિતા ના કહેવાની તૈયારીમાજ હતો, પરતુ એટલામાં બજુએજ તેને અરણ્યાનીને પોતાની સ્ત્રી તરીકે આપવાની માગણી કરી

વજ્રપાત થયો હોય તેમ ફાટી આખે બિંબ તેને બેઈ રહ્યો કારણ કે બજુ પ્રત્યે તેનો લાવ છતાં પોતાનો જમાઈ બનાવવો એ વિચારજ એટલો બધો અઘટિત હતો કે તેના મગજમા તે ઉતરે એ તફાન અસંભવિત હતું અને વિજળીના ચમકારાની માફક, એકાએક તે પોતાની પુત્રીના લાવણ્યથી અને અગ્નિ સમુખ ધી રાખવાના ભયજનક પરિણામથી ચેત્યો જમાઈ તરીકે બજુને તિરસ્કારતો છતાં તિરસ્કારનું કારણ તે તેને સમજાવી શક્યો નહિ તેથી પોતાની પાસેથી તેને

હાકી કાઢ્યો અને અરણ્યની આપવાની વાત તો દૂર રહી, પણ તેને જોવાની યે મનાઈ કરવામા આવી બાજે પોતાના પર પડેલો વજ્રપાત બહુ પરજ ન ફેંક્યો હોય ! બિચારો અભાગી બહુ આ સાલણી દુખ અને શોકનો માર્યો લગલગ ચેતન-હીન બની ગયો આવુ પૂછવા માટેજ પોતા પર તેને ધિક્કાર છૂટ્યો આ તો પોતાના ધાર્યા કરતા તદ્દન ઉલટું જ પરિણામ આવ્યું દારણ કે બિબથીયે દૂર રહેવું તેને દુખમય થઈ પડે એમ હતું, એટલો તેના પર તેને પ્રેમ હતો પરતુ અરણ્યનીથી દૂર રહેવાનો વિચારજ હૃદયમા એસરી તલવાર ન ઘુસાડી દીધી હોય તેના જેવો હતો બેભાન બની નીચી સુડીએ એકલો તે જ ગલમા ચાલ્યો ગયો

વિયોગને ન સહન કરતો છતાંએ બિબની આજ્ઞાને ઉથાપવા અનિચ્છતો તે છુપોછુપો ઝાડીમા આવી બરાઈ અરણ્યનીને નિરખતો, અને કેટલીક વખત તક સાધી ન્યારે એનો આપ બહાર ગયો હોય ત્યારે તે કાયરની માફક ધૂંજતો સતાતો એની પાસે આવીને વાતો કરતો પિતાની આજ્ઞા અને બાજુ વગર આવનો જોઈ અરણ્યની નાખુશ થતી વળી એના હૃદયમા જેવા ભાવો હતા તેવા ભાવો તેનામા એને સારું ઉદ્ભૂત ન હોતા થયા, છતાંએ કાઠક દયા લાવી, કંઈક બાળપણમા સાથી હતો એમ વિચારી, અથવા કદાચ તેની નિર્દોષ પ્રશસાથી રાજી થઈ અને ઘડીભર તેને ચીઢવી વખત વીતાવવા કે વધુ સારા પ્રેમીના અભાવે એ તેની સાથે થોડી બધી વાત કરતી, હસતી, વાતો કહેતી, રાજી કરતી, વળી

નિરાશ કરતી અને ફરી નહિ આવવાનું વચન લઈ વધાય કરતી દરેક વખતે તે વચન આપતો પણ તરનજ તે પાછે. આવતો, કારણ કે તેનાથી રહેવાનું ન હોતું જો કે તેના તર- ફથી ઠપકાની બીક રહેતી છતાં તે આવવાની હિમત બીડતો. સો વખત જીવનને જોખમમાં નાખવી પડે તોએ તે એના ઠપકાના અમી રૂપી તકમા ખેસી રહેવા રાજી હતો. ઘાસ તૃણ- મણિને વચન આપી આકર્ષવાની ના કહે તેનો કંઈ અર્થજ નહિ એવા શબ્દો તો વહેતા ઝરણુ પર દોરેલા ચિત્રની ન્યમ તરફણ નાશ પામે છે.

૨

એક દિવસ એવું બન્યું કે ગિરમ્મ અરણ્યનીને ઘેર એકલી મુઠી જગલમાં શિકાર કરવા આવ્યો ગયો તેજ સવારે તે પોતાની હાથેશની જગ્યાએ એક પટેલા ઝાડના થડ પર હથેલીથી દાઢી ટેકવી યુવાવસ્થાની ઇચ્છાઓના મૂર્તિમત રંગ સમા ભૂરા ક્ષિતિજ સ્વપ્નમાં લીન થતા રણમાં દૃષ્ટિ ફેંકી અનિમિષ નયને બેઠી બેઠી નિહાળી રહી હતી જે તરફ બેતી હતી તેનું અનુકરણ કરતો તેનો આત્મા બાણે શાત રણનું અન્નપટ અને અવર્ણનીય સ્વપ્ન દર્પણજ બન્યો. હોય તેવો જણાતો હતો એ એટલી બધી પોતાના વિચારોમાં લીન બની ગઈ હતી કે આનુબાનુ શું થતું હતું તેનું એને ભાન ન હતું છતાંએ વખતોવખત હૃદયના ઉઠાણમાં છૂપાય- લો મધુર આનંદ છૂપાવવાનો મિથ્યા પ્રયત્ન છતાં મદ મદ રિમ્મ રૂપે એના અધરોપર તરવરી આવતો અને વારે ઘડીએ એની આખો અમકી ઉઠતી અને મુખ પર શેરડા પડતા ઘડીમાં

ગણુના દૃષ્ટિ કે કી અનિમેષ નયને બેઠીબેઠી નિહાણી રહી હતી

૫૪ ૩૦

સરવર જલમા પવનના વહેણથી લહરી ઉઠી આવે તેમ શરી-
રમાથી ધૂળરી પસાર થઈ જતી

આમ બેઠી હતી એટલામા બધા રોજની જગ્યાએ શો-
ધનો જગલમાથી ધીમે ધીમે ત્યાં આવી ચઢ્યો એકાએક
એને બેઠેલી બેઠને ક્ષણભર ખચાયો, ધીમે આગળ વધ્યો
અને એની પાછળ થોડે દૂર ઉભો રહ્યો એ બાણતી નહોતી
તેથી મલકાયો પણ બાણશે ત્યારે શુ હાલત થશે એ વિચારે
જરા ગભરાયો ધડકતે હૈયે ધૂજતો આહવાદ અને અનન્ય
પ્રેમથી દાઢી તથા ગળાની બાહ્ય રેખા અને ગાલના વલણની
બાબુએ જરાતરા દેખાતા અધરોના ખૂણાને મૂગોમૂગો
બોલ રહ્યો થોડોક વખત તે અધરોને સંપૂર્ણ નિહાળ-
વાને અધીરો બની આગળ વાકો વળ્યો, અને એક પગ ઉ-
ચકી વગર બેયે આગળ મુક્યો મુકતા સુકી ડાબળી પર
પડ્યો અને પડતા તે તડ કરતી ભાગી ગઈ

અવાજ થતાજ લયગ્રસ્ત બની ગઈ તરતજ અરણ્યા-
નીએ પાછું જોયું અને આશ્ચર્ય ! તેને જોતા એના રહેરા
પર અન્યબી અને નાખુશી આવી ગઈ છૂટકાગની સાથે નિ-
રાશાની લાગણીઓ પણ રૂપદ્ર જણાતી હતી બાણે આના વિના
ખીજ કોઈની આવવાની વાટ જોતી હોય, આશા રાખતી હોય
અને લગભગ ખડી રહી હોય તેમ જણતું હતું જરા ગભરાઈ
વગર બેઠે એ તેને નિહાળી રહી હતી એટલામા બધા શોકાર્ત
બની બેઠો, “અરણ્યાની, આટલો બધો દોનો અને શાનો
વિચાર કરતી હતી કે મારા આવવાનીયે ખબર ન પડી ? કારણ

કે કશાનો વિચાર કરતી હોય તેમ તારા હોઠ પર સ્મિત ફરકી રહ્યું હતું પણ મને ખાતરી છે કે મારા વિચારે કે મારા આ-ગમનથી તેમ ખન્યુ નથી’

અરણ્યાનીના મો પર શરમના શેરડા પડ્યા, પરંતુ બીજી ક્ષણેજ તે ખલ એ ગુસ્સે થઈ અને જાણે તોરથી બોલી બહૂ, મારા વિચારોને તારે લાગે વળગે શું ? તે કંઈ તારા ગુલામ બુલામ છે ? મારા વિચારોની અદેખાઈ કરવાનો તને શો હક્ક છે ? અહિં આ આવવાની રજા તો લીધી નથી ફરી અહિં આ નહિ આવવાનું શું તે વચન નહોતું આપ્યું ? તે છતાંયે મારા વિચારોને અજાયબીમા ગરકાવ કરવા તું આવીને ઉભો છે હું તારો સ્વપ્ને પણ વિચાર નથી કરતી તેમ છે છતાંયે, અહિં આ કોઈ તારો હરીફ તો છે નહિ બહૂ કચ-બાઈને બોલ્યો—હરીફથી કંઈ વાત વધારે વિક્ષેપ એમ નથી, કારણ કે તું જ કહે છે કે હું તારો સ્વપ્ને પણ વિચાર નથી કરતી વગર હરીફે પણ તે અને તારા પિતાએ મને હાકી અને તિરસ્કારી મૂક્યો છે પછી એ ના અવાજે બોલી—ના, બહૂ, હું એમ નથી કરતી તું તો મને જેવો પહેલા લાગતો હતો તેવાજ હમણાંયે લાગે છે ત્યારે બહૂ, બોલ્યો અફ-સોસ ! તેજ તો હું જ છે કારણ કે હું એનાથી કંઈક વધારે લાગુ એમ ઈચ્છુ છું અરણ્યાની બોલી—ઓ બહૂ, શું વધારે ? તે તેના તરફ શોકપૂર્ણ દૃષ્ટિએ જોઈ રહ્યો અને બોલ્યો પ્રિય અરણ્યાની, મારા પર જરાક સ્નેહ નહિ રાખે ? તે હસી અને બોલી અરે ગાડા બહૂ, શું હું તારા પર લાવ નથી રાખતી ?

બહુ ભાર દઇને બોલ્યો સ્નેહ ! તુ એ શબ્દની ગંભીરતા અને અર્થ સમજતોજ નથી

તીરછી આખે એ ક્ષણભર તેને બેઠું રહી, પણ તે તેના ભાવ કળી શક્યો નહિ એક ઉડો શ્વાસ લઇ એણે મો ફેરવી નાખ્યું, અને બેઠરકારીથી કહ્યું શું હું નથી સમજતી ? ત્યારે મને કહે, સમજાવ, કારણ કે હું તારા પર સ્નેહ રાખું છું એ ખતલાવવા હું તને મારી પાસે થોડોકજ વખત બેસવા દર્શા મારી પાસે બેસ અને આવો શોકપૂર્ણ ન દેખા નહિતર હું એમ સમજીશ કે પ્રેમ કરવો એટલે હું ખી બનવું બાકી હું તો નિર્દોષપણે એનાથી ઉલટુંજ કંપતી હતી બહુએ કહ્યું તેમા તુ બિલકુલ છેતરાઈ છે, કારણ કે પ્રેમ એટલે હું ખ તે હસી અને બોલી ઉઠી અરે, ત્યારે તો તેના વગર છું તેજ સારી છું શું ? મને હું ખી બેવા તુ રાજી છે ? તેણે કહ્યું મારા અનુભવથી હું તને કહું તો મારી માફ જ પ્રેમી તેની ધારણામા નિષ્પ્રજ નીવડે છે તે નક્કી હું ખી થવોજ બેઠાંજ હવે તો હું તારા પિતાનું ભૂડું ઇચ્છું એમ ઘણીવાર થયાં કરે છે, કારણ કે મારી ધારણા રૂપી ચદ્ર અને મારી વચ્ચે એક વાદળાની માફક તે નડે છે એણે પૂછ્યું—અને તે ચદ્ર કયો ? તે બોલ્યો તે તુ સારી પેઠે બાણે છે, તુ પોતેજ તને મારી સ્ત્રી બનાવી હમેશને માટે જગલમાં એકલા રહેવાની હું ઇચ્છા રાખું છું

અરજ્યાની બોલી એ બહુ, સરવાળે તું ધારે છે તેવા પરિણામમા તારી ઇચ્છા સફળ થવામા તુ બિલકુલ નિરાશ

બનશે, કારણ કે આશાપર્વતના ઉંચા શિખરે જેટલાએ ચઢ્યા છે, તે બધાએ ચઢનની માફક દયાજનક રીતે છેતરાયા છે બ , બોલ્યો “ ચઢન કોણ હતો ? ” અને તે મનમા બબડ્યો ચઢનની કે ગમે તેની વાત એ લલે કરે એ છેતરાઇને મને અહિં આ બેસવા તો દેશે અને બેઠો બેઠો એના અધરો અને ચક્ષુઓ નિહાળ્યા કરીશ

અરણ્યાનીએ કહ્યું, બહુ, તુ એટલો બધો ભોળો છે અને તારો આત્મા સ્ફટિક સમો એટલો નિર્મળ છે કે તુ બોલે નહિ તોએ હું તારા વિચારોને જોઈ શકુ છું શુ તુ એમ નહોતો બબડ્યો મારે ચઢનની જરાએ દરકાર નથી, હું તો એ બોલે તે સાલજાજ કરીશ ? બહુ શરમિન્દો બની નીચું જોઈ રહ્યો અરણ્યાની તાળી પાડી બોલી ઉઠી કેમ, બહુ, કેવો પકડાયો ? છતાં નિરાશ ન થા, હું તને ચઢનની વાત તો કહીશજ સાલજ, ઘણા વખત પહેલા એક રાજા હતો, તેને ઘણી રાણીઓ અને પચાસ પુત્રો હતા આ ચઢન તેમાનો એક હતો હવે આ બધા પુત્રો ચિતામા ને ચિતામા કહેતા અને વિચારતા કે બાપના મરણ પછી કોણ ગાર્હ્યે બેસશે આમને આમ તેઓ એક બીજા સામે ધુરકતા હાંફ તરીકે રહેવા લાગ્યા ચઢનની સ્થિતિ તો, એ બહુ, તારા કરતા એ વધારે ખરાબ હતી કારણ કે તારે તો કોઈ હરીફ નથી થોડો વખત પછી રાજાએ આજ ચઢનને ચૂટી યુવરાજ તરીકે સ્થાપવાની યોગ્ય ક્રિયા કરી ક્રિયા પૂરી થયા બાદ તે હર્ષિત યુવરાજ પોતાની માતાને પોતાના સુભાગ્યની વાત

કહેવા અત પુરમા દોડયો પરતુ તેના અતિ આશ્ચર્ય વચ્ચે જણાયુ કે બાણે પોતાના મરણનીજ વાત કહેવા ન આવ્યો હોય તેમ બધા ચોધાર આસુએ રડતા હતા તેથી તે બાલ્યો મા, હરખને વખતે આ શોકનુ કારણ શુ ? શુ સૂર્યોદય થાય તે વખતે પણ ધુમસ પ્રસરી રહે?

પરતુ માતા શોકપૂર્ણ દૃષ્ટિએ તેને નિહાળતી બોલી મૂર્ખ ! તારો ઉગતો સૂર્ય અસ્ત પામી રહ્યો છે પાશ્વિમ દિશાને તુ પૂર્વ માની રહ્યો છે, અને થોડા વખતમાં તારી રાત પડશે ચંદન બોલ્યો, મને તમે કહો છો તેમા કશી સમજ પડતી નથી તેની માએ કહ્યુ તારા પિતાને-રાબને— ઘણા વખત પહેલાં જીવન ટકાવી રાખે એવુ અમૃત મળ્યુ છે અને હજુયે તે બીજા પદરસો વર્ષ જીવશે આ તો પોતાના આનંદની ખાતર પોતાના છોકરાઓની તે મશ્કરી કરી રહ્યા છે કારણ કે બધાયે યુવરાજો એની પહેલાં મરી જવાના અને તારા ચે તેજ હાલ ગર્ધેડાના નાક આગળ જેમ તેનો પકડે માલીક લીલા ઘાસનો ભારો રાખી ઘસડે પણ તેનાથી ખવાય નહિ તેમ આ રાજ્ય અને પાટની લાલચ છતાં તેનુ એક પગથીયુ પણ તમે ચઢી શકો એમ નથી તારો દેખાતો સૂર્ય થોડા વખતમા અસ્ત થતા ખરો સૂર્ય-તારો પિતા-મધ્યાહન તડકાની જેમ પ્રકાશશે.

આ સાંભળતાજ ચંદનનુ મોં લેવાઈ ગયુ. તે બાલ્યો ગયો અને માતાની વાત સાંભળી તેના મુખ પર શોકની નિશા છવાઈ ગઈ યુવરાજ પદનો ત્યાગ કરી યાત્રાળુની માફક તીર્થે

તીર્થે રખડી ઘણા વર્ષ પછી તે મરણ પામ્યો પરંતુ તેનો પિતા તો રાજ્ય કર્યાજ કરતો હતો અને પહેલાની માફક એક પછી એક પુત્રને યુવરાજ બનાવ્યેજ જતો હતો.

૩

અરણ્યાનીએ આવી રીતે વાત પૂરી કરી એટલે બધૂ મલકાઇને બોલ્યો અરણ્યાની, તારી વાત મૂર્ખાઇ ભરેલી તેમજ બિલકુલ અસબબ છે ઉલટું તેનાથી મને ઠપકાને બદલે સાત્ત્વન મળે છે કારણ કે તારો પિતા કંઈ રાજા નથી અને બીજી તે અમર નથી તેના મરણ પછી તું મારા હાથમાંથી કયા છટકશે ? કારણ કે જગલમાં આપણે એકલાજ હોઈશું.

ત્યારે અરણ્યાની બોલી બધૂ, તને અટળ શ્રદ્ધા છતાં શુ થશે તે કોણ જાણે છે ? એા રીંછકા, મૂર્ખ અનુમાનોથી એમ ન ધારી લે કે હમેશને માટે હું જગલમાંજ પડી રહીશ તેને કંઈ થાય તોએ એમ ન ધારતો તું કહે છે કે મારો પિતા રાજા નથી પણ હું કહું છું કે ખરી વાત કોણ જાણે છે ! આટલું બોલતા એકાએક તે તેના તરફ ફરી તે વખતે ઈર્ષા અને ગુસ્સાનો અગ્નિ તેની આખોમા ભભૂકી રહ્યો હતો. તેણે કહું બધૂ, બીજી વાર્તાઓની માફક કદાચ કોઈ રાજપુત્ર એકાએક આવીને મને લઇ જાય તો ? દુષ્યન્તને શકુન્તલા આવાજ વનમાંથી નહોતી જડી શુ ! પણ કદાચ તું એમ કહેશે કે તે મારા કરતા વધારે સુદર હતી બધૂ સંજેદ બોલ્યો એવું હું કંઈ કહેવા માગતો નથી કારણ કે શકુન્તલા કે કોઈ બીજી સ્ત્રીથીએ તું વધારે સુદર છે અરણ્યાની બોલી

એ તો તુ જુએ છે એટલે હવે રાજપુત્રના આગમન સિવાય મારી સ્થિતિ ખરેખર એના જેવીજ છે અને શું જગત રાખ્યો અને રાજપુત્રોથી છલાછલ ઉભરાતુ નથી ? બહુ દીર્ઘ નિશ્વાસ મુકી બોલી ઉઠ્યો અફસોસ ! અરણ્યાની, મારા દૃઢ્ય-ને તુ જખમાવી રહી છે અને મને બે બીક હોય તો એ નીજ છે કારણ કે જગલમા કોઈ આવતુજ નથી તેથીજ તુ અહી રહી શકી છે પવન જેમ કમળની ચુરબિને પ્રસંગે અને માખીઓ તેથી તેતુ મધ લૂટવા તૂટી પડે તેમ રખે ખરેખર કોઈ અભણ્યો આ જગલમા ઘુમી તને બેઇ લે અને તેની ખખર ખીજે ફેલાવે એજ ખીકે આખો દિવસ ધ્રુજુ છુ ત્યાર પછી ખરેખર તારે ને મારે માટે સઘળુ ખતમ થયલુ સમજવુ

અરણ્યાની મસ્તી કરતી બોલી, ઓ રીછ, ત્યારે શુ ? કુષ્મને તેના ભોગી બમરને આપવાની તુ ના કહેશે ? અને રાજના બગીચામા ઉગ્યુ હોય કે જગલમા ઉગ્યુ હોય છતાં દરેક પુષ્પને સાડુ એજ સરજીત અને ચોગ્ય સ્થાન નથી શુ ?

ફરી બહુ દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂકી બોલી ઉઠ્યો અરણ્યાની, તારા શબ્દો કારી ઘા જેવા છે અને મારી ખીકોનો આખાદ પડવો પાડે છે પરતુ મારે સાડુ તો હુ આટલુ કહીશ કે તને લઈ જવા આવનાર રાખ ખખરદાર રહેશે તો સાડુ છે કારણ કે મને તેની ખખર પડશે અને જગલમા મને મળશે તો તને લઈને કે લીધા વિના ફરી ઘેર પહોચવા નહિ પામે તેની આખમાથી ઝરતુ ખુન્નસ અને દાતના કચકચાટથી

અરણ્યાની ગભરાઈ ફીકી પડી ગઈ ધીમે અવાજે તે બોલી
ખરેખર, જો પ્રેમના આવાજ પરિણામ આવતા હોય તો તે
પુરી વસ્તુ છે અને પહેલીજ વખતે મને ખાતરી થાય છે કે
તાડ રીછ નામ યથાર્થજ છે શુ, મને શોધતો આવે તેટલા
ખાતર નિર્દોષ અને તને ઇજાએ ન કરી હોય તેવા રાજપુ-
ત્રનું તું ખૂન કરશે ? બહુ કડક અવાજે બોલી ઉઠ્યો - મારી
પસેથી તને ચોરી જાય એના કરતા વધારે ઇજા મને તે શુ
કરવાનો હતો ? પણ તેને ફક્ત આવવા તો દે, પછી જો !

અરણ્યાની ધીમેથી બોલી એ અસહ્ય, જગલી અને
મોહાધ બહુ, ભૂગુએ કર્યું તેમ જો માણસ ઇજા કરનારને
ઇજા કરવાને બદલે તેને આવકાર આપે છે તેજ ખરો સદ-
ગુણી છે એ વાર્તા પરથી તારે ધડો લેવાની ખાસ જરૂર છે
બહુ બોલ્યો ભૂગુ કે કોઈની મને તલભાર દરકાર નથી અને
આ બાબતમા મારા અભિપ્રાયની જો તે વિરુદ્ધ હોય તો હું
પહેલેથીજ કહું છું કે તારો ભૂગુ મૂર્ખ છે

અરણ્યાની તેના હાથ પર હાથ મૂકી નમ્રતાથી બોલી
ઉલટું તે યોગી હતો બેસ, અને એની વાત શાંતિથી સાંભળ
ઘણા વખત પહેલા કયા દેવ ઉત્તમ અને મોટા તે વિષે ઋષિ-
ઓમા તકરાર ઉભી થઈ કેટલાકે પ્રજ્ઞા તો કેટલાકે ચન્દ્રશેખર
તો કેટલાકે શ્રીપતિ મોટા એમ કહ્યું આખરે તકરારનો અંત
આવે એમ ન લાગતા એવું ઠરાવ્યું કે પરીક્ષા કરી નક્કી
કરવું તેઓમાથી ભૂગુઋષિને દેવોની પરીક્ષા લેવા ચૂટી કાઢ્યા
તે પ્રમાણે ભૂગુ નીકળ્યા અને પહેલા પ્રજ્ઞાને મળ્યા તે અતુ-

મુખ ભગવાન પાસે, નમસ્કાર કે પ્રદક્ષિણા કર્યા વગર અસ-
 ક્યતા અને અવિવેકપૂર્વક જઈ ઉભા તેની ઉદ્ધતાઈથી ગુસ્સે
 થઈ તે બાણી જોઈને અપમાન કરનાર યોગીને શાપ આપવાની
 તૈયારીમા હતા એટલી વારમા ક્ષમા તથા પ્રાર્થનાથી તેમને
 શાત પાડ્યા તેમને ઠડા પાડી ભૂગુ આગળ આડ્યા અને
 કૈલાસ પાસે આવી મહેશ્વરની ખબર કાઢી ચન્દ્રશેખરને એની
 બાણ થતા તેણે એવું કહેવડાવ્યું કે મારી અર્ધાંગના હિમ-
 સુતા સાથે રમતમા બેઠો છું એટલે મને હમણા કૂરસદ નથી
 ત્યાથી નીકળી ભૂગુ ભર નિદ્રામા પડેલા ત્રિભુભગવાન પાસે
 આવ્યા અને તેને છાતી પર એની સબજડ લાત મારીને ઉઠા-
 ડ્યા કે તેના પગને ઇજા થઈ ત્યારે શ્રીપતિ સભ્યતાપૂર્વક ઉભા
 થઈ નમ્ર અને દયાભર્યા અવાજે બોલ્યા, ઓ ભૂગુ, તારી લાત એવી
 હતી કે તારા પગને ઇજા થઈ હશે અને સાધારણ રીતે ઝો-
 લનાર કરતા આપનારને ધા વધારે ઇજા કરે છે નીચે બેસી
 તે દયાળુ દેવે તેનો પગ બોળામા લઈ ધીમે ધીમે મસળ્યો
 થોડા વખતમા તેનું દુખ દૂર થઈ ગયું ત્યાર પછી ભૂગુ
 બોલ્યા આ દેવ કરતા ખીજા કયા વધારે મોટા ? કારણ કે
 દેવ થઈને અને તેયે સૌથી શ્રેષ્ઠ, આવા એકાએક થયલા
 હુમલાને નમ્રતા અને દયાપૂર્વક પોતાની ભૂલ ગણી કોણ
 જતો કરે ? ખરેખર જેવી રીતે નીલ રૂઢિતકે સ્વચ્છ, બિલકુલ
 નિર્મળ અને કલકરહિત હોય તેમ દેવનું ખરેખરે લક્ષણ
 હોય તો આજ છે

બહુ શાંતિથી વાત સાલણી રહ્યા વાત પૂરી થતા તે ધીમેથી બોલ્યો અરણ્યાની શુ તુ એમ ધારે છે કે જે દેવે આટલી સહનશીલતા દાખવી ઇબ્ન અને અપમાન સહ્યા તે ભૂગુએ કે કોઈએ, મૂર્ખે અથવા યોગીએ તેની પત્ની શ્રીને ઉપાડી જવા પ્રયત્ન કર્યો હોત તો આવીજ રીતે સહન કરી બેઠરકાર બની બેસી રહેત !

અરણ્યાની ખડખડ હસી બોલી પણ બહુ હજી કંઈ હુ તારી સ્ત્રી નથી એ તો તુ ધારી લે છે બહુ બોલ્યો, અક્ષ-સોસ ! નથીજ પણ એટલુ તો નક્કી કે હજી તુ મારી પત્ની નથી તેમ બીબ્બની પણ નથી અને મારૂ ચાલશે ત્યા સુધી થવાએ નહિ દઉ તે બોલી બહુ, તુ બિલકુલ અસહ્ય અને બુદ્ધિમગાર છે અને આવી રીતે બે જેટલા રાજપુત્ર મને વનમા શોધવા આવે તેને તુ મારીજ નાખવાનો હોય તો હુ જરૂર કુવારી રહી જીવગી પૂરી કરીશ અને મને તો બીક છે કે આ જગલ ક્ષત્રીઓના મુડદાઓના ઢગલાથી આચ્છાન્નિત કુરૂક્ષેત્રનીયે હરીકાઈ કરશે અને વીર નરોમા તુજ એકલો જીવતો રહેશે

બહુ મલકાઈ બોલ્યો અરણ્યાની, તુ સાચી, સાદી અને ગભીર બાબતને હસી કાઢે છે, કારણ કે એટલુ તો ચોક્કસ છે કે મારી પાસેથી તને ઝુટવી જનાર કયા તો પહેલા મને મારશે અથવા પોતે મરશે તે બોલી અરે બહુ, આ પરથી એટલુ તો નક્કી કે પ્રેમ એ રક્ષક હોવો બેઠએ, કારણ કે

એણે તો તને રાજપુત્રોના લોહીનો તરસ્યો બનાવ્યો છે પણ
આમ જો, હું તને સહેલો રસ્તો બતાવું મનેજ મારી નાખ
કારણ કે આથી કરી તું કલ્પિત અને પ્રેમઘેલા રાજકુવરોને
એકજ ફટકે એવો આખાદ છેતરી શકશે કે ન પૂછ વાત હું
જીવીશ તો કહ્યો અને ખુનરેજીતું કારણ થઈ પડીશ એમ
મને લાગે છે

અને તે તાકીને તેના તરફ જોઈ રહ્યો અને બોલ્યો
મારા પ્રેમની મશ્કરી ન કર, કારણકે કદાચ તું ધારે છે તેના
કરતાં જે તે વધારે સાચું છે શું કોઈ રાજપુત્ર હું તને આહું
છું તેનાથી અડધું જે આહુંશે ? છતાંએ હું ધારું છું તેમ, તું
મને નહિ આહિ કારણ કે હું તારા મગજમા નથી અને
રાજપુત્ર નથી ત્યારે તે હુસીને બોલી અફસોસ ! બહુ, તું
ગાડો થઈ ગયો છે આ તો બધી કલ્પનાની વાતો છે અને તે
સાલગી જાણે તારી સામે આવી ઉભા હોય તેમ તું ખુન્નસે
કેમ ભરાયો છે તે બોલ્યો એઈ ! સ્વપ્નોજ અને તોએ તે
સ્વપ્નો લાગણીભર્યા અને તારા છે રાજઓજ તારા સ્વપ્નો
ની મૂળ વસ્તુ છે તું રેતી તરફ જોઈ રહે છે ત્યારે આજ વિ-
ચારે તારી કલ્પનાનો વિષય નથી હોતો શું ? શું ? હું બોલું
કહું છું ? કોઈ રાજપુત્ર આવી તારૂં જીવન આનંદથી ઉભરાવે
અને આ જ ગલના એકાતમાથી તારા પિતા અને મારાથી તારો
ઉદ્ધાર કરે એમ શું તું નથી ધચ્છતી ? હું તારી કિમતમા
ઉતરી ગયો નથી શું ? તારા અમીરજાદા સિવાય બીજા શેનો
તું વિચાર કરે ?

તે અરણ્યાની તરફ તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિએ જોઈ રહ્યો તેની અને એની આખો એક થતા તે જરા ધૂણ અને મો ફેરવી જોલી અફસોસ ! ખત્ર, તારામા પ્રેમ નથી પણ ધર્મા છે અને તેથીજ જે નથી તે તુ જોઈ રહ્યો છે માટે મારા સ્વપ્નો જેવા તુચ્છ વિષય પર માથાકુટ કરવાનું છોડી દે, નહિ તો તું ચી ચોલીના લાડો જેવો ગણાશે તે જોલ્યો અગુઠા પર ઉભા રહેવા છતાં ન મેળવી શકાય તેવાને મેળવવા પ્રયત્ન કરનાર મૂર્ખની કોટિનો હુ છુ, અને તેજ તારા વિચારો છે અરણ્યાની જોલી જો, મે ખરૂંજ કહ્યું તેમ તુ ચી ચોલીના શેખચલ્લીઓમાનો એક છે એક દિવસ તે નગરમા તેના વાળના રંગ પરથી ઓળખાતો પિંગ નામનો દાલિક યોગી આવી ચઢ્યો રાજ મહેલની સામેના ચોકમા પડાવ નાખી પોતાના ડાબા હાથને લાખો કરી હથેલીમા એકે ચિત્તે જોતો તે જોઠો આવી રીતે આબુખાબુ કશા પર લલ્લ આપ્યા વગર રાત સુધી પોતાના હાથ તરફ જોતા ધ્યાનમગ્ન સ્થિતિમા રોજ તેણે જોસવાનું ચાલુ રાખ્યું આમ રોજને રોજ થવાથી લોકોનું ધ્યાન તેના તરફ ખેંચાયું અને તેની આબુખાબુ ટોળેટોળા લેગા થઈ તેની આવી અજળ વર્તણુક માટે પરસ્પર વિરોધી વિચારો દેખાડવા લાગ્યા એકે કહ્યું આ મહાત્મા તો પચતત્રનું ધ્યાન ધરી રહ્યા છે ખીજે જોલ્યો અરે ! આ પવિત્ર પુરૂષ મરણને વિચારી રહ્યા છે વળી ત્રીભંજે ટાપમી પૂરી શુ આ યોગી નથી ? ત્યારે પચાસિ સિવાય ખીજ શેનું ધ્યાન ધરે ? એટલામા એક પડિત પસાર થતા હતા, તેણે કહ્યું એ તો સાવયવ તર્ક દર્શન અને

તેના લેદોનું ચિત્તન કરી રહ્યા છે વળી ખીજાએ કહ્યું શું
 આ ડાખો હાથ નથી ? ત્યારે તો એ શક્તિનુજ ધ્યાન ધરી
 રહ્યા છે વળી એમાથી એક દોઢડાદ્યો ખોટી ઉઠ્યો આ
 મહાપુરૂષો કામદેવના પચશર સિવાય ખીજા તે શેનું ધ્યાન ધરે !
 એટલામા એક બ્રાહ્મણે ઉમેર્યું તારો તર્ક ખોટો છે, કારણ
 કે એ તો આત્માનું ચિત્તન કરી રહ્યા છે એટલામા ત્યાથી
 પસાર થતા કોઈ ગોવાળીયાએ પોતાના ડહાપણનો લડાર
 ખરચી નાખ્યો અરે, આ મહાત્મા તો ગાયના વિધવિધ
 અવયવોનો વિચાર કરી રહ્યા છે કારણ કે ગાય કરતા ખીજું
 શું વધારે પવિત્ર છે ? આવી રીતે આખા નગરમા હોહા
 અને ધમાધમ મચી રહી તેની બાબતમા પક્ષ પડી જતા
 નગરજનો આપસઆપસમા બાથબાથી પર આવી ગયા
 આ સઘળો વખત પેલો યોગી તો જાણે કંઈજ ન બનતું
 હોય તેમ શાંતિપૂર્વક પોતાના હાથને જોતો બેસી રહ્યો
 આખરે રાજાએ પોતાના અમલદારોને મોકલી તેને કહેવડાવ્યું
 કે હમણા ને હમણા નગરમાથી આવ્યો જા કારણ કે તારી
 હાજરોથી લોકો ઉશ્કેરાય છે જવાબમા પિગે કહ્યું મારા
 ધ્યાનમા જો લગ પડાવશે તો તડકો અને વરસાદ આ નગ-
 રમા નહિ પડે એવો હું શાપ આપીશ તેના શાપથી ખૂટીને
 રાજાએ આતુરીથી કામ લેવા માડ્યું રાત્રે પુરોહિતને તેની
 પાસે મોકલ્યો અને તે હડીલા યોગીને પોતાની મેજે લાખ
 રૂપીઆ લઈ આવ્યા જવા સમજાવ્યું નગર બહાર જતા તેના
 ચેલાએ ધીમેથી પૂછ્યું, ગુરૂ મહારાજ આપ શાનું ધ્યાન

ધરતા હતા ? મને જાણવાની જાણાસા થઈ છે આ પરથી તે દાલિક યોગી ખડખડાટ હસી પડ્યો તેણે કહ્યું, મારા પોતાના હાથ સિવાય બીજા કશાનો વિચાર નહોતો કરતો, આ તારે શીખવા જેવો પાઠ છે કારણ કે મૂર્ખાઓનો સ્વભાવજ છે કે બિલકુલ સાદુ હોય તેયે તેઓ સમજી શકતા નથી અને જે આ સમજે તેની પાસે અમૂલ્ય ખજાનો છે અને તેજ જગતનો ગુરૂ છે

૫

તે બોલતી હતી તેટલીવાર બજૂ તેને અનિમેષ દૃષ્ટિએ નિહાળી રહ્યા વાત પૂરી થતા એકાએક તે બોલી ઉઠ્યો અરણ્યાની, તું મને ઉધુ ભરમાવે છે તે બોલી કેવી રીતે, આ બજૂ ? તેણે કહ્યું આજે તારામા આસ્માન જમીનનો ફેર પડી ગયો છે, કારણ કે રોજ તારા મુખ ઉપર જણાતી ગ્લાનિ ઉડી ગઈ છે અને તું ક્ષુભિત, આનંદિત અને અજબ બની મને આડી અવળી વાતો કરી મારાથી કંઈ છૂપાવવા, બાળકની માફક મને રીઝવી માફ ધ્યાન બીજી તરફ ફેરવવા પ્રયત્ન કરતી હોય તેમ જણાય છે કહે કે ન કહે આજે આપણા બેની વચ્ચે, અગાઉ કોઈ દિવસ નહોતી એવી પ્રચંડ દિવાલ આવી હોય એમ મને લાગે છે અરે ! મને ખાતરી છે પણ મને સમજણ નથી પડતી તોએ એટલું તો નક્કી છે કે તું મારી આખમા ધુળ નાખી તારા આત્મામા થઈ રહેલા ક્ષોભને છૂપાવવા પ્રયત્ન કરી રહી છે

અરણ્યાનીના ભવા ચડ્યા, શરમાઈ, હસી અને આખરે

બોલી બહુ, તારો પ્રેમ એ રોગ છે તેથીજ તારૂં મસ્તક કાલ્પનિક કુતર્કોથી ઉભરાય છે અને તારા આત્મામા શકાએ ઉત્પન્ન કરેલા મિથ્યા દૃશ્યો તારી આખે જણાય છે તે બોલ્યો અફસોસ ! તારૂં પોતાનું વર્તન તારી વાતને જૂઠી પુરવાર કરી રહ્યું છે તું આજે પહેલાની અરણ્યાની નથી અને તે હું સાચુજ કહું છું અને હવે ત્યારે, તારી વાતોના બદલામા એક વાત હું કહીશ, પરંતુ તારા જેવી નહિ મારી તો ઘણી શોકજનક અને બિલકુલ સાચીજ છે

અરણ્યાની ફરી અને ચિતાજનક દૃષ્ટિએ તેને બેઠું રહી તે બોલી બો બહુ, એક વાર્તા, અને તે એ વળી તું કહે છે ! શું વાત છે ? તે બોલ્યો તને યાદ છે કે થોડો વખત પહેલા તને બોયા પત્રી છેલ્લીજ વખત જ ગલમા આપણે ફરતા હતા ? તે બોલી હા ત્યારે તેણે કહ્યું તને યાદ આવે છે કે મેં તને એકાએક અટકાવી, આપણે પાછા ફર્યા અને તને છોડી હું ચાલ્યો ગયો ? શા માટે ગયો હતો તે તને કહું ? અરણ્યાનીનું મો ઉતરી ગયું, કંઈ પણ બોલ્યા વગર તેની સામું બેઠું રહી તે બોલ્યો સાલગ, આપણે જતા હતા એટલામા મેં એકાએક આડીમા, કોઈ માણસનો ચહેરો બોયો મેં બોયું અને હું ધૂંજ્યો કારણ કે તે ની આખો આશ્ચર્ય અને પાપી આલ્લાહથી તારા પર ઠરી રહી હતી તત્ક્ષણજ હું પાછો ફર્યો, તને ઘેર મુકી તેને શોધવા તે જગ્યાએ ફોડ્યો પણ તે ત્યાંથી ગુમ થઈ ગયો હતો બધે હું તેને શોધી વળ્યો પણ તેનો પત્તા લાગ્યો નહિ તે વખતથી તે માણસનો અને તારા તરફ ટાપીને

બેઠ રહેલી તેની ગાળોનો મને વિચાર આવ્યા કરે છે અને મને ઉઘ પણ નથી આવતી તે વિચારે મારા શરીરમાંથી ધૂળરી પસાર થઈ જાય છે અને મને એમ કહેતી ન હોય શું, કે હા' હા' તારો ખજનો હવે જણાયો સઘરી સઘરી ધૂપાવેલો સોનાનો ખજનો ખીજની આખે દેખાઈ ગયો હોય તેના જેવી મારી હાલત અત્યારે છે પહેલાની માફક કેવળ પ્રેમથી નહિ, પરંતુ રંગે હું દૂર જાઉં અને મારો ખજનો ચોરાઈ જાય એ ખીકે એક ક્ષણ પણ તારી કનેથી દૂર રહેવાની હિમત હું કરી શકતો નથી

એકાએક તેનો ડુમો ભંગઈ આવ્યો તે ઉઠ્યો અને બેએક પગલાં આઘો ગમ્યો અરણ્યાની પણ ઉઠી અને ક્ષુભિત બની ઘોડી ઓ બજૂ, આ માણસ કેવો હતો ? શું તે તારા જેવો ઉચો અને બળવાન હતો ? બજૂ બોલ્યો ના, તે તો ફીંગણો, કદરૂપો અને નોખીયા જેવી આખોવાળો હતો અરણ્યાની છૂટકારાનો દમ બેચી હસી પડી તે ઘોડી ઉઠી ઓ બજૂ, આ શું ? આવા માણસથી ખીવાની જરૂર છે ? શું, હું આવા ઝીણી આખવાળા અને ઠી ગણા ઝાડીમાં સતાયલા માણસનો ભોગ બનીશ ? કોઈ પણ વાતની ફિકર ન કર અને એટલું તો હું તને કહું છું કે એવા સો વેતીયાઓ આવે તોયે તેઓ મને લઈ જઈ ન શકે

બજૂ શોકાર્ત્ત સ્વરે બોલ્યો અફસોસ ! અરણ્યાની, તું સમજતી નથી તારા મસ્તક પર રહેલા કુસુમની જેમ તારી આકર્ષકતાથી તું ગિલકુલ અબળ છે અને તું જેને તિર-

સ્કારી કાઢે છે એવાજ માણસો બહુ લયકર છે શુ તુ એમ
ધારે છે કે એકવાર જગતને એની મારફતે ખખર પડે કે આ
જગલમા શુ છે તો ખીજા આવ્યા વગર રહે? આવનારના
ચહેરાની મને ખીજ નહોતી પરતુ તેની જીભથી હુ ખીતો
હતો અને કદાચ તે મને મળ્યો હોત તો તારા અસ્તિત્વની
જાહેરાત જગતમા થતી અટકાવવા હુ તેનુ ગળુ જ કાપી નાખત

આસુભરી આખે તે તેને જોઈ રહ્યો તેના શબ્દોમા
રહેલી ધમકીની ખીકે તેના ખળભળી ગયેલા હૃદયે સુખપરનુ
ખધુ લોહી પોતાની મદદે બોલાવી લીધુ હોય તેમ એકાએક
તેના મુખનો રંગ ફેરવાઈ ગયો અને ચહેરો ફિક્કો પડી ગયો
થોડાક વખત પછી તે બોલી બહુ તારી તખીઅત ખરાખર
જણાતી નથી, અને તારો મદભાગી પ્રેમ મારી કિમત વધારે
આકે છે એટલુજ નહિ પણ તને લયના લણકારા વાગી રહ્યા
છે અને કાલ્પનિક ખીકે તુ પોતાને અને મને બન્નેને ભડ-
કાવે છે અને હવે તો ગમે તે થાય જે થવાનુ હતુ તે થઈ
ગયુ અને તારી વાત લઈ જનાર જીભ ભાગ્યેજ મારી વાત
કરતી હશે, પરતુ હવે વાતમા ને વાતમા ઘણો વખત આપણે
ગુમાવ્યો અને લગભગ બપોર થવા આવી છે, કારણ કે પડ-
છાયા બહુજ ટુકા થઈ ગયા છે અને હવે તને વધારે અહિ-
આ ઉભો રહેવા દેવાની મારી કિમત ચાલતી નથી ઉલટુ
આટલો તને ઉભો રાખ્યો તેટલી હુ ગુનહેગાર થઈ છુ અને
જો તુ નજ આવ્યો હોત તો વધારે સાડ થાત અને એકા-
એક મારા પિતા આવી ચઢે અને તને જુએ તો બોવા જેવુ

થાય અને જે તું જાણે છે તે ફરી કહીને કાયદો શો ?
 અને જેની મનાઇ કરી છે તેની ઇચ્છા કરવાથી શું લાભ ?
 ઉલટું તું તારા જ્વરાગ્નિમા ઇધન પૂરી રહ્યો છે અને તે
 મારી ફરજ પ્રમાણે તો દૂર અને અમિલન રૂપી શીતળ જળથી
 છાટી મારે હોલવવી જોઇએ પરંતુ તારા પ્રત્યેનો ભાવ મારા
 પિતાની આજ્ઞાને લગ કરવા ઉશ્કેરે છે, કારણ કે આખરે
 હું એક સ્ત્રી અને અખળા, અને કદાચ તને જરૂરતા આહું
 છું તેથી પણ માટે જે આપુ છું તેનાથી સતોષ પકડ અને
 ફરી આવતો નહિ ને ભયને છોડી મને ભૂલી જા હું તારી
 સ્ત્રી નો નહિજ થઈ શકું પરંતુ તારૂં ભલું તો ઇચ્છુ છું ત્યારે
 હવે સમરામ અને જા

તેને જવાની આજ્ઞા કરતી તે ઉભી જ ને એક અક્ષર
 પણ બોલ્યા વગર પાછો ફર્યો અને ધીમે ધીમે જગલમા
 ચાલ્યો ગયો, તે તેને જતો જોઈ રહી અખોડા પર બે હાથ
 ટેકવી તેની પાછળ જોતી તે સ્થિર ઉભી રહી નસીબ સંજોગે
 અટૃશ્ય થાય તે પહેલાં તે ફર્યો, અને પાછું જોયું પશ્ચાદ્ભૂમિ
 બનેલી દૂર દૂરની રણની રેતી આગળ તેની આખોને ઉન્મત્ત
 બનાવવાજ ન ઉભી હોય શું તેમ અદ્રેષ્યા જેવી પાતલી અને
 ઘાટદાર તેને પોતાની પાછળ સ્મિત કરતી જોઈ અપ્રાપ્ય
 કામના, સરી જતું સુખ અને અનિવાર્ય વિયોગ એ ત્રણેયે
 નારી રૂપે અવતાર લીધો હોય એવી તે લાગતી હતી

તરતજ દોડતો તે પાછો આવ્યો તેની પાસે પહોંચતાજ
 તેની આગળ ગુઠણીએ પડ્યો અને તેના ફરફરતા રક્ત લુગ-

હાના છેડ ને પકડ્યું અને તેને ચુબન કીધું. પછી તે ઉભો થયો અને અને આસુથી ઝરતી આંખે અને ધૂનતે અવાજે તેણે કહ્યું હું ધારૂ છું કે તારી તરફ હું છેલ્લીજ વખત જોઉં છું.

અને ત્યાર પછી તે ફર્યો. અને ઝડપથી પાછું જોયા વગર ચાલ્યો ગયો તે અદૃશ્ય થયો ત્યાં સુધી કુખ્ધ હૃદયે તેની પાછળ જોતી તે ઉભી રહી.

મધ્યાહ્નની માયાળળ

૧

આમ ને આમ કેટલીક વાર સુધી તે ગયો તે દિશામા
 ભેતી તે ઉભી રડી તેના કંઠાજનક વચનોથી અર્ધ કંઠા-
 મિશ્રિત ભાવો તેના હૃદયમા ઉદ્ભવવા લાગ્યા અને તે શોક
 મગ્ન બની છતાંયે વારે ઘડીએ તે પાછો આવશે, એ બીક
 હજી ગઈ નહોતી આખરે તે ખરેખર ગયો એમ ખાતરી
 થતા તે ફરી મનમા તે બબડી અફસોસ ! બહુ, બે તને
 એમ ખબર પડી હતે કે તારી બીક કેટલી બધી સાચી છે,
 તો મને શકા છે કે કદાચ તને દૂર કરવાના મારા પ્રયત્ન
 સફળ થાત નહિ અને હું તને મારી પાસેથી ખસેડી ન શકત
 અને તેમ છતાંયે આશ્ચર્ય જેવું તો એ છે કે ઇર્ષાથી એણે
 જે જે કલ્પ્યું તેમાનું કંઈ એણે શોધી કાઢ્યું નથી અને
 આખો વખત હું ગુંડેગાર છું એમ મને થયા કરતું હતું
 તેણે મારા હૃદયમા ગ્રેહાં ભાવોનું પૃથક્કરણ અને આત્માના
 ઉડાણનું નિરીક્ષણ એટલું સચોટ કર્યું હતું કે હરખળે મારો
 ભેદ પુટી જશે એમ હું ધ્રુજી રહી હતી અહા ! પ્રેમ ચાતુરી
 ખરેખર મહા આશ્ચર્યજનક છે જરાકે શકા પડતા તે
 બીજાની આખો જે ભેવા અસમર્થ નીવડે તે બેઠ શકે છે

અને આટલુ બધું સૂક્ષ્મ છુપ્પિથી નિરીક્ષણ છતાં તેને સ્વપ્ને
પણ ખ્યાલ નહોતો કે તેના કરતા હું પ્રેમ વધારે સારી રીતે
અનુભવથી સમજી છું તે જાણતો હતો કે હું એને છેતરી
રહી છું પણ કેટલી, તેનું એને જ્ઞાન નહોતું અને તે છતાં
તેને મારો પ્રેમ માગવાનો જરા પણ હક્ક શો છે ? હવે તો
એનાથી બન્યું તેટલું કર્યું અને મારાથી અપાય તેટલું આપ્યું,
હવે મારો વારો છે, બપોર પડી ગઈ છે અને વખત થયો છે

અને તરતજ બધું અને તેને લગતું જે જે બન્યું તે
સઘળું તેના મગજમાથી ખિલકુલ સરી ગયું અને આશ્ચર્ય !
તત્ક્ષણ જાગૃતી ન બન્યું હોય શું તેમ તે ખીજી જ સ્ત્રીમાં
ફેરવાઈ ગઈ, કારણ કે તે ગેઢરકારીથી હસતી હસી હતી અને
તે હાસ્ય આનંદોત્પાદક ક્ષોભના મોજા સમુદાય આખા શરીર
પર પ્રસરી રહ્યું નહોતય શું ! અને પોતાની શ્રેષ્ઠતા સાબીત કરી
પ્રભુત્વ દેખાડતી સ્ત્રીમાંથી તે ફેરવાઈ જઈ અત્યારે કોઈના
આગમનની અટકળથી વિહ્વળ બની બાળકની પેઠે કંપી રહી
કોઈ જોતું નથી એની ખાતરી કરવા ચારે બાજુ ધારી ધારીને
તે જોવા લાગી, અને એકાએક બહૂને પડતો મુકી દેકરી
નીચે રેતી તરફના જગલમાં ઝડપથી દોડી ગઈ આઠોની
નાની શી ઘટા અને જીથ આગળ આવીને તે એકાએક હસી
અને તેણે તાળી પાડી તત્ક્ષણજ તેના હથાસનીજ સાડ ન
જોતો હોય શું તેમ અતિરૂપ આડીમાંથી નીકળ્યો અરણ્યાની
અર્ધી પુનર્મિલનના આનંદથી ક્ષુભિત બની અને અર્ધી દોડ-
વાથી શ્રમિત થઈ શ્વાસોશ્વાસ લેતી તેને ભેટી પડી.

તોફાનમાં વર્ષાના બિંદુઓ એક પછી એક જેમ પડે તેમ પહેલા થોડીવાર સુધી આ પ્રેમી યુગલ એક બીજા સાથે ચુબનાનગદને આનંદ અનુભવી રહ્યું અને પછી તે બોલ્યો પ્રિય અરણ્યાની, આજે બહુ મોડું થયું અને તારી કિમત અને મારી ઉત્કંઠા વધારવાને મને એટલો બધો ખોટી ક્યો કે હું નિરાશ બની લગભગ જવાની તૈયારી કરતો હતો. અરણ્યાની રમતીયાળ બની બોલી શું ! મારે સાડ તમે થોડીક વાર પણ ખોટી ન થાઓ અને શું હું ખોટી થવા લાયક નથી ? તેની બન્ને આંખો પર ચુબન કરતો તે ધીમેથી બોલ્યો ખરેખર ! તું છે તે બોલી, તમે ખોટી નથી થઈ શકતા તો શું હું વિલંબ કરવામાં આનંદ માનું છું ? સાબળો, અહિં આ આવી તે છતાંયે આવતા મને મુશ્કેલી નડી કારણ કે અહિં આ આવતા પહેલાં મારે એક જણને દૂર કરવાનો હતો અતિરૂપ બોલ્યો તારો પેલો ભૂના સ્નેહી ! મને એની વાત તે કરી હતી તે બોલી હા, તેજ, હું ધાર છું ત્યાં સુધી હું તમને જેટલી ચાહું છું તેટલો તે મને ચાહે છે અને તમારા કરતાંયે મારા પર વધારે સ્નેહ રાખે છે પરંતુ અફસોસ ! તેના પ્રત્યે મને સ્નેહ નથી અને જો તમારી ખાબતમાં પણ એકજ બાલુ પ્રેમ ન હોય તો બહુ સાડ બોલો, હું તમને જેટલી ચાહું છું તેનાથી અડધા સ્નેહ તમે મારા પ્રત્યે ધરાવો છો ? અતિરૂપ મદ મદ હસતો બોલ્યો કહી તું કહે છે તે હું માનું ? ના, તે અશક્ય છે અતૃપ્ત નયને તેને નિરખતા એક દીર્ઘ નિશ્વાસ મુકી

તે બોલી હા, અશક્ય છે અને તે છતાં આશ્ચર્ય એ છે કે હજુ તમને જગલમા બોયાને એક અઠવાડીયુએ નથી થયુ તમને પ્રથમ બોતાજ મે વિચાર્યું કે કહો કે ન કહો, કામ-દેવ સ્વર્ગમાથી શાપિત થઈ પડ્યા છે અને પૃથ્વી પર ફરતા ફરતા આજ જગલમા મારા નાશ સાડ, મને અપ્રતિરોધ્ય વિદ્યુત રૂપી એકજ દૃષ્ટિપાતે પોતે બાળવાને અને ખીબની માલકીની વસ્તુને સ્વતંત્રતામાથી શુભ્રામ બનાવવાજ ભૂલા પડ્યા હોય એમ લાગે છે અને તોયે આજેજ સવારે મને માલૂમ પડ્યુ કે લગભગ હુ તમને શુમાવતે, કારણ કે તમારા અહિં આ આગમનના કારણ રૂપ જે નોકરે મને જગલમા બોધ હતી તે લગભગ તમને કહેવા આવે તે પહેલા મરવાની અણી પરજ હતો અતિરૂપે પૂછ્યુ કેવી રીતે ? જવાબ ત અરણ્યાનીએ બહૂની બધી વાત કહી દીધી તે બોલી અને ભય છે કે કદાચ બહૂ તમને બેશે તો ગાડો થઈ જશે અને તેના જેવા રાક્ષસી બળવાળા સાથે તમે લડો એ વિચારેજ હુ મૂળ ઉડું છુ, તે છતા શુ કરવુ તેની મને સમજણ પડતી નથી કારણ કે નક્કી, પહેલો કે મોડો, તમારી સાથે તેનો ભેટો તો થયેજ અને હજુ સુધી નથી થયો એજ અમયખી છે, કારણ કે તમે તો રોજ અહિંઆ આવો છો.

અને અતિરૂપ હસીને બોલ્યો ભય ન રાખ, એ મુગ નયની, કારણ કે મારી સાથે ભેટવા જતા તેનેજ ખમવુ પડશે અરણ્યાની બોલી મને પણ એજ ખીક છે કારણ કે મારી

ખીક તમારે સાફ છતાં હું એમ ઇચ્છુ છું કે તમે પણ તેને ઇજા ન કરતા ત્યારે અતિરૂપ બોલ્યો આ મુશ્કેલીનો છેડો લાવવાનો એક સહેલો રસ્તો છે, અને તને જે ખીક લાગ છે તેનો અત તે લાવે એમ છે અરણ્યાની બોલી તે કયો રસ્તો ? અતિરૂપે જવાબ આપ્યો આજ જગલ છે કે ન્યા આપણે હમેશા મળી શકીએ છીએ, પણ એ મારી મીઠી મધુરી મોહિની, જો તું આ જગલને છોડી તે ન્યા ન આવી શકે ત્યા મારી સાથે આવે તો કેમ ?

૨

અરણ્યાની ચમકી અને ખીક અને અજ્ઞાતબીથી ભરેલા નયને બાણે કઈ સમજ ન હોય તેમ તેના તરફ જોઈ રહી જરાવાર રહીને તે બોલી શું ? તમારી સાથે આવું ? બિલકુલ અશક્ય અને ભયત્રાસિત બની તે નિહાળી રહી અતિરૂપ તેને સ્થિર અને લાડ કરતી આખે જોઈ રહ્યો તે સ્વગત બખડયો ચાલો, મારી મધુરી અને ચચગ મૃગલીને મે ચોકાવી દીધી, પણ ગમે તેમ તેના હૈયામા ખી તો વવાઈ ગયું છે. અને હવે જોઈશું કે સમજાવટ પતાવટ કે લાડ-કેડ કે મનામણથી પોતાની મરજીએ આવે છે કે નહિ, નહિતર મારી મરજી નથી, છતાં બગાડકારે લઈ જવી પડશે બગાડકારે લઈ જવી પડે તેના કરતા મને કે કમને મારે તાબે થશે તો મને વળી વધારે મધુરી લાગશે તેણે ધીમે સ્વરે કહ્યું પ્રિયે અરણ્યાની, શું તું એમ ધારે છે કે હું તારા

વગર રહી શકુ અથવા તારી સાથે હમેશા જ ગલમા વસી શકુ ? કારણ કે કદાચ રાજ્યના કામકામો તરફ ઘેઘરકાર રહી મારા પાટનગરથી દૂર આ જ ગલમા બે હું તારી સાથે, તારી ખાતર, રહ્યો હોત તો, ક્યારનાએ મારા પ્રધાનો અભયજ થઈ માફ શુ થયું હશે એ ચિંતામા પડ્યા હોત અને તેથી બેમાથી એક તો નક્કી છે કે કયા તો તારે મારી સાથે આવવું અથવા આપણે બેએ છૂટા પડવું

અરણ્યાની નિસ્તેજ બની તેની સામું સ્થિર દૃષ્ટિએ બેઈ રહી આકુળ વ્યાકુળ થઈ તે બખડી છૂટા પડવું ? હું અને તમે ! અતિરૂપ બોલ્યો એનો વિચારજ તારા મુખ ઉપરથી નૂર ઉડાવી મુકે છે ખરી રીતે જુદા પડવું એ શું ? શું મારા વગર રહેવાનું, જીવવાનું મહી શકશે ? અથવા શું હું તારી સાથે હમેશા જ ગલમા રહી શકું ? ત્યારે એકજ રસ્તો છે અને તે એ કે તારે જ ગલ છોડી મારી સાથે આવવું

અરણ્યાની તેની આથમાથી છૂટી દૂર ખસી મૂંગી મૂંગી નિસ્તેજ વદને જમીન તરફ બેતી ઉભી રહી અને અતિરૂપ એક ક્ષણ પછી તેના પરથી દૃષ્ટિ ખસેડ્યા વગર શાત ઉસેડી તેને નિહાળી રહ્યો થોડી વાર રહી તે ફરી બોલ્યો પ્રિયે અરણ્યાની, શું તું એમ ધારે છે કે આમ ને આમ હમેશને માટે ચાલશે ? અથવા શું હમણા હું કંઈ છું તેમ તને રાજને રાજ મળવા જ ગલમા આવું અને મારા ડેરા તણું અહિંઆજ નાખું ?

નિશ્વાસ મુકી નીચે બેતીજ અરણ્યાની ધીમેથી બોલી

હું બાણુતી નથી, કારણ કે મેં તમને જોયા પછી તમારા સિવાય કશાનો વિચારજ નથી કર્યો અને તેજ મારે સાડું જોઈએ તે કરતાં વધારે હતો. કારણ કે મારો આત્મા એટલો બધો વિચારોથી ભરપૂર થઈ ગયો હતો કે ખીજ સાડું જગાજ નહોતી સઘળો ભૂતકાળ અદૃશ્ય થઈ ગયો હતો અને ભવિષ્યની ફરકાર નહતી સઘળું આનંદમય અને ઉન્માદકારી વર્તમાન કાળમાજ ડુબી ગયું હતું હવે ખીજ કશાનોયે વિચાર કેવી રીતે કરી શકું ? અને હવે તમે મને મારી મૂર્ખતાએ જે સ્વપ્નને શાશ્વત માની રહી હતી તેમાથી એકાએક જગાડી છે અને જૂઓ ! તે શરૂ થાય તે પહેલાજ પૂરૂ થયું છે, નાશ પામ્યું છે, અદૃશ્ય થયું છે

અતિરૂપ ગણગણ્યો એ અરણ્યાની, એમ કહે કે સ્વપ્ન તો હતું હવે શરૂ થાય છે

તેણે ગુસ્સે થઈ જવાળ આપ્યો. શું તમે એક પુષ્પને મૂળમાથી ઉખેડી તમારી મરજીમા આવે ત્યાં લઈ જવાની તે પુશીથી હા પાડે એમ ધારો છો ? શું તે હા પાડવી રમત વાત છે ? કારણ કે કુસુમની માફક આ જગલમાં માફ મૂળ છે. આહ આજ હું રહી છું અને શરૂઆતથીજ મારા પિતા, વૃક્ષો, વેલાઓ અને મૃગલાંઓ સાથે મોટી થઈ છું અને તમે વિદ્યુતના ચમકારાની પેઠે તે બધાની સામા પડયા છો અને આ બધાનો લોગ આપી તમારી સાથે ગમે ત્યાં અધારમાં ન આવું તો મને છોડી દેવાની ખીક આપી રહ્યા છો. શું તમે એમ ધારો છો કે જે બાળુએ ઢળું ત્યાંથી

ગમડુ એવા તમારા વિચારને અનુકૂળ થઈશ ? આ બધાનું મૂળ તમે છો અને છૂરી અને તમારામાં કરો દેર નથી કારણ કે તે મારા હૈયાના બે ટુકડા કરે છે, તેમાં મારી કબૂલીયાત માગે છે અને આનંદ માનવાનું ફરમાવે છે અને તેને પોતાને તો હૈયા જેવી ચીજ જ હોતી નથી

અતિરૂપ નરમ બની બોલ્યો અફસોમ ! અરણ્યાની, તારી ભૂલ થાય છે, અને મને એજ ખીક હતી કે બ્યારે મેં તને તારો ભૂતકાળ જે જગલ, અને ભાવી જે હું, તે બેની વચ્ચે પસંદગી કરવાનું કીધું ત્યારે આ જે છોડવાનું કીધું તેની ગણતરીમાં મને હલકો ગણી મારી કંઈ કિમત જ ન હોય તેમ ગણી કાઢ્યો હોય એમ લાગે છે હું કહું છું કે તું મને ખોટી રીતે દોષ દે છે હા, બે તારા પર રનેહ રાખવો એજ દોષ હોય તો નેને વાસ્તે હુંજ નહિ પણ તું પોતે, અથવા તો પ્રહ્લાજ તને આવી અજબ સરજવા માટે દોષપાત્ર છે અગ્નિ આગળ ધી ઓગળે ત્યારે ધીને કોણ દોષ કાઢે અથવા તો ચંદ્રની સુકોમળ કળાદર્શને ક્ષુભિત બની ગર્જા ઉઠવા માટે મહાસાગરને કોણ ગુંહેગાર ગણે ? તારેજ ખાતર આટલો લાંબો વખત ખોટી થઈ મારા રાજ્ય પાટને સાફ બે ચાલ્યા જવાની મને ફરજ પડે તો શું તેમાં મારો દોષ છે ? અને આપણે છૂટા પડ્યા સિવાય ખીજો રસ્તોજ નથી, ત્યારે મારી સાથે આવવાનું કહેવા સિવાય ખીજું હું શું કરી શકું ? અને શું દરેક કુમારિકા તેમ નથી કરતી ? શું શકુન્તલા ઘરખાર અને જગલ છોડી દુષ્યન્તને

નહોતી અનુસરી ? અને શુ હિમમુતાએ પોતાના પિતાનેજ નહિ, પણ પોતાના દેહને પણ અન્દ્રશેખર સાડ નહોતો છોડ્યો ? અને એ ઉન્માદકારિણી, શુ તને અધકારમાં આવતા ડર લાગે છે ? પરંતુ અધકારની શી પરવા છે ? અરે, શુ હું ત્યા હોઘશ એટલે તેજ અધકાર અમૃત રૂપે નહિ પરિવર્તન આપે ? અથવા તો આ અધકાર તને એકલી છોડી ચાલ્યો જઈશ તો વધારે ગાઢો નહિ લાગે ?

૩

તે વાત કરી રહ્યા પછી થોડી વાર સુધી અરણ્યાની ઉભી રહી અને પછી એકાએક બે હાથ વચ્ચે પોતાના મુખને છૂપાવી, જમીન પર બેસી જઈ ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડવા લાગી ક્ષણભર પછી ક્ષુભિત થઈ તે બોલી તમે મને શુ કર્યું ? કારણ કે તમને નહોતા જોયા ત્યા સુધી હું સુખી હતી અને હવે તો તમે મારા હૃદયને ચૂર્ણ કરી રહ્યા છો, કારણ કે નથી હું તમારી છૂટી પડી શકતી, કે નથી હું મારા ધર અને મારા પિતાને છોડી શકતી અને હવે તો એમ થાય છે કે તમને ન જોયા હોત તો સાડ થાત અને તમારા નોકરે મને જગલમાં નજ જોઈ તો કેવું સાડ શા માટે મારો નાશ કરવા અહિં આ આવ્યા છો ? કારણ કે બલ્લએ ક્રીધુ તે અક્ષરશ સત્ય નીવડયું છે અને જેમ ભાગ્યું હતું તેમ મારા નાશનુંજ કારણ બન્યું છે

અતિરૂપ સાક્ષી રહ્યા અને સ્વગત બબડ્યો તેની

અસ્થિરતાનું કારણ જાણતી ઉવટી મારી બાળમા તે વધુ પડી છે મારી માગણીને ધિક્કારી કાઢવાને બદલે દલીલો કરી રહી છે અને હવે જો તેની બજલણી રહેલી લાગણીઓને મારી તરફેણમા ન ફેરવી શકું તો તેમા મારેજ વાક ગણાય તે બેદરકારીથી બોલ્યો હા ! મેં ધાર્યું 'તુ તેમ આ બધી આપ્તનું કારણ બહુ છે, અને તેને છોડી જવાને તુ સમર્થ નથી

તત્ક્ષણજ અરણ્યાની ચમકી ઉઠી, અને ક્રોધથી ઉશ્કેરાઇ બોલી ઉઠી શું મને મહેણા મારે છે ? મને બહુ સાડું મહેણા મારવાની ધૃષ્ટતા કરો છે ? તમારી ખાતર જરાએ વિચાર કર્યા વગર તેનો મેં ભોગ આપ્યો છે અફસોસ ! વિચારો બહુ ! તમારા જેવો તે નથી, કારણ કે મને લઈ જવાની વાત તો ફર રહી પણ ઉલટું મારા કહેવાથી જો એની પાસે હોય તો તમારા જેવા સો સજાપાટો છોડી જગલમા રહેવા મારે સાડું તૈયાર થાય અતિરૂપ બોલ્યો ત્યારે જેવી તારી ઇચ્છા કારણ કે હું તેનો હરીફ થવા નથી માગતો એની સાથે તુ તારે જગલમા જા અને હું મારે રસ્તે પડીશ

ગુસ્સે થઇને બોલ્યો જતો હોય તેમ તે પાછો ફર્યો પણ જવા માડતાજ અરણ્યાની ચીસ પાડી તેના તરફ ફૂલી તેને હાથમા પકડી વ્યગ્રતાથી હલાવી બોલી ઉઠી બહુથી સર્યું ! ઓ, મને માફ કરો, હું ગાડી થઇ ગઇ છું હું શું કહું છું કે કંઈ છું તેનું મને ભાન નથી તમારી તોલે કે બહુ આવે ? મારા પર ગુસ્સે ન થતા અને મને છોડીને નજાતા, કારણ કે તમારું ગમન એ મારું મૃત્યુ અને તે

તેને જોરથી વળગી ગરદનમાં પકડી પોતાના મુખ તરફ જોરથી ખેંચી તેને સતત ચુબનો ને આમુધારે આચ્છાદિત કરવા લાગી ક્ષણવાર પછી તે વિરમી અને તેની ગરદનને પોતાના ડાબા હાથથી જોરમાં પકડી જાણે ધ્યાનમગ્ન બની હોય તેમ સવળે આગળીએ ફેરવતી, પાપણો પર ફેરવતી, વળી મો પર ફરી ફરી ફેરવતી અનિમિષ નયને તેને નિહાળી રહી, અને એકાએક પોતાનો જમણો હાથ પણ તેની ગરદનની આજુબાજુ નાખી તેની છાતી પર ડોકી નાખી તેના હૃદય પર મોજની માફક ખગસતી રહેલા હૈયે તે જોતી કયા તો આવવુજ નહોતુ, નહિ તો તમારે જવુજ નહિ

અતિરૂપ તેને પોતાના હાથમાં ટેકવી જેમ કાંચે તેમ કરવા દેતો મૂંગો મૂંગો ઉભો આખરે તેના કેશકલાપ પર ધીરે ધીરે હાથ ફેરવી સ્વગત બળડયો હવે થોડા વખતમાંજ કબૂતરો, હા કહેરો, એમ હું ધારૂ છું તે મોટેથી બોલ્યો. પ્રિય અરણ્યાની, તું કહે છે તેમ હું તારૂં હૈયું વિદીર્ણુ કરતો નથી, પણ ઉલટું તુંજ પોતે વગર કારણે તારા આત્માને સતાપી રહી છે ખરેખર પ્રેમ અજબ છે તેના ભોગ થયલાને તે જોતા ભયથી ગભરાવી મુકે છે અને જે ભયનું અસ્તિત્વજ નથી તે તેને દેખાડે છે

એકાએક અરણ્યાનીએ ઉચ્ચ જોશ અને આશ્ચર્યમગ્ન બની તેની સામું જોતી, હસતી સ્વગત બળડી એકજ કલાક અગાઉ આજ શબ્દો મેં બોલ્યોને કદા હતા અતિરૂપ બોલ્યો છે, હવે કાઈ પણ કારણ વગર તું હસે છે પણ શા માટે ?

તે બોલી અમથીજ તે જોઈયો શુ તારૂં જોય થઈ ગયલું
 ભેળું ઠેકાણું આવે છે કે રડવાને બદલે હવે હસે છે ? કારણ
 કે મારે ખાતર આ બધું છોડી દેવું પડે એ વિચારે જહીને
 શા મારે ગભરાવું બેઠાં ? તું જે છોડી જાય છે તેનાથી
 દશ હજાર ગણો બદલો શુ હું વાળી આપું એમ નથી ?
 ત્યારે તું શાની ગભરાય છે ?

અગ્નિયાની મો ઉંચું કરી તેની આખો તરફ ધારી ધારીને
 બેઠાં રહી છતાંયે તેને કશું જણાતું નહોતું કારણ કે તેના
 આત્મા અત્યારે તેના નહિ પણ બજૂના વિચારમા ભાન ભૂંટ્યો
 હતો તે સ્વગત બોલી કદાચ એમ ન હોય કે બજૂ તરફ
 જોટલો ભાવ હું રાખું છું તેટલો ખીજા મારા પ્રત્યે રાખતા
 હોય અને દરેક પ્રેમી યુગલોમા કેવળ એકજ સ્નેહાર્દ્ર હોય ?
 તો મારા શા હાલ ? ત્યાં જઈને મને એમ જણાય કે જેવી
 રીતે બજૂને મીઠી મીઠી વાત કરી મેં ભોળવ્યો તેવી રીતે
 ખીજા સ્ત્રીને સાડું મારા પણ એજ હાલ કરવામા આવે તો ?
 તેના કદા પ્રમાણે કરૂં તો શુ આમ નહિ બને ? આ વિચારે
 તેને પરમેવો વળ્યો તે ધૂણી ઉઠી અને એકાએક ક્ષીણ થતા
 ચંદ્રની જેમ નિ તેજ અને ક્ષીણ પડી ગઈ

અતિરૂપે આ બેયુ તેના હૃદયમા શી શી લાગણીઓ
 ખગલળી રહી હતી તેની તેને સમજણ ન પડી તેને પોતાની
 તરફ ખેંચી, વહાલથી પુન તેના કેશ કલાપ પર હાથ ફેર-

વીને મદ મદ વરે યોલ્યો અનુયાની, ખરેખર તું નેત્ર
 અને ચચલતામા મૃગલીની ખેન છે અને તે છતાંએ કોઈ
 પણ રીતે એનાથી વિરુદ્ધ હોય એમ હું ઇચ્છતોજ નથી
 કારણ કે શકા અને લયથી અન્ત બનેલા આ નયનો કરતા
 તારી ચચલતા ઓછી મનોહર નથી અને કદાચ તું સાહસિક
 હોતે તો તારૂં ગરીર મને લાવણીનો કરવા ધૂજતે નહિ અને
 આમ જ્યારે તને ચુમુ છું ત્યારે આ તારા આસુ રૂપી મોક્ષિત-
 કેના લવણમાધુર્યનો આસ્વાદ લઈ શકત નહિ શાત
 ઉભી રહે, થોડોકજ વખત એ મારી મધુરી મૃગલી, અને
 બે તારી મરણ હોય તો યોડુક મારા હાથમા ધૂજ અને
 શાત થા મને ફરી ખાતરી કરવા દે, કારણ કે તું કઈ પણ
 ઈન્ક કરે છે કે નહિ, તેના વિચાર વગર જરાએ પાદડાના
 ખડખડાટે ભડકી ઉઠે છે હવે મને પ્રછવા દે હું કોણ છું તે મે
 કહ્યું અને તું બે નહોતી જાણતી એવી અને તારીયે કેટલીક
 આમતો જણાવી આપણે બિલકુલ અજાણ્યા નથી પણ સખ-
 ધીઓ છીએ, તો પટ્ટી મારી માથે આવવામા તારે ખીવાનું
 શું કારણ ? બે તું તારા મખધીની સાથે નહિ ભય તો
 પછી કોની સાથે જશે ? અને તે છતાંએ આજ કારણસર
 હું તારે સાડ તારા પિતાને પૂછી શકતો નથી કારણ કે શું
 તું એમ ધારે છે કે કદાચ હું જઈને કહું તો તને આપવાની
 હા કહેશે ? કે તને જવા દેશે ? બોલ, તે કબૂલ કરશે ? અર-
 ણ્યાની ધીમેથી બોલી બે, તમે કહ્યું તે પ્રમાણે તમે ખરે-
 ખર જયનાજ પુત્ર હો તો ઉલટી મને તેના પગ આગળ

મરેલી બેવાનુ તે વધારે પસદ કરશે ત્યારે અતિરૂપ બાલ્યો
 એ તો તુ બુચ્છે છે તે છતાંએ આપણા માબાપ શત્રુ હતા
 માટે આપણે શા માટે થવું ? એ અનુયાની, પેલાનુ કેમ ?
 તારે બહુ તને જવા દેશે ? તે બોલી ના, કયા તો તને
 મારશે કે મરશે અથવા કહાવ્ય મને પણ ત્યારે અતિરૂપે કહ્યું
 એ મૂર્ખી, ત્યારે તારા મગજમા એટલો એ વિચાર નથી
 આવતો કે જ્યારે મારે તને બિલકુલ છોડી દીધા વગર છૂટકો
 નથી અને તને કોઈજવા દે એમ નથી ત્યારે તો કયા તો તારે
 મારી સાથે ચાલી નીકળવું અથવા અડિઆ પડી રહેવું અને
 જ્યારે તને તેની ઉપયોગિતા સાબીત કરૂ છું, ત્યારે તારા કંપકા
 રૂપી અગ્નિમા મને તણખલાની માફક બાળી નાખે છે ત્યારે
 શું ? કંઈ પણ કહ્યા વગર છૂપો ચાલ્યો જાઉં એમ તુ
 ધ્વિંછે છે ? ત્યાર પછી જો પાછો ન જ આવું તો તુ મને
 દગાખોર નહિ કહે ? અને તુ એમ સમજે છે કે તને સુક્રીને
 ચાલ્યા જવું એ રમત વાત છે ! હું તને કહું છું કે હું
 તને સુક્રીને ચે નથી જઈ શકતો તેમ થોભીયે શકતો નથી
 હવે તુજ કહે મારે શું કરવું ? બોલ, મારી મધુરી, મારી સાથે
 આવવામા શા માટે ગલરાય છે ? મને અબ્બયખી ઉપજે છે કે
 તને અડિઆ રેડેમામા ગલગમણ નથી થતી હું ચાલ્યો જઈશ
 ત્યારે એટલી તુ શું કરશે ? શું તને એકલો સુક્રીને ચાલ્યો
 જનારો તારો પિતા તને મારી ગેઠલા ની માટે સાવન
 આપશે ? અથવા મારી ખોટ બહુ પૂરી શકશે ? હું ખાતરી-
 પૂર્વક તને કહું છું કે તને ખન્ને એટલા અકારા

લાગશે કે તુ તારી પોતાની મેળે ગમે ત્યા નાસી જશે, અને ત્યારેજ તારી હઠ સાડ પસ્તાશે અને વીતી ગયલી તકને માટે છેલ્લી ઘડીએ બળાપો કરશે કારણ કે તને સુકીને જઈશ પછી હું કદી પાછો આવીશ નહિ, પરંતુ મારી મૂર્તિ તને પળે પળે દેખાશે અને તે તારી જીવગીને નિરંતર આહવાદમય બનાવવાને બદલે છાયાની માફક અનુસરી ઘોર અધારી હું ખમય બનાવશે માડ ચિત્તવનજ હું ખ ઉપબવનાર આત્મગર્હણા જગવનાર અને વ્યર્થ શોકને પ્રગટાવનાર થશે ભરસમુદ્રમાથી વિઘાતાએ ખોળી આપેલા અણમોલ રત્ન, જેવા કે મધુર સાહચર્ય, મિત્રતા અને પ્રેમને કેવળ કૃતઘનતાથી ફેંકી દીધા બદલ તારી આખેજ તુ પોતાને અસહ્ય લાગશે અને દિન પ્રતિદિન તુ તારૂં લાવણ્ય ગુમાવતી જશે તુ જન્મીજ નહોત તો સાડ અને પ્રજ્ઞાની ભૂલ થઈ હોય તેમ તારો અત આવશે અને તારા જન્મનું ક્ષણ ગુમાવી, તારે હાથેજ ઉત્પન્ન કરેલા મૃત્યુના સુખમા ભયની મારી તુ આશરો શોધવા દોડશે કારણ કે એકાતમા તારાથીજ તુ નિષ્ફળ રીતે લાગતી ફરતા તને તારી જીવગી બિલકુલ અસહ્ય લાગશે

૫

તે બોલતો હતો એટલી વાર અરણ્યાની તેની છાતી પર ડુસ્કા ભરતી હતી, બસ કરો, કારણ કે હવે તો હદ થઈ, એમ ન કહેતી હોય તેમ તેણે તેને હલાવ્યો તોએ તેણે પોતાનું બોલવું ચાલુજ રાખ્યું જાણે તેની મરજી ઠઠ સુધી ધા

કરવાની ન હોય ! ત્યાર પછી એકાએક તે ફેરવાઈ ગયો તેના કાનમાં ગણગણવા લાગ્યો પ્રિયે, શા સારૂ દુરાચલી ખની તારો અને મારો નાશ કરી રહી છે ? શુ ! તમારી દાસી છુ કહી એમ ઘાતલાવે છે કે તુ મને ચાહે છે, અને હું બ્યા બાઉ ત્યા અનુસરવાની તો આનાકાની કરે છે ? અથવા તો શુ તને એમ લાગે છે કે તુ રવચનમાં છે, છાયાને સત્ય માની રહી છે અને એકાએક બગી ઉઠીશ અને હાથમાં કઈ રહેશે નહિ અને રણના ક્ષણિક દૃશ્યો નાશ પામતા રેતી સિવાય કશુ હોય નહિ તેમ સુખની આશ્નઓ કેવળ ધખારો છે એવા વિચારો તારા મનમાં રમી રહ્યા છે ? તુ મૂર્ખ મૃગલીની માફક મૃગજળનો લોગ બનવાની ખોટી ખીકે ખરેખરા તળાવે પશુ પાણી પીવાની ના પાડે છે એ મૃગલી, તુ ઘુટણ ભર પાણીમાં હમણાં ઉભો છતાં જો નહિ માને તો કદી પશુ કેાંઈ, જળની સત્યતાની પ્રતીતિ કરી આપવા સમર્થ નીવડશે ? શુ, બાવીમા શુ લખાયલું છે તેની પહેલી ખાતરી કરવા, બાવીએજ વર્તમાન બનવું ? અશક્ય બાબતો તુ ઈચ્છી રહી છે અને ખીલુ કુમારિકાઓની પહેમ તુ બાવી ઉપસ્થિત થયા વગર અનુભવી શકે નહિ શુ તને મારામાં વિશ્વાસ નથી ? જો પ્રેમમાં વિશ્વાસ નથી તેવા પ્રેમને નવ-ગજના નમસ્કાર ! એા અરણ્યાની, તારો પ્રેમ પરપોટો છે, કેવળ પ્રેમનો દબ છે, કારણકે ખરો પ્રેમ તો જેના પર પ્રેમ હોય તેના પર કેટલો વિશ્વાસ રાખવામાં આવે છે તેનાથી અઘાય છે જો ત્યારે, એા અવિશ્વાસી, હું બાવીને તારો નજર સમક્ષ ખડુ કરવા મહેનત કરીશ અને મેં તારી છા-

ગીનો તારા વડેજ કેવી નીવડવા સભવ છે તેનો ચિતાર આપ્યો, તેવી રીતે તારે સાડૂ મને જવા હઈ કેટલું શુભાવશે તેનો ચિતાર રમ્યુ કરીશ

એક ક્ષણુ તે થોભ્યો મુખમાથી નીકળવા તત્પર થઈ રહેલા શબ્દો પર વિચારવા લાગ્યો તે સ્વગત બખડ્યો મને લાગે છે કે એ ઢ્યુપચુ બની રહી છે અને નિશ્ચય પર આવતા ધ્રુણ રહી છે કેઈ ક્ષણ પડતા બીતુ હોય છતા કુદરતે તેને ખવાઈ જવા સાડૂજ નિર્માણ કરેલું છે એમ બાણતુ હોવાથી અર્ધા કમને પોતાની મેળેજ પડવા તત્પર થાય તેના જેવી એની હાલત થઈ જણાય છે અને હવે જરાકજ હલાવવાથી તે મારા હાથમા પડશે કારણ કે દરેક સ્ત્રીની માફક તે હા કે ના કહી શકતી નથી, તોએ તે રસ્તે જતા બીતી છતા આખો વખત ત્યા ઉતકઠિત મને જાળ જખરીથી જવાનુ પસદ કરે છે હવે આકડામા ખુશામતનો ગલ લગાડુ અને પછી બોધએ કે આ સોનાની માછલી તેની બીજી સુકુમાર, નાનુક અને રૂપેરી બહેનોની માફક લોભાઈને તે ગળે છે કે નહિ કારણકે તકલેદી અને ઉપરચોટિયો બપકાદાર માલ તેના બપકાથીજ ખપે છે અને ખરા સિક્કા કરતા વધુ કિમતી ગણાઈ ખોટા સિક્કાઓ વગર શકાએ ચાલ્યા જાય છે અને આની બાબતમા તો ખુશામત એ સહેલી વાત છે, કારણ કે અહિઆ તો સાદુ સત્યજ કહેવાનુ છે

આ વિચાર કરી ધીમેથી તે બોલ્યો અરસ્યાની, બોલ,

મને કહે, શું હું સુદર છું ? તેની છાતીમા માથું છુપાવતી
 કાણુ પછી તે બોલી મે જુદી જુદી રીતે હબાર વાર કહ્યા
 છતાં શા માટે ફરી પૂછા છે ? તે બોલ્યો ત્યારે તને એમ
 ખ્યાલ નથી આવતો કે જે હું તને આપુ છું તે તું મને
 આપે છે ? અને તેથી આપણે સબેડા છીએ કારણ કે બે
 માડ લાવણ્ય તારા હૃદયમા મૂર્તિ સમુ કોતરાઈ રહ્યું હોય
 તો શું તારૂં મારા હૃદયમા નથી કોતરાયું ? તને તારા અપ્ર-
 તિમ લાવણ્યનું જ્ઞાન નથી અને યોગી શકાશીલ બની છે
 સમજતી નથી કે હું પણ તારી સ્વપ્નવત્ આબોના બદલો,
 કેશકલાપની મધુર સુરભિનો, જૂલતા કેદબાના જેવા આ સુકુ-
 માર ગોળ હાથોનો, સમુદ્રના મોબની માફક મારા હૈયા પર
 ધ્રુજ રહેલી તારી છાતીના કારણે તપ્ત થતા પાદડાની માફક
 અણધાર્યાં પડતા કરાના જેવા તારા અધરોના શીતળ ચુબ-
 નોના આસ્વાદનો પૂજક છું, લિલુ છું મહેશ્વર અને હિમ-
 સુતાની ખીજ બેડી જેવા એક ખીજ સાડ સરજેલા શું આપણે
 છૂટા પડીએ ? ના, ઉલટું તું જેમ અત્યારે કરે છે તેવી
 રીતે વેલડીની માફક ઝાડ રૂપી મને-ઝાડથી-મારાથી અભિન્ન
 બની હમેશને સાડ વિદાઈ, આપણે બન્ને સાથેજ વધીશું,
 મોટા થઈશું અને તું અધકારથી ડરે છે, પણ હું તારી
 નિશા અને અધકાર થઈશ. મારી રેખા સમી ઇન્દુકળા !
 એ અદ્રિકા, રાત્રિ વગર તું શું કરશે ? અથવા શું તું પોતાને,
 ‘હું કુસુમ હતી’ એમ કહેતી હતી ? સાડ, ત્યારે તું માડ
 નીલોત્પલ થજે અને હું તારૂં સરોવર બનીશ. તેમા તું તારો

પડછાયો, તારી છબી જોઈ આનંદ પામીશ. અથવા તો, જો તારી મરજી હશે તો હું નદી બનીશ અને તું તેના હૃદય પર તરતુ રૂપેરી હસ બનશે શું ! આથી સુદર વસ્તુથી અદ્વૈત થવા ઇચ્છી રહેલી નદીની આકર્ષકતા, લાવણ્ય તેના જલ પર તરવાની ના કહી ખુચવી લેશે ? અથવા તો એનાથી વધારે સુદર, તું આબાનો મોર થશે તો હું તારી ઉન્મત્ત કોકિલા બની, મધુરી શરમાલ સુરસિની ઉન્માદકરિણી સુરાને લૂટ્યાજ કરીશ અરે, તારા વગર તો હું સુરા વિનાની સોનાની મુરાહી મુજ સરખા મહાસાગરનું તું લવણ અને મારી છીપની અદરતું મોતી, અને તારાથી હું શ્રી અને લાગ્ય લક્ષ્મી યુક્ત ખરેખર બીજો વિષ્ણુજ બનીશ તું તો મારો અર્થ અને આત્મા છે તારા વગર શબ્દની માફક હું કેવળ અર્થહીન બની જઈશ ના, ના, ઓ પ્રિયે, કાળના મોજા પર છૂટા પડી જવા અચાનક મળેલા રખડતા પ્રાણીની માફક નહિ, પરંતુ જીવનની સ્ફટિક સમી નિર્મળ મસ્તિમા કનકના નાવમા ઘસડાતા, કશે પણ છાછરા પાણીને અડ્યા વગર કોઈ કોઈ વખત રૂપેરી હલેસાથી હકારતા, અને કોઈ વાર દક્ષિણની મદ સુરભિયુક્ત મલય પર્વત પરથી વાઈ રહેલી અને ચદ્મગ્ની સુગંધિત બનેલી પવન લહરીને આકર્ષવા નીલ લોહિત સઢને ફરકાવતા અને મૃત્યુના ખુદ્દા મહામાગરમા સાથે વહી જઈએ ત્યાં સુધી અદૃષ્ટ રીતે કલાકોના કલાકો વીતાવતા રાજા અને રાણીની રમત રમી રહેલા બે બાળકોની માફક આપણે સાથે રહીશું

અરણ્યાનીને કરચુગલમા રાખી વહાલભર્યા દમાણથી પોતાના સ્વરથી પ્રતીતિ કરાવતો તે બોલ્યો જતો હતો, એટલામા એકાએક તે તેના હાથમા છૂટી એકલીજ ફર જઈ, રણ તરફ બેતી મૈન ધારણ કરી ઉભી રહી, અને અતિરૂપ કુતૂહલપૂર્ણ, અર્ધ ધ્યાનશીલ અને અર્ધ વિદારી નયને સ્થિર ઉભો રહી તેને નિહાળી રહ્યો તે સ્વગત બોલ્યો જવાની કે રહેવાની ઇચ્છાથી નહિ, પણ જવા કે રહેવાને નારાજ અને અશક્ત હોવાથી તે કશું નક્કી કરી શકતી નથી અને તેની મધુરી મુઝવણની વેદનાનો કોઈ નિર્ણય કરી શાપી એને નિર્ણય કરવાના ત્રાસમાથી ઉગારી લે એમ તે કંરગરી રહી છે અને અસ્થિર અને ભ્રમિત બની ઉઠ્યા ખડકની કિનાર પર પ્રતિ પળે પડુ પડુ એવી હાલતમા તે ઉભી છે એક વાગ બેટલો ભાર પાસુ ફેરવી નાખશે તે ધીમે ધીમે તેની પાસે આવ્યો અને થોડી વખત રહીને બોલ્યો ઓ પ્રિયે, શું તું ભૂલી ગઈ કે હમણા આ સઘળું જે છોડે છે તેને હમેશને માટે છોડવાનું નથી ? કારણ કે તારી મરણમા આવે એટલી વખત અહીં આવતા તને કોઈ રોકે એમ નથી પરંતુ એતો પહેલાની માફક પૂઠ કરી ઉભીજ રહી અને કશો જવાબ આપ્યો નહિ

ફરી એકવાર તેણે ટહુ અરણ્યાની, હું કહું છું તે સાંભળે છે ? હું આ જગલને હમેશને માટે છોડવાનું નથી કહેતો।

તે એક ક્ષણ થોભ્યો આખરે તે ન હાલી કે બોલી
 ત્યારે તેણે કહ્યું ત્યારે તો તે નક્કીજ કર્યું છે અને મને
 એકલોજ પાછો મોકલવા નિશ્ચય કર્યો છે ત્યારે હવે મારે
 આલ્યા ગયા સિવાય બીજો ઉપાય નથી મારી મરણ હોય
 કે નહિ પણ મારે આલ્યાજ જવું જોઈએ કારણ કે માડ
 સભ્ય સુવુ પડ્યું છે અને મારો રસાલો મને રણ ઓળ-
 ગાવી લઈ જવા નીચે ટેકરીની તળેટીમા ઉભો છે થોડો
 વખત મને જગલમા યાદ કરજે અને કદાચ આપણા મૃત
 સુખના ભૂતને જલાજલિ આપજે કારણ કે આ જગલમા
 તો હું રહી શકું નહિ, અને જો તું મારી સાથે નહિજ
 આવે તો પાછા આવવાથી શો લાભ? માટે મારી સામુ
 છેલ્લી વાર જો અને હું જઈશ અને તું મને પછી કદિ
 નહિ જુએ

તે ફરી તેના તરફ હાથ લખાવી બાણે કરગરતી હોય
 તેમ એક પગલું વધી એકાએક તે ભ્રમિત થઈ અને
 જો તેણે પોતાના હાથમા ન પકડી લીધી હોત તો પડી
 જતે ભાગ્યેજ સાલગી શકાય એવા સ્વરે તે ગણગણી
 જો તમારે લઈજ જવી હોય તો લઈ જાઓ અને તેયે
 જલદી, કારણ કે બીજીજ ક્ષણે મને લાગે છે કે માડ હૃદય
 વિદીર્ષુ થઈ જશે

બીજીજ ક્ષણે તે તેના હાથમા બેભાન બની ઉભી
 હતી પડી.

એક પગ અતિરૂપ તેને જોતો ઉભો અર્ધ અનિશ્ચિત
સ્વરે તે સ્વગત યોદ્યો ત્યારે બધુ પતી ગયું હું છત્યો
અને તે તાળે થઈ મારી થઈ છે તે છતાંએ કોણ જાણે કેમ આ
ક્ષણે દયાનો ભાવ હું અનુભવું છું અને મારા મધથી મિશ્રિત
કોઈ મધુમક્ષિકાનો કોઈ દિવસ પહેલા નહિ અનુભવેલો
કષ્ઠ મને લાગતો હોય તેમ થાય છે કાળુ કે આખરે તે
મારી સગી છે અને તેની ભૂલ જણાતા તે શું કરશે ? અને
તોયે જે થવાનું હતું તે થઈ ગયું છે અને હવે કશું વળે
એમ નથી કારણ કે મને એમ લાગે છે કે થોડા વખત
પછી તે મારી સાથે આવે કે ન આવે તોયે તેનું હૈયું
ચૂર્ણ થઈ જશે

ત્યાર પછી તેને ઉચ્ચકી ઝાડીમાં થઈને ઝડપથી તે ટેકરી
પરથી નીચે ઉતરી પડ્યો

અરણ્ય અને નિશા.

૧

રાત્રિ પછી દિવસ અને દિવસ પછી રાત યથાક્રમ વીતવા લાગ્યા સુદનો ચંદ્ર ખીલ્યો અને વદમા ક્ષીણ પણ થઈ ગયો અને રોજની માફક સૂર્ય ઉગતો, અને રેતીની પેલે પાર અસ્તાચળમા હુબે ત્યા સુધી શનૈ શને મુસાફરી ચાતુ રાખતો આખરે, એક દિવસ અસ્તાચળ તરફ ઉતરવાની તૈયારી કરતો હતો તે સમયે એવું બન્યું કે બહુ, અરણ્યની ગુમ થઈ તે દિવસે છેલ્લી વખત તેને જે જગલમા મળ્યો હતો તેજ જગાએ સૂર્યાસ્ત નિહાળતો એકલો બેઠો હતો અને અજબ ! જો કે વખત થોડોજ વીત્યો હતો છતાં તેનામા ઘણો ફેર પડી ગયો હતો વર્ષોના વર્ષો વીતીને તેને વૃદ્ધાવસ્થાની કરચલીઓ એકાએક આવી ગઈ હોય એમ જણાતું હતું કારણ કે બાણે શોક અને ચિન્તા જેવા અદેખા હરીફાથી કાઢી મુકાયતી હોય તેવી નિદ્રા તેની રક્ત અને ઉડી ઉતરી ગયતી ચક્ષુઓમાથી અદૃશ્ય થઈ હોય એમ જણાતું હતું અને વિષાદ, ક્ષીણતા અને ઘસારાની મૂર્તિજ હોય તેવો તે દેખાતો હતો સૂર્ય અસ્ત થવાની અણી પર હતો અને તે

જોઈ તે સ્વગત બગડ્યો એ તો મને રસ્તો દેખાડે છે, અને હવે આ જન્મનું કાર્ય પૂર્ણ થયું છે એટલે વગર વિલંબે દેહ ત્યાગી, એને અનુસરીશ કારણ કે આત્માથી ત્યજાયલા, ખાલી પડેલા, બિલકુલ ભૂલાયલા અને તિરસ્કૃત થયેલા આ કમનસીબ દેહનો હવે શો ઉપયોગ છે ? આત્મા કયા ગયો કે કયા શોધવો તેયે ખબર નથી અરણ્યની ખરે મૃત્યુ પામી છે અથવા ફરી આવી શકે એવી સ્થિતિમાજ નથી એવી જો મને ખાતરી થાય તો ક્યારનોયે આ દેહ આનદથી મે છોડ્યો હોત કેવળ એના પુનરાગમનની આશાએજ હું જીવતો રહ્યો છું અફસોસ ! એ જીવે છે કે મરી ગઈ તેની મને જરાએ ખબર નથી અને તે છતાંએ એમ તો બનેજ નહિ, એ મરી નથી ગઈ અને તો પણ મને કશે જડતી નથી કારણ કે આ જગતના પાદકે પાદકા સો સો વખત ઉથલાવી ઉથલાવી જોયું અને એક પાદકું ઉથલાવવું બાકી નથી રહ્યું તોએ બધું નકાસું છાયાની નિશાનીયે મુક્યા વગર સ્વપ્નની માફક એ અદૃશ્ય થઈ ગઈ છે મધ્યાહ્નના તાપે સુકાઈ ગયેલા રક્ત કમળ પરના ઝાક-ળના બિંદુ જેવી એ છે કેવળ સવારે જોયું હોય તેજ સ્મરણ કરી કહી શકે, કે તે અમુક જગાએ હતું કેવી રીતે ગઈ, કયા ગઈ, કોઈ ઉપાડી ગયું કે બળાત્કારે લઈ ગયું અથવા કોઈએ મારી નાખી કે તેનાથી વધુ, અત્યાચાર કર્યો અને કોણે કર્યો તે કશાની મને ખબરજ નથી અને અફ-સોસ ! હું એને મુકીને ગયો ત્યારેને એમા મારોજ વાક છે.

કારણ કે પક્ષી પોતાની બાજુમાજ સિચાણાનો પડછાયો
 જોઈ ભાગે તેમ હું ભયને આવતો જોઈ ગભરાયો એને મે
 એકલી મુકી અને હવે બેશક પાછી તેને નહિજ જોઈ શકુ
 ત્યારે શા માટે ખોટી થાઉ છું, શા માટે ખીબા દિવસની
 રાહ જોઉં છું ? પણ કદાચ જીવતી હોય અને પાછી આવે
 તો ! તો મરી જવાથી કેટલી ખોટી ભુલ કડું ! અને જો
 મરીજ ગઈ હોય તો ? અફસોસ ! મરીજ ગઈ હોય તો
 મારી જીવગી કેવળ વખતનો દુરુપયોગજ છે અને
 તોએ રખે પાછી આવશે એ ખીકે મરવાની હિમત કરી
 શકતો નથી

એકાએક તે અટક્યો તે બબડતો હતો તેવામા કેઈ
 અવાજ તેના કાને પડ્યો તે સાલળી રહ્યો અને ખોલી ઉઠ્યો
 જગલમા આવતા ઘોડાઓની ખરીઓનો અવાજ સભળાય
 છે નિરાશાના વમળમા તણખલા સમી આશા ઉદ્ભવતા તેનું
 હૈયું ધડકી રહ્યું હતું તેની માફક તે ચમકી ઉઠ્યો તે સ્વગત
 ખોલ્યો આ વખતે જગલમા ઘોડા શા માટે આવ્યા હશે ?
 અવાજ આવ્યો તે દિશા તરફ અદ્ધર જીવે જોતો તે ઉભો
 એટલામા કેઈ સ્વાર એકાએક ઝાડીમાંથી નીકળી તેની સામે
 આવી ઉભો, તેની પાછળ ખીબા સ્વારો પણ હતા તેની પાસે
 પહોંચતા તેઓ થોભ્યા તેમનો નાયક ઘોડા પરથી ઉતર્યો
 અને લગામ પકડી તેની પાસે આવ્યો

બધૂ તેનો ચહેરો જોતાજ ચમક્યો અને આશ્ચર્યથી

સ્વગત બોલ્યો હા ! અરે ! આ તો ઝાડીમાં છૂપાઈ રહેલો તેજ ચહેરો ! અને એકાએક ઘાટો પાડી તે બોલ્યો હા ! ત્યારે તુજ હતો, હું ધારતો હતો તેમ તુજ ચોર છે

અમૂ ખડખડાટ હસી પડી બોલ્યો ઓ કઠિયારા, જરા ધીમે બહુ ઉતાવળો ન થા, તારી ભૂલ થાય છે અને અપમાન કરે છે તુ કહે છે તેમ આપણે પહેલા મન્યા હતા એટલીજ વાત ખરી તે છતાં એ તુ મને અન્યાય કરે છે કારણ કે હું નહોતો પરતુ મારા માલીક રાજા અતિરૂપ હતા અને એને પણ ચોર કહી તુ તારૂ જગલીપણુ દેખાડે છે કારણ કે તારી સુદરીને તે ઉઠાવી નહોતા ગયા પરતુ તેનીજ મરજીથી થોડા વખતને સાડૂ સ્વીકારી હતી અને મારી હસ્તક તેને પાછી મોકલી છે અને તે આ રહી.

તે ક્યો, અને અરે ! તેઓએ અરણ્યાનીને જમીન પર ઉતારવા થોડા પરથી ઉઠાવી વજ્રપાતથી ઘવાયો હોય તેમ તેની તરફ જોતો બહુ ઉભો હતો, એટલામાં અમૂ ફરી બોલ્યો ઓ કઠિયારા, મને ગાળ દેવાને બદલે મારો ઉપકાર માન કારણ કે જો, આપુ રણ પસાર કરી તેને પાછો તારી પાસે લાવ્યો છું મારી જગ્યાએ ખીજો હોતો તો અધવચમાજ મુકી દેતે કારણ કે અહિં આ આવવાની તેની મરજીજ નહોતી અને તેથી ભારી કટાળો ઉપજાવે એવો ભાર મારે લાવવો પડ્યો એને તો ત્યાજ મરી જવું હતું, માટે તુ જુએ છે તેમ મને અને અતિરૂપને પણ ચોર કહેવામાં ભૂલ કરી રહ્યો છે, કારણ કે પાછી એ અહિં આ આવી છે અને સ્ત્રીઓ અનાડી હોય

છે અને બધો વાક તેમનોજ છે, કારણ કે મધ પર માખીઓ બણબણે તેમ પોતાની મરજીથીજ તેની કને ટોળે ઉભરાય છે પરંતુ પોતે હજારોમાની એક છે એમ જ્યારે આ સુદરીને જણાયું ત્યારે એ એટલી બધી રીસાળ અને ચીઢીયણ બની ગઈ કે મહારાજ એને વધારે વાર પોતાની પામે રાખી શક્યા નહિ અને એ કચિયારા, હવે તને તે શ્રેષ્ઠ પત્ની તરીકે થશે કારણ કે તે કળામા અનુભવ લઈ કઈક પાઠ શીખી છે અને ગઈ હતી તેનાથી વધારે ચતુર બનીને આવી છે પોતાનો ધર્મો શ્રેષ્ઠ નિશાળમા શીખવાથી અને રાજના ચુબનોનો આસ્વાદ લેવાથી ઉલટી બગડી નથી, પણ સુધરી છે તારા ખીન્ન છોકરાઓ કદાચ તારા જેવા કદરૂપા થશે પણ તારો મોટો છોકરો તો રૂપરૂપનો ભડાર થશે અને યાદ્દાન્તિને ખાતર તેની મા જો તેનું નામ અતિરૂપ પાડે તો કંઈ વાધો નહિ, કારણ કે એકવાર રડતી બધ થશે એટલે તેના જેટ લોજ તને ચડાશે

આ બધું ચમૂ બોલ્યો જતો હતો પણ બાપનો આત્મા દયા, ત્રાસ અને અજ્ઞયખીમા ડુબી ગયા છતાં તેના પાછા આવવાથી આનંદે એટલો બધો ઉભરાઈ જતો હતો કે તેમા એક ટીકા જેટલા ગુન્સાની યે જગા નહતી તે ચમૂની સામુ ટગર ટગર જેવા છતાં ભાગ્યેજ જોતો હતો તેના કાનો તેનું બોલવું ભોગ્યેજ સાંભળતો હતો અને તેનો આત્મા કશું સમજી શક્યો નહિ અરણ્યાની તરફથી ચમૂ તરફ અને ચમૂ તરફથી તેના તરફ જોતો ઉભો હતો, તેટલામા ચમૂ ઘોડા પર બેસી

અરણ્યાની તરફથી અમૂ તરફ અને અમૂ તરફથી તેના તરફ જોતો ઉભો હતો

૫૪ ૭૬

ખીબા સ્વાદો સાથે પાછો ફર્યો અને પોતાને રસ્તે પડ્યો

૨

ભીંત પર ચિતરેલા ચિત્રની જેમ તેમના ગમન તરફ ભાગ્યે નજર કરવાની દરકાર કરતો બહુ અસ્થુયાનીને ધારી ધારીને જોતો જ્યાં હોતો ત્યાજ સ્થિર થઈ ગયો જોતા જોતાં હૃદયના ઉંડાણમાં દયાથી આર્દ્ર બનતા તેની આખોમાં ગળા ગળીયા ભરાઈ આવ્યા કારણ કે જેવી હાલતમાં તેઓ તેને મુકી ગયા હતા તેજ પ્રમાણે અર્ધી વળી ગયલી, મરી ગઈ હોય તેવા દેખાતી તે પડી હતી અને તેના તરફ ફરી પડેલુ વઢન છેદલી વળન જોયુ હતુ તેના કરતા ઘણુ ફેરફારો તેમાં થઈ ગયા હતા અને તેને ખિલકુલ નવીન લાગવા માડયુ કારણ કે જીવાની અને આનંદ અદૃશ્ય થઈ શોક, જામણા, શરમ, માનમ ગ, શ્રમ અને નિરાશાનુ કુચ્છેત્ર બન્યુ હોય તેવુ તે જણાતુ હતુ વડકલ વચ્ચેનુ સ્થાન કિમતી વચ્ચેએ લીધેલુ હોવા છતાં તે પણ અવ્યવસ્થિત, અને મેલા થઈ ગયલા હતા અને તેના વાળ આત્માની અંદર થઈ રહેલી અવ્યવસ્થા અને મથનનુ અનુકરણ ન કરતા હોય શુ, તેમ વિખેરાઈ, અસ્તવ્યસ્ત બની માથા પર ફરફરી રહ્યા હતા, તે છતાંયે તેની આખે તે પહેલા કરતા વધારે સુદર જણાતી હતી જોતા જોતા તેની સુદરતાથી તે વ્યાકુલ બન્યો, કારણ કે બાહ્યરૂપને અનુકૂલ ફેરફારો તેના આત્મામાંયે થઈ ન ગયા હોય શુ, તેમ તે પહેલાના જેવી ખિલકુલ રહી

નહોતી ભયે અને કંઈ થશે એ ભણકારે તેની તરફ જોતા બહુના અંગ પરના રૂવે રૂવા ખડા થઈ ગયા.

ભાનભૂલો બની, એકીટ્ટસે નિહાળતો, આશ્વાસન આપવા ઉત્સુક થઈ રહેલો, પણ ભયથી એક અક્ષર પણ ન ઉચારી શકતો તે મૂંગો મૂંગો જોઈ રહ્યો. ભારે દુઃખ થતું હોય તેમ અવારનવાર ધીમે ધીમે શ્વાસ લેતી અને એમ ને એમ તેને લાખા વખત સુધી અવાજ પડેલી જોઈ તેને ભય લાગવા માડ્યો. ઘણીવાર પછી આખરે તે પાસે આવ્યો અને ભય અને લાગણીથી ભરેલા અવાજે બોલ્યો. 'ઓ અરણ્યાની, અફસોસ ! તને કંઈ થાય છે ?' અને શુ તુ એમ ધારે છે કે તને આમ દુઃખી થતી હું જોઈ શકું છું ? કંઈ નહિ, કંઈ નહિ, ગમે તેમ તું પાછી આવી છે અરે ! ધિમ્મર પડો મને તારા બધા દુઃખતુ કારણ હુંજ છું, કારણકે હું સમજ્યો છું કે તને સુકી જવામા મેં ભૂલ કરી હતી પણ કંઈ નહિ તું વખતસર પાછી આવી છે એક દિવસ પણ વધારે રહી હોત તો હું સડન ન કરી શકતે રોજ ને રોજ હું તારી રાહ જોતો અને રોજ ને રોજ હું નિરાશ થતો આખરે મેં ધાર્યું કે તું મરી ગઈ હશે દરેક રાત્રિ આગલી રાત કરતા લાખી અને ભયકર લાગતી હતી જગલના ખૂણા અને ખાચરા તપાસી વળ્યો પણ તું મને મળી નહિ અને હવે જો ! તું મારી આખ આગળ છે એમ માનવું સુશકેલ પડે છે અને હવે ફરી એક વખત શોક મિશ્રિત હર્ષાતિશયે મરવા તૈયાર છું તે છતાંયે હું કબૂલ કરું છું કે જ્યારે તું દુઃખી થઈ

રહી છે ત્યારે હું આનંદ લહી શકું એટલો બધો સ્વાર્થી બન્યો છું આહ ! તારા દુ બમા ભાગ લેવા, તેને મારે માથે લઈ લેવા, બોલ, બોલ, મને કહે, હું શું કરું ?

બોલતા બોલતા તે વાકો વળ્યો અને બેચુ તો એક અશ્રુ બિંદુ એકાએક તેની આબમાથી સરી નીચે પડ્યું, પણ ન તે હાલી કે ન તે બોલી વળી પાછો અચકાતો અચકાતો અને મહા મહેનતે બોલ્યો શું તું એમ ધારે છે, ખરેખર શું તું એમ ધારે છે કે તું મારી આખે દોષિત છે ? તારા અદ્ભુત લાવણ્યથી ખેચાઈ આ લુચ્ચાઓ આવીને લઈ ગયા તેમા શું તારો વાંક ? કેઈ મુસાફર કમળને બોઈ તેને ચૂંટે અને ક્ષણવાર પોતાના વાળમા પહેરે અને પછી પગ તળે છુદાવા ફેંકી દે, તેમા શું કમળનો વાડ ? અફસોસ ! હું તારો નહિ પણ મારોજ વાક કાઢું છું અને હુંજ દોષ પાત્ર છું અને ઉલટું અત્યારે તારી સાથે રડવું બોઈએ તેને બદલે તને ગમે તેમ પાછી આવેલી બોઈ હું હરખથી એટલો બધો ઉન્મત્ત બની ગયો છું કે આ ક્ષણે દેહ છોડી દર્શન એમ મને લાગે છે અથવા શું તને એવી બીક લાગે છે કે રખે હું સવાલો પૂછીપૂછી તને મહેણા ટોણા મારી દુ બ દર્શ ? આહ ! ના, સાબળ ત્યારે, હું તને કહું તારી મરણ હોય તો, જે જે બની ગયું તે સ્વપ્નજ હવું અને તેમાથી તું બગી ઉડી છે એમજ તારે સમજવું અને હું, બાણે બાણ-તોજ નથી તેમ તારી માફક બીલકુલ ભૂલી જઈશ અને એ તો ક્યારનું દટાઈ ગયું અને બાણે કંઈ બન્યુંજ ન

હોય તેમ લુપ્ત થઈ ગયું છે

બાણે પોને ગુન્હેગાર હોય અને તેની માફી ચહાતો હોય તેમ તે પાછો વાકો વળ્યો તેના શબ્દો અરણ્યાનીના હૈયામા છૂરી લોકતા હોય તેમ તેની આખમાથી શ્રાવણ ભાદરવો વહી રહ્યા હતા પણ તોએ તે ન હાલી કે ન ચાલી કરગરતો હોય તેમ ફરી એકવાર તે બોલ્યો અરણ્યાની, તને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહિ હોય કે મારા નસીબમા શુ સુખ છે? જો ! તુ ક્ષુભિત થઈ રહી છે અને થાકી ગઈ હોય એમ જણાય છે અને હવે જો તારી મરજી હોય તો તને ઘેર લઈ બાઉ કે ઉચ્છ્રી લઉ અને ત્યાં આજે રાતે, આવતી કાલે અથવા તારી ઈચ્છા હોય ત્યાં સુધી ખીલકુલ ખલેલ પામ્યા વગર સૂજે અને તેટલો વખત હું તારા હુકમ મુજબ તુ કહેશે તે કરીશ, તારે માફ ખોરાક લાવી આપીશ અને બહાર બેઠેબેઠે તપાસ રાખીશ અને સૌથી વધુ ધ્યાન તો ખીજો કોઈ નવો હુમલો નહિ કરે તે પર આપીશ કોઈ પણ માણસ હવે તને હેરાન કરવા પ્રયત્ન કરશે તો તેનું નક્કી આવી બન્યું, પછી જોજો કે તેના કેવા ભોગ લાગે છે ! અને એવીજ રીતે મને તારા નોકર તરીકે ગણી તારી ઈચ્છા મુજબ રહેજે અને થોડાકજ વખતમા અત્યારે તને ડખી રહ્યું છે તેની સ્મૃતિયે તારા આત્મામાથી ભુમાઈ જશે અને તને શરમાવે કે તારા આત્માની શાંતિને ભગ કરે એવું કોઈ નહિ હોય અને તારો બાપ તો, જ્યારે તુ ગુમ થઈ ગઈ કે તરતજ હું લઈ ગયો છું એમ ધારી મારી પાસે

આવ્યો. મારો ગુસ્સો જોઈ તરતજ તેની ખાતરી થઈ કે તેની ભૂલ થાય છે તે પછી એકાએક તે બોલી ઉઠ્યો. મા અને દીકરી, મા અને દીકરી જય તરફથી અધારામા આ બીજો ધા તે શુ કહેવા માગનો હતો તે હું સમજી શક્યો નહિ પણ હું એમ ધારૂ છું કે એથીજ એતુ હૈયુ ચૂર્ણ થઈ ગયું અને એક બે દિવસ રહીને તે મરણ પામ્યો.

એકાએક વિદ્યુત્તના ચમકારની માફક કારખી ચીસ પાડી અરણ્યની ઉભી થઈ ગઈ ચીસ સાલજતાજ બજૂના હોશ ફેશ ઉડી ગયા હું ખના માર્યા તેણે છાતી માથા કુટવા માડયાં અને ધનુષ્યમાથી બાણ છૂટે તેમ ઝુપડી તરફ દોડી વળી બીજીજ ક્ષણે તે એકાએક પાછી ફરી અને હરણીની જેમ સામી દિશાએ દોડવા માડયું બજૂ સડકજ થઈ ગયો સ્વપ્ન-માથી ઝબક્યો હોય તેમ તેની પાછળ પડ્યો. તેને પકડી પાડી અને ખભે હાથ મુકી કહ્યું કયા જવું તે જોયા વગર કયાં દોડાદોડ કરી રહી છે?

કોઈ પોતાને અડકે છે એમ લાગતાં તે અટકી અને એકાએક પાછી ફરી બચગસ્ત બની હોય તેમ તેની સામું જોઈ રહી વ્યગ્રતા અને આશ્ચર્યમંજ આખોથી ટગરટગર ભેટી ગાડી બની ગઈ હોય તેમ ખડખડ હસી પડી ને બોલી. હા? બજૂ તું છે? પણ હું તો તને મારી પાછળ જંગલમા મુકી

આવી છુ તુ પણ હા ! હણાયલો, ત્યજાયલો અને તિરસ્કૃત થયેલો. દેખાય છે આવ ત્યારે, આપણે બન્ને જલદી છટકી જઈએ તેનો હાથ પકડી જોરથી તે તેને ખેંચવા લાગી તે એકદમ મદદ કરે એટલું ઝડપથી ખોલવા લાગી કે ખોલતા ખોલતા શખ્દો ખવાઈ જવા લાગ્યા તે ખોલી ગરીબડા બહુ. તુ કદરૂપો છે તેથી તે તને ચાહી ન શકી પણ તે એ ભુલી ગઈ કે પોતે પણ કદરૂપી હોવાથી તેને કોઈ ચહાય એમ નહોતું પણ તે એટલો સુદર, એટલો મનમોહક, એટલો રૂપવાન હતો કે તને ભૂલાવામા નાખી તેની સાથે તે ચાલી ગઈ તેને સ્વાને પણ ખ્યાલ ન આવ્યો કે ખીલુ સ્ત્રીઓ તેના જેવીજ મૂર્ખ હતી આહ ! ખીલુ સ્ત્રીઓ કેટલી બધી અને કેવી નિર્દય ! બહુ, તેના ગયા પછી જગલ સુનુસુનુ લાગતું હતું ? ગરીબડા કદરૂપા બહુ, તુ જગલમા એકલોજ હતો ત્યારે અમે એક ખીજને શહેરમા ચુબન કરી રહ્યા હતા ચુમતા ચુમતા, ઓ બહુ, તે તને જગલમા બેઠો બેઠો રડતો જોતી હતી તારા પર તેનો થોડો-કજ સ્નેહ હતો તને યાદ આવતું હતું ? પણ શહેરમા તુ એકા-એક ફૂટી નીકળશે તેની તેને વારવાર ખીક રહેતી હતી પણ બનવા બેગ છે કે તે કયા ગઈ તે તુ જાણતો નહોતો તે તેને મારી નાખ્યો હોત બહુ, તેની ખાછળ તુ કેમ ન દોડ્યો ? પણ તને અદર દાખલ થવા દીધો નહોત ગરીબડા બહુ, તુ એટલો બધો કદરૂપો છે આખો દિવસ તુ મહેલની આબુખાબુ બહાર ને બહાર આટા માર્યા કરત અને તેટલી વખત તે તારા કમળને હિપરથી ચૂમી અદરથી તેના હૈયાને કચડી રહ્યો હતો

અને તે છતાંએ તે તેની પિતરાઈ અને રાજપુત્રી હતી. હા !
 બહુ, આ વાતથી તુ અજ્ઞાત હતો, તને ખમર નહોતી પર તુ ત્યા
 ખીજીએ કેટલી બધી એક સરખી સ્ત્રીઓ હતી તે સઘળામાથી
 તેને શુ તુ શોધી શક્યો હોત? તેની આખો, તેની ચક્ષુઓ
 જુદીજ હતી તેની આખો ઘેરાયલી અને ચુબનો બરફના કરાં
 જેવા હતા ખરેખર સરવાળે, જગલમાજ સાડ હતુ ત્યા કોઈ
 ખીજી સ્ત્રી નહતી તને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ હતો, બહુ કે તુજ
 એકલો અપમાનિત કરાઈ, અને કલકિત કરાઈ કાઢવમા રગ-
 દોળી ફેંકી દેવાયો છે? પણ આ સરવરીઆઓજ તને તુ
 કઢપો છે, તુ કેટલો બધો કઢપો છે અને તે કેટલી બધી
 સુદર છે એ શીખવવાને પૂરતા હતા તેના કરતા વધારે સાડ
 તેને સાડ તે ધાર્યું હતુ? પોતેજ સ્નેહને સાડ નાલાયક તો તે
 તારા પર સ્નેહ કેવી રીતે દાખવી શકે? અને એ તો વનમાં
 જુલા પડેલા કામદેવ જેવોજ હતો પણ ઉલટુ તે ભૂલી પડી.
 તેને તો તેનો રસ્તો ખરેખર ખબર હતો આખો લાડવો પોતા-
 નેજ સાડ તે કેમ રાખી શકાય? ફૂરલોચના રમણીઓથી શુ
 જગત્ છલાછલ ભરેલુ નથી? ઓ બહુ, એકના કરતા ખીજી વધારે
 સારી છે, એવો મૂર્ખ વિચારજ તે શામાટે કર્યો? તે આખો પોતા-
 નોજ છે એમ ધારી રહી હતી તેજ તેની મૂર્ખાઈ હતી? ઓ
 બહુ, એની તોલે તુ કંઈજ નથી તુ બહુજ ખરબચડો, બેઠગો
 અને મલિન છે અને તે કોઈ પણ સ્ત્રી કરતાં વધારે સુદર છે.
 તે કેટલો બધો નમ્ર અને કેટલો બધો માયાળુ, અને તેના
 ચુબનો કેટલા બધા મધુર હતા ના,ના, બહુ ઉલટો માયાળુ

હતો અને એ તો સર્પ જેવો હતો. હું કહું છું તે સાલળ
જ્યારે ખીજના અધરો વચ્ચે આવે એટલે તેજ ચુબનો જેટલા
મધુર તેટલાજ પરિણામે કડવા, દુઃખદાયક તારા પોતાના અને
તેના અધરો વચ્ચેનો ફેર તુ સમજે છે અને તેના અધરો તો
જાણે હજારો માખીઓથી ચુમાયલું ફૂલ એ ખજૂ, જ્યારે
તારા પોતાનાજ અધરે ચુબનાસ્વાદ લીધો નથી તો તેમા તુ
શુ સમજી શકે? લે મને ચુબન કર ગરીબડા ખજૂ, કે ખીજ
માખીઓના મધથી ચીકણા બનેલા અધરના ચુબનનું ઝેર શુ,
તે તુ અનુભવે શીખશે

શોક, અપમાન, કરુણા, આશ્ચર્ય અને ઝરણાના નીરની
માફક ખળખળ વહેતા ભાગ્યાતૂટા શબ્દોના પૂરમા તણાઈ
એભાન બન્યો. હોય તેમ ખજૂ ભયગ્રસ્ત બની એકીટસે જોતો
સાલળી રહ્યો એકાએક તે અટકી અને પોતાનો હાથ તેના
હાથ પર મુક્યો સ્પર્શથી તે ચમક્યો ઉભી ઉભી સળગી
જતી હોય તેમ તે ધગધગી રહી હતી અશ્રુધારા તેના વદન
પરથી વહી રહી હતી, છતા સ્મિત કરી બોલી ખજૂ, તને
ખબર છે કે અરણ્યાની ઉત્તમ વૃક્ષને ટેકે વધેલી વેલી હતી ?
અત્યારે તો તે વૃક્ષ અદૃશ્ય થઈ ગયું છે કોણ જાણે ? ખરે-
ખર તે અદૃશ્ય પોણું અને ખવાઈ ગયલું હતું અને હું
ધાકું છું તેમ કીડીઓએજ ખાઈ ખાઈ ખાલીખમ બનાવી

દીધું હોયું જોઈએ બહારથી એ એટલું બધું સુદર અને
 આકર્ષક દેખાતું હતું કે ખરેખર ગરીબડી બિચારી વેલડી
 ક્યાથી બાણી શકે કે તે અદરથી આટલું બધું સડેલું, વાસ
 મારતું અને ભયકર હશે એકાએક અદર જોતાજ મને અહિં આ
 ઝટકો લાગ્યો એમ યોલતા તેણે પોતાના બન્ને હાથ છાતી
 પર મુક્યા અને ધૂસકા ભરવા લાગી વળી પાછી તે હસવા
 લાગી અને યોલી એઈ ! એ તો મોતી હતી, હસ હતી
 અને ખીજી કેટલુકે હતી, અત્યારે મને કશું યાદ આવતું
 નથી પણ હમણા તો ભાગેલા માટલાની માફક કેવલ અર્થ-
 હીન છે અને કનકનું નાવડું મહાગાગરની છાયા પણ જોયા
 વિના નાથ પામ્યું છે બજૂ, બધું હડકડતું જીડાણું હતું
 પાપાણીની જેમ શાત જળમા ડુબી ગયલું તેઠેર ઠેર બાકેરા
 વાળું નાવડું હતું સડેલું, હલકટ, અને અન્ય અસખ્ય
 સ્ત્રીઓના ભારે લાઢેલું તે કેવી રીતે તરી શકે ? હલકટ,
 આહ ! હલકટ જણાયું તેનું હું ખ અરણ્યાની સિવાય ખીજી
 કેણું વધારે સારી પેઠે જાણું છે ? અરણ્યાની હલકટ, નીચ
 હતી, બજૂ ? તું જાણું છે ? દરેક સ્ત્રીઓ એક ખીજીને ધિક્કા-
 રતી હતી બજૂ, એ કનકના નાવમા ભવતી નરક હતી
 અને તેજ બધામા ખરાબ, સૌથી ખરાબ હતી રડી, રડી,
 એટલી રડી કે આખરે તેને કાઢી મુકી અને ચમૂ તેને લઈ
 ગયો અને ત્યાર પછી મને લાગે છે કે તે મરી ગઈ આવી
 હાલતે જતા તેને એટલું તો લાગ્યું કે તે મરી ગઈ હોવી
 જોઈએ અને ચમૂ તે મરી ગઈ ત્યારે ઉચકી ગયો તે ચમૂથી

કેટલી બધી ખીતી હતી અતિરૂપ, અતિરૂપ, મને ચમૂથી બચાવ બહુ, ચમૂથી ચેતતો રહેજો સૌથી ખરાબમા ખરાબ અને સ્ત્રીઓથીયે ભૂડો એ છે તેના ખડખડાટ હાસ્યથી તે ધડકી ઉઠતી સઘળી સ્ત્રીઓના હાસ્ય કરતા તે હજાર દરજ્જે ભૂડું હતું તેમના નાવમાથી તેને ધકકો મારી હડસેલી મૂકી અને ચમૂ તેને લઈ ગયો અને તેણે ચમૂને રણમા છોડી દેવા કાલાવાલા કર્યા, કરગરી, અરજી કરી કારણ તેના બાપ કે બહુને જોયા વગરજ મરણ શરણ થતે ઓ બહુ, તેઓ તેને અહિંઆ લાવ્યા તે પહેલા તું કેમ ન મરણ પામ્યો ? ચમૂ, ચમૂ, અતિરૂપે તને અરણ્યાનીને રણમાથી તેના શરીરને લઈ જતા ચુમવાને આપી હતી ?

એકાએક બહુ, પાઠડાની માફક કપી રહ્યો તે બોલી ઉઠ્યો અરણ્યાની, અરણ્યાની ! એકાએક તે નીચે પડી અને તેના પગ ચુમવા લાગી તે કપ્યો, અને બહુ તરવાર તેના હૈયામા સોસરી ઉતરી ન ગઈ હોય તેમ ધૂસકા ભરવા લાગ્યો કપાળ પર પરસેવાના બુદ્બુદો ઝામ્યા તે વાકો વળ્યો અને જમરીથી તેને ઊંચી કરી ધૂજતે પણ ધીમે અવાજે તે બોલ્યો અરણ્યાની, તને ભાન નથી ચાલ હવે, હું તને ઘેર લઈ જાઉં.

તે ચીસ પાડી બોલી ના, ના, મારા પિતાનું ભૂત મને હાકી કાઢવા ત્યાંજ ઉભું છે જ્યાં ઘેર અધારૂં હોય ત્યાં ચાલ અને તેનો હાથ પકડી જોરથી ખેંચવા લાગી અને ગણગણી બહુ, મારે એક ચીજ સાડ તને પૂછવાનું છે

અધારમા મને તારી છરીથી હુણી નાખશે ? નહિ તર મારે
જેરજીભથી દેહ છોડવો પડશે

બહુ બયબીત બની બોલી ઉઠ્યો અરણ્યાની, શુ તુ
ગાડી થઈ ગઈ છે ? શુ ! હુ તને, તને, મારા આત્માને મારી
નાખુ, હુણી નાખુ ?

૫

શાત બની ક્ષણવાર તે તેને જોઈ રહી તેની આખોમા
વિષાદ અને નિરાશામિશ્રિત પરિતાપ ચોખ્ખો જણાતો હતો
તે ત્યાંથી ખસી દૂર ગઈ અને ખિન્ન બની પોતાનેજ કહેતી
હોય તેમ બગડી આ પણુ મારો શત્રુ કોઈ મને મારી
પણુ નાખતુ નથી આ કાયા રૂપી કેદખાનામા પૂરી રાખી
છટકવા પણુ નથી દેતા મોત માગે છે ત્યારે જીવાડી રહ્યા
છે કરગરી છતા ચમૂએ પણુ ન મારી નાખી કેવળ હસી
ઉઠ્યો છતાએ તે તો ક્યારની મરી ગઈ હતી, હુણાઈ ગઈ
હતી, અને ફેંકી દેવાઈ હતી, ખાલી શબ હતુ

વિચારમા પડી ગઈ હોય તેમ એક પળ ઉભી પછી
તરતજ પાછી ફરી અને જ્યોત્સ્નામા ક્ષણ થઈ રહેલા બદને
ને ચિંતા, દુઃખ અને ઉદ્વેગભર્યા નયને બહુ તરફ જોઈ
રહી અચાનક તેમાં હાસ્ય ધિક્કાર અને ગાડપણુ ભરાયા
હોય તેમ તે બદલાઈ ગયા જાણે કાનમા કંઈ કહેવુ હોય

તેમ તે તેની નજદીક આવી અને મો પર એક તમાચો
 ખેચી ખડખડાટ હસી પડી તિરસ્કારભર્યા સ્વરે તે બોલી
 તુ મને નહિ મારી નાખે ? અરે બહુ, તુ હજી પણ ન
 સમજ્યો ? ઘણા ઘણા વખત અગાઉ જગલમાં વાર્તાઓ કહી
 રહી હતી તે અરણ્યની યાદ આવે છે ? તે તો ક્યારની
 મરી ગઈ ફરફર રણમાં પેલાઓ તેનું હૃદય લઈ ગયા અને
 તેને ચીરું ટુકડાટુકડા કરી તેની કયાને શરમ અને હુ ખના
 વચ્ચેથી ઢાંકી જગતમાં એકઠી અટુટી રખડવા ફેંકી દીધી
 અને તે આ રહી, તેને હણવાની તુ ના કહે છે લાખા વખત
 પહેલા, અરણ્યની રહેતી હતી તેજ જગલમાં પરિતાપ
 સહતી, પળેપળે પૂર્વસ્મૃતિના ભયને સહન કરતી અને નિરા-
 શામાં પરિભ્રમણ સુખના સ્મરણોથી ઉપહાસિત થતી તેની
 આ કગાળ કાયાને હજીએ જીવતી રહેવા દેવા તુ ઇચ્છે છે ?
 આ ઝાડોમાં ભમતા વાદરાઓની માફક તેમને ફળ જડયુ,
 કરડયુ અને જમીન પર અપમાનિત થવા, રગદોળાતુ
 રહેવા દેવા અને બળાત્કાર ખમવા છોડી ચાલતી પકડી એના
 મૃત દેહને ભેંધભેંધ તુ શુ એમ ધારે છે કે તને સુખ
 મળશે ? ગરીબડા બહુ, તેને તુ નહિ હજી ? જંગલમાં તારી
 પાસે રહેવાથી તે કેનો વિચાર કરશે તે તુ જાણે છે ? શુ
 તુ એમ ધારે છે કે તારો ? અપ્રસોસ, ગરીબડા, કઠરૂપા
 બહુ, એને તો તેનાજ વિચાર આવશે અને જેટલી વખત
 તે તને બેશે તેટલી વાર તેની આખેઆખ અને શરીરે શરીર
 તારી સાથે સરખાવશે તેના અધરો અતિરૂપના અધરોનો
 વિચાર કર્યા વિના તારા અધરોને અડકશે નહિ તેણે જે તિર-

સ્કાર્યું તે તુ ચહાશે અને કુંજ ફેકતા પહેલા વાદરાઓએ જે જગ્યાએ કરડયુ હતુ તેજ જગ્યાએ તુ કરડશે એનો સ્વાદ એટલો બધો કટુ લાગશે કે એકજ દિવસમા તારો પ્રેમ ધિક્કારના રૂપમા ફેરવાઈ જશે તને જોતાજ તેને કટાળો છૂટશે અને જેટલી વાર તારી તરફ જશે, તેટલી વાર એની આખો તને કહેશે કે એની સરખામણીમા તુ કેવો બેડાળ અને ઉપહાસ પાત્ર છે કેવળ ઉપહાસ ખાતર તારી તરફ ફેકેલા જીવનના અવશેષને તેઓ લઈ નહિ જાય તને તિસ્કાર છે એવા સાથે પણ તુ રહેશે? પાસેથી જતા કાગડાથી ચુથાયલી અને તરફડી રહેલી ગરાળીની જેમ, કે બેદરકાર શિકારીથી ઘવાયલી, જગલમાજ પડી રહેલી, મોત મેળવવા પણ અસમર્થ, તપી રહેલા દિવસો અને અસહ્ય અધારી રાતોમા કષ્ટે લણે જીવન ક્ષીણ કરતી અને બાબુપર બેઠેલા ગીધડાઓથી નજર કરી રહાયલી મૃગલીની જેમ, તે અડધી જીવતી અડધી મરેલી છે અને શુ તુ ગીધડો થશે? શુ તુ સિહતુ ખાતા વધેલુ ખાનાર કેવળ શિયાળીઓજ થશે? શુ એના હૃદયમા બીજો દટાયલો છે, એ બધ્યા છતાયે તુ એની પાસે રહેશે? કુતરાની માફક સુડડુ ખાઇને શુ તુ જીવશે? અરે બખૂ, હજુ તુ ન સમજ્યો? બીજની ખાતર તને છોડી તે ભાગી ગઈ? તેને તે નહિ ભૂલે અને તેના મૃત શરીરમાએ વિષધરની માફક તે જીવે છે મારી નજરે નજર તે તને હસશે અને તિસ્કારશે અરે, અરે તારા મો પર થુકવા તેના બાપ જેવો આબેહુબ બીજો નાનો અતિરૂપ આવશે ત્યા સુધી સમજણ પડવાની સહ જોતો તુ ઉભો રહેશે?

બહુ આ સામળી રહ્યા અને એકાએક અરણ્યાનીના પોતાનાજ શબ્દોથી સ્મરણ પટ તરી આવવાની રાહ જોતા તેના આત્મામા સૂઈ રહ્યા નહોય તેમ ચમૂએ જતાજતા ઉચ્ચારેલા શબ્દો તેની સમુખ આવી ખડા થયા તત્ક્ષણ અરણ્યાની પ્રત્યેના અનન્ય પ્રેમથી ઉદ્ભૂત પડદો અત્યાર સુધી જે સત્યને ઢાકી રહ્યા હતા તે તેની આખ આગળથી ખસી ગયો આરીસામા જુએ તેની માફક પોતાને ચમૂ તેનો સ્વામી અને અરણ્યાની પોતે, એ સઘળાના તિરસ્કાર અને ઉપહાસનું મધ્ય ખિદુ હોય તેમ મનક અને ફિટકાર કરાતો જોયો તરતજ તેનું હેયુ, શરમ, ક્રોધ અને પોતાની ગૌણતાથી એટલું બધું ક્ષુભિત થઈ ગયુ, કે તે લગભગ ખેલાન બની ગયો તેનું મોઢો ઉતરી ગયુ અને તેના આગમનથી આશાની ઉષા પ્રકટેલી, તેને રાત્રિએ એકજ ઝપાટે હોલવી નાખી હોય તેમ અરણ્યાનીને ધારી ધારી જોઈ રહેલી તેની આખોમા અધારા આવ્યા

આમ ને આમ તે લાખો વખત સુધી ઉભો રહ્યો હોલવાવાજ હજુએ લગભગ થઈ રહેલા પ્રકાશની અધારામા રાહ જોતો ઉભો હોય તેમ જણાતો હતો તેને નિહાળતા તે નિરાશાના કુપમા ઉડોને ઉડો ઉતરતો જતો હતો એકાએક સ્વગત તે બેઠ્યો તેની વાત ખરી છે અતિરૂપના વેશે વિધાતાએ તેનો, તેના સુખનો અને મારો નાશ કર્યો છે તેના નિર્ણયની રાહ જોતી ઉભી હોય તેમ તેને નિહાળી

અચાનક તેણે છુરી ઉઘામી

૪૪ ૯૧

Lakshmi Art, Bombay, 8

રહેલી અરણ્યાની તરફ સ્થિર દષ્ટિએ જોયું અને જોલ્યો. અરણ્યાની, તારી વાત ખરી છે, હું ભુલુ છું અને હવે મરી જતા સિવાય બીજો કોઈ વધારે સારો ઉપાય નથી જોલતા જોલતા તેણે છરી કાઢી અને હાથમા પકડીને રાહ જોતો ઉભો.

તત્ક્ષણ અરણ્યાનીએ હર્ષની ચીસ પાડી દોડતી તેની પાસે આવી અને ઉભી રહી એ હાથે ભેર કરી ચોળી ફાડી નાખી અને છાતી ખુદ્દી કરી જોલી જો. હું તૈયાર છું આવનાર ધાની ઉત્સુકતાથી રાહ જોતી નહોત્ય શુ, તેમ આઠનીમા તેના તરફ છાતી ખુદ્દી રાખી તે એમને એમ ઉભી રહી.

વિષણુ નયને તેની તરફ જોતો એકજ પળ તે શાત ઉભો રહ્યો. પણ આશ્ચર્ય તો એ હતું કે તેના વદન પર ગુસ્સાની એક રેખા પણ નહોતી સ્વગત તે જોલ્યો. ત્યાજ, ખરેખર પેલા એ આરસપહાણુ જેવા સ્તનોની વચ્ચે વચ્ચે છૂરી પડવી જોઈએ તે બચકાચો પોતાના સુખની આશાતુ છેલ્લું કિરણ યુગાર્ધ જતુ હોય તેમ તેની આખમા ઝળઝળીયા ભરાઈ આવ્યા સ્વગત તે બખડયો તે તો તેને ક્ષાડ હતા, તારે સાડ નહિ દૃષ્ટિપથ ચોખ્ખો કરવા ડામો હાથ આખ પર ફેરવ્યો અને પાણી લુછી નાખ્યા. અચાનક તેણે છૂરી ઉગામી અને સોસરી અરણ્યાનીના હૃદયમા ઉતારી દીધી.

અડધી ચીસ જેવો એક નિસાસો મુકી તે ઝોક ખાઈ પડી તેણે પકડવાનો ખીલકુલ પ્રયત્ન કર્યો નહિ, પરંતુ શાત પડેલી તેને ભેતો બન્યા ઉભો હતો ત્યાજ લાખો વખત મુધી સ્થિર થઈ ગયો ત્યાર પછી તે તેની પાસે ઊંડો અને ધીમેથી તેને ઉચકી પોતાના ખોળામાં લઈ તેનું માથું પોતાના ખભા સાથે ટેકવું ખાળકને ઠંડું પાડવા હીચકાવતો હોય તેમ આમથી તેમ તે તેને ઝુલવવા લાગ્યો ધીમે ધીમે થાળડતા થાળડતા તે તેના કાનમાં ગણગણવા લાગ્યો ચાલ, ત્યારે હવે તારા હું ખનો અત આવી ગયો મે તને તારે ભેઈતો આરામ આપ્યો છે તને ઘા કરતા મને શુ શુ થયું તે તું નહિ જાણે પણ હવે તું થાકી ગઈ છે માટે નિરાતે આરામ કર સવારમાં પૂર્વસ્મરણનો ભય અને બધું ભૂલી જશે કારણ કે તારી નિદ્રા અખડ અને અનત બની છે તેમાથી તું કદી જાગશેજ નહિ, અને સઘળા ખરાબ સ્વપ્નો સદાને માટે તેના કર્તાની સાથે નાશ પામ્યા છે અને ફરી એક વખત અરણ્યાની પૂર્વના જેવી થઈ છે કેવળ ફેર એટલોજ કે તે હમણા મરેલી છે અરે ! મરવું એ બહેતર હતું અને મારા ઘાએ સઘળો ખેદ અને શરમ એકજ સંપાટે ઉરાડી મુક્યા છે અને કેવી બહાદુરીથી તે તે ઝીલ્યો અને છતાં તે જાણ્યું હોત કે જે ઘા સાડું તું આનંદિત બની રહી હતી તે તારૂંજ નહિ પણ મારૂં એ મૃત્યુ લાવનાર હતો તો કદાચ તું તેથી ઘા ઝીલવામાં આવકો

આતે અને ખીજ સહેલા ધાએ હું તરતજ તને અતુસરીશ તને જે ધા માર્યો તે એટલો બધો મુશ્કેલ હતો કે તને વાગ્યો તેનાથી સેકડો ગણો તે મને વાગ્યો પણ હુમણા તો આપણે આ ચદ્રિકામા થોડી વાર બેઠી પહેલાની માફક વાતો કરીએ કેવળ તુ મને વાર્તા નહિ કહી શકે કે રીછ નહિ કહી શકે જીવતાજીવત તો તારી કાયા તે ખીજઓને સોપી, પણ મર્યા પછી તુ હવે મારી છે અને તે મને પૂરતુ છે જાણે આજેજ મારી લગ્નની રાત્રિ એમ ન ધારતી કે તે તમારો માર્યો કે ઘેલાપણામા જેમ આવ્યું તેમ જોલી ગઈ તેનો હું ખાર રાખુ છું અને તારા જેવીના કોમળ હાથનો તમારો ! હા ! હા ! ઉલટું મને જોવા દે, કે મને ઈજા કરવાને બદલે તને તો નથી વાગ્યું હા ! પેલા ઋષિની વાત કહી હતી તે તને યાદ આવે છે ? અને મારા કરતા હવે વધુ સારી રીતે કોણ જાણે છે કે ધા ઝીલનાર કરતા મારનારને વધારે વાગે છે ? કારણ કે જ્યારે મે તને ધા કર્યો ત્યારે મને ઈજા થઈ તેવી કો-ઈને થઈ નહિ હોય એ કે ધાના બદલામા આપવાનો એ ધા નહોતો આહ ! તારા કટાક્ષો કે ગુસ્સાભર્યા તમાચાનું વેર મને તારા પ્રત્યે નથી, પરતુ તારૂં સત્યાનાશ વાળનાર પેલા તારા પાપી અને કુટિલ પ્રેમી અને તેના સાથી પ્રત્યે છે

અને એકાએક તે બરાડી ઉઠ્યો વળી અચાનક થક્યો તેને જમીન પર મુકી ઉભો થયો કારણ કે જાણે પહેલીજ વાર અતિરૂપ અને તેના સાથીએ કરેલી ઈજાની યાદ તરવરી આવીને ગળું રૂધી રહી હોય તેમ તેને લાગવા માડ્યું

વિચાર કરતો ઉભો હતો એટલામા અણધાર્યો તે ગુસ્સામા
 ધૂજવા લાગ્યો તે બરાડી ઉઠ્યો આહ ! અતિરૂપ, યાદ
 આવ્યો, કટોકટીના વખતે યાદ આવ્યો હવું હું મરી નથી
 ગયો તે બોલ્યો અરણ્યાની, મને માફ કરજે ! ભલે મને
 મૂર્ખો કહેતી તારી વાત ખોટી નહોતી તારૂં વેર લીધા વિનાજ
 હું તને અનુસરવાની અણી પર હતો પણ હવે સમજાયું
 હું જાઉં તે પહેલા તારૂં કામ મારે કંવાનું છે અને હવે
 ત્યારે હું તને ખાતરી આપુ છું કે તે સફળ અને સારી રીતે
 ઝડપથી પાર પડી જશે અરણ્યાનીના ખુનીઓને ખતલાવું
 કે તેની પાછળ વધારે લાખા અને કઠણ હાથ મુકી ગઈ છે
 ત્યાર પછીજ હું મરીશ, તે પહેલા નહિ આહા ! અતિરૂપ
 જરાક સંતુર કર ! અને ત્યાર પછી તને જણાશે કે અર-
 ણ્યાની તને છેલ્લી વખત ચુમવા પોતાનો દેહ છોડી મારામા
 પેડી છે

તે વાકો વળ્યો અને પોતાનો હાથ અને તેનો સરખા-
 વતો હોય તેમ તેના હાથની પાસે મુક્યો અને ખડખડાટ
 હસી પડ્યો તે પછી ધીમેથી તેને ઉચકી લીધી અને નવ-
 વધુને બાણે હાથ પકડી લઈ જતો હોય તેમ આનંદિત બની
 તેને ઉચકી ફરવા લાગ્યો ચત્રિકાથી પ્રકાશિત થઈ રહેલા
 જગલમા તે ફરતો ફરતો આખરે તેના ઘર આગળ આવી
 પહોંચ્યો તેને અદર લઈ જઈ પાદડાઓના બિછાના પર
 ધીમેથી સુવાડી અને ખચકાઈ તેના કપાળ પર એક ચુબન
 કર્યું કરતા કરતા તે ગળુગણ્યો તારા ગાડપણમા તું મને ચુમવા

કહેતી હતી અને હવે તેથી કંઈ વાધો નહિ આવે પહેલા આજ ચુબન સાડ, પહેલીવાર અને છેલ્લીવાર ચુમવા, મારી અનેક જીવગીઓ તારે ચરણે સજીબુશીથી ધરી દીધી હોત પરંતુ તારા ચુબનો બીજાને સાડ હતા

અત્યાર સુધી આત્માને શાત પાડનાર એકાએક ખસી ગયું હોય તેમ તે ડુસ્કે ડુસ્કે રડવા લાગ્યો વાળ વિખેરતો અને છાતી માથું કુટતો રડવા લાગ્યો અરણ્યાની, ઓ અરણ્યાની તેનું હૈયું પોતાની એકાકિતાથી ભયચ્ચલ બની ધડકી ઉઠ્યું હોય તેમ તેમથી છટકવા આમથી તેમ અસ્થિર રીતે ફરવા લાગ્યો થોડોક વખત પછી બંને થાકી ગયો કે રડવું કંઈવું બ્યર્થ છે એમ લાગ્યું હોય તેમ તે એકાએક અટક્યો અને ઝુપડીમા પ્રસરી રહેલી મૃત શાતતાને અનુરૂપ શાત જગલમા ખુલ્લા દ્વારમાથી નેતો લાખા વખત સુધી તે સ્થિર ઉભો રહ્યો

અતે તે ક્યો એક ક્ષણ અરણ્યાની તરફ જોયું તે થયો અને આટલા વખત સુધી હૈયામાજ દટાઈ રહેલી છૂરી એકાએક તેણે ખેચી કાઢી તે પાછો ફરી બહાર નીકળ્યો અને સલાળપૂર્વક બાજુ બંધ કર્યું

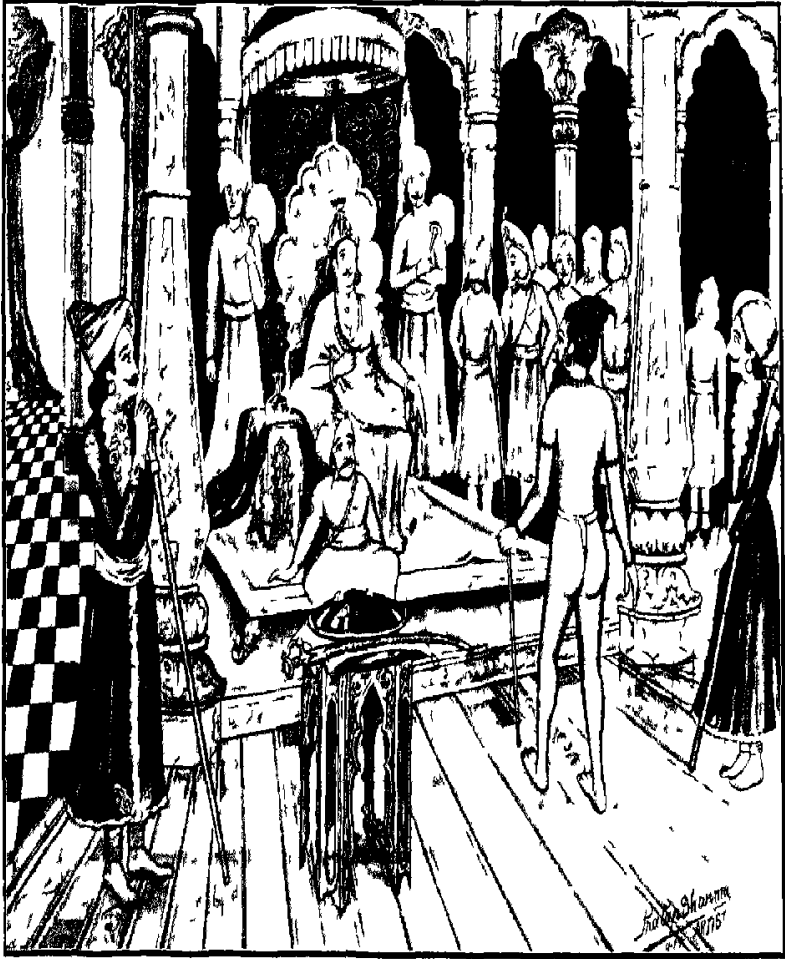
એક પળ સુધી જ્યોત્સ્નામા તે છૂરી તરફ નેતો ઉભો પહેલા જેમ હતી તેવી રીતે તેને પાછી મુકતા તે બબડ્યો તેના પોતાના રક્તાથી મિશ્ર નહિ કરૂ ત્યાં સુધી તેના હૃદયનું રક્ત ભલે પાના પર મુકાય

—બૂલશુદ્ધિ—

૯૬ મા પાનાની છેલ્લી લીટી.—

બાલ્યો મહાસજ, સંન્યાસી તો એમ કહે છે કે જા, અને

થોડા વખત પછી શાહ વૃદ્ધ જેવા ઉથો દેખાતાં મન્યામી દાખલ થયો

૫૪ ૯૭

મહારાજને કહે કે હું ચમ છું, ખીજાને આડ નહિ પણ કેવળ તેના પોતાનાજ સાડ કારણ કે ઘણા વખત પહેલા મારી ચક્ષુના તેજે મે તેનું શરીર ખાળીને ભસ્મ કર્યું અને હવે હું જોવાને ઉત્સુક થઈ રહ્યા છું કે મે નાભાનું છે તે પ્રમાણે નવું શરીર જીના કરતા વળી ઓર વધારે સાડ છે કે નહિ આ સાલળી અતિરૂપ આનંદિત બની ખોલી ઉઠ્યો ખાતરી ખરાબર છે અને આ સમ્યક વૈરાગીનું દેવત્વ હું સ્વીકારું છું કોઈ ખરો રસજ દેખાય છે જા, તેને મારી પાસે લઈ આવ તે સ્વગત બખડયો પટોશના રાબ્બનો કોઈ એલચી પણ હોય, પણ તેની નીતિ મૂર્ખાઈભરી છે અથવા તો કોઈ સાકેતિક પણ હોય, અથવા તેમાનો કોઈ નહોય તોંયે શો વાધો ?

થોડાક વખત પછી શાલ વૃક્ષ જેવો ઉચો સન્યાસી દાખલ થયો માથાથી પગ સુધી ભસ્મથી લેપિત અને કેવળ ભગવી લગોટી અને ગળામા પ્રચંડ રૂદ્રાક્ષની માળા સિવાય તેના અંગ પર કશું નહોતું ગદી અને ભૂખરી પ્રચંડ જટાભુથમા અને ઉપર નીચેથી ગુંથી લીધેલી દાઢીમા તેનો અહેરો છુપાયેલો હતો આવતાની સાથમા તેની તેજોમય ચક્ષુઓ જગલી પડ્યુંની માફક અર્ધ ભયભરી અને અર્ધ વિકાળ રીતે અતિરૂપને ખારીકાઈથી નિહાળતી તેના પર ઠરી ભયભિત બન્યો હોય તેમ તે જરા ધૂન્યો અતિરૂપ તેને આશ્ચર્યથી દિડમૂઠ બની જોઈ રહ્યો અને મશ્કરી કરતો હોય તેમ ખોલી ઉઠ્યો ઓ મહેશ્વર, તારા દેવત્વની શકા હોઈ શકેજ નહિ કારણ કે ખરેખર જે તું પોતેજ મહેશ્વર ન હોય તો તે કદાચ તારી

ઉગાડ, તારી ભસ્મ, તારા વાળ અને ઉઘડુ ઉઘડુ થઇ મને
ફરી બાળવા ઉત્સુક થઇ રહેલી પેલી તારા કપાલ વચ્ચે
ગિરિ દેવી ત્રીજી આખ જોઇ તારી અદેખાઇ કર્યા વગર નહિ રહે

તેજો અદ્ભુત વૃદ્ધ સન્યાસી દીપડાની માફક ખડખડ
હાન પડી બોલ્યો મહારાજ, મારી આખથી જરાએ ગભરાતા
ના કાગળ કે આ વખતે હું તમને મૂગ જેવા નયનવાળી
અને તેના પોતાના હૃદયના રક્ત કરતાએ વધુ લાલ અધરો
વાળી, તમારા જેટલીજ લાવણ્યવતી સુદરીની ચુબનજવાલામા
બાળીશ, અને તમારે સાડું હું તે લાવ્યો છું

અતિરૂપ બોલ્યો સન્યાસી, હું સમજું છું કે તું જે
સંકેશો લાવ્યો હશે તે તારે લાયકનોજ હશે અને તે શું છે
તે મને ખરું હું જાણવાને તલપાપડ થઇ રહ્યો છું

સન્યાસી અર્થસૂચક રીતે બોલ્યો ઓ કામદેવ, તમારા
કરતા વધારે સાડું કોણ જાણે છે કે કુલીન સ્ત્રી જ્યારે સંકેત
સ્થળે જવા નીકળે છે ત્યારે આખુ શરીર ઢાકી, બગડીઓ
અને નપુર ચાલતા ચાલતા ખખડે નહિ તેવી રીતે તેને
બાધી લે છે? તમારા સિવાય બીજા આગળ તેના કંઠલા
શખ્તો, સંગ્રાધનો અને નામો સભળાવા યોગ્ય નથી આ બધા
સાભળતા કદાચ હું બોલું તો મારી મૃત્યુમાં સાડું પહેલી
શિક્ષા તમે મનેજ કરો

અતિરૂપ અબાયબીમા ગરકાવ થતો સ્વગત બખડયો મે
ધાયુ' તેમ આ કોઇ સાકેતિક છે અને વળી તે સ્થાનને લાય-

કનો છે તે ક્યો અને બોલ્યો ચમૂ, બધાને બહાર કાઢ
સન્યાસી ચમૂ તરફ એકાગ્ર દષ્ટિએ જોઈ રહ્યો ધીમે ધીમે તેણે
અતિરૂપને કહ્યું મહારાજ, મેં સામળ્યુ છે કે ચમૂ આપનો
વિદુષક છે તેને પાસેજ રહેવા દો કારણ કે તમારી આજ્ઞાથી
તમારી સમતિ મળતાજ બધી શરતો નક્કી કરી દઈશું

અતિરૂપ બોલ્યો ચમૂ હું બોલાવું ત્યારે તૈયાર નહોતો
બધા બહાર આવ્યા ગયા બાદ તે અધીરો બની બોલી ઉઠ્યો
ઓ સન્યાસી, હવે વિલબ વગર કામે લાગ તને ના" ન
કોણ છે ? સન્યાસી બોલ્યો અરણ્યાની, અને કદાચ તું ન
ભૂલી ગયો હશે પણ તે તને નથી ભૂલી, પગલું પાતળા દે
છોડી મેં કહ્યું તેમ તને મોતનું ચુબન આપવા તેણે માગના
પ્રવેશ કર્યો છે

અતિરૂપ હિંમત બની ફાટે ડાળે તેને જોઈ રહ્યો હતો
એટલામા પેટો સન્યાસી ચીસ પાડી તેના પર કુદ્યો અને
તેને પકડી જમીન પર પટક્યો પહાડજ પડ્યો હોય તેમ
તેની છાતી પર ચઢી બેસી લગાટને છેડેથી છૂરી કાઢી ખીસા
પર જેમ સુધાર હથેડા મારે તેમ તેની છાતીમા તેણે એક
પછી એક ઘા કરવા માડ્યા.

ચીસ પાડી બાણી જોઈને બોલાવ્યા હોય એમ બહાર
ઉભા રહેલા અનુચરો અદર દોડી આવ્યા સાથી આગળ
તેના નાયક ચમૂ આવ્યો તેને જોઈ ત સન્યાસી એકદમ
ઉભો થઈ ગયો તેઓ તેની તરફ જોઈ રહ્યા તો અરે ! સન્યાસી

ખડખડ હસતો હતો એકાએક તેણે બન્ને હાથ ઉચકયા અને એક હાથે જટા તથા ખીજે હાથે દાઢી પકડી ખેચી કાઢ્યા.

ચમૂ તેને ઓળખતાજ સ્તબ્ધ બની ન્યા હતો ત્યાજ તેને જોતો ક્ષણ ભર સ્થિર થઇ ગયો એકાએક તે તેના તરફ વળ્યો અને આગળી ઉચી કરી ધીમે સ્વરે ગણગણ્યો 'માલગ ! ખીજી દુનીયામાંથી અરણ્યાની ખોલાવે છે તે તને મલગાય છે ? તેને શોધવાને ચાલ આપણે સાથેજ મહાપન્થે પડીશું આટલું ખોલતાજ તે ચમૂ તરફ કુદ્યો અને વટવૃક્ષના મૂળ જેવી આગળીઓવાળા પ્રચંડ હાથે તેનું ગળું પકડ્યું.

તે પાપીનું ગળું પોતાના હાથમાં છે એમ લાગતાજ ઝનુનનું પુર ઉછળ્યું અરણ્યાની પ્રત્યેનો આખા જીવનભરનો અનન્ય પ્રેમ જાણે નિગળા ઉચ્ચતા અને કૂર આહ્વાદના ઉન્માદકારી મિશ્રણના પ્રરમા પરિણમ્યો હોય અને અત્યાર સુધી તેના અને પોતાના નાગનું વેર લેવાનું ઝનુન થોભી રહ્યું હોય તે પ્રમાણે તેના આત્માના રાક્ષસી બળનો જીત્તો ઉભરાઈ સઘળો તેના હાથ-માજ જમા થયો તેનું ગળું દબાવતા દબાવતા તે બખડતો ગયો ! હમ, નોળીયા, હવે અરણ્યાની તરફ હસ એટલીવારમા આજીબાજી ઉભેલા એક જથે માખીના ટોળાની માફક જેમ કાવે તેમ મરણતોલ ડખ દેવા તેના પર તૂટી પડ્યા અને તેના ટુકડેટુકડા કરી નાખ્યા તેને તો ચમૂની માથામાંથી નીકળી પડતી આખ સિવાય આજીબાજી કશુંજ જણાતું નહોતું રાજના અનુચરોએ ગમે એટલું કર્યું, છતાં ચમૂના ગળાની આજીબાજી લોખંડની બળી માફક દબાયેલો હાથ તેઓ છૂટો ન કરી

શક્યા બાણે મૃત્યુ પછી પણ તેની ઇચ્છાશક્તિ કામ ન કરી રહી હોય

આવી રીતે જેવું ભવિષ્ય એણે માગ્યું હતું તેવું બન્યું અને પેલા બન્ને હડહડતા શત્રુઓ હાથથા હાથ મેળવી સાથે-
જ બીજી દુનીયા તરફ મીઠાવ્યા ચમૂ અને અતિરૂપે બીજા
દેહ ધારણ કર્યા પણ બંધૂના આત્માએ તેના પાપના ફળ રૂપે
પેલા પડેલા ઉટ્ટનું શરીર ધારણ કર્યું મે શરૂઆત કરતા
કહ્યું હતું તેમ તે ઉટ લાખા વખત પહેલા આ રણમાં મરણ
પામ્યું

ઉપસહાર.

ચન્દ્રશેખર અટકયા લાણવાર પછી હિમસુતા ધીમેથી બોલ્યા અફનોસ ! આવી હું ખી મર્ત્ય સ્ત્રીઓ પાપી પ્રણયિ-
ઓને હાથે અનહા મકટો અને જીલમ સહે છે તેમને સાડ
ખરેખર દયા ઉપજે છે અને તે છતાંયે હું તો એમ ધારૂ
છું કે પેલા બન્ને પાપીઓને તેમના કુકૃત્યો માટે થવી જોઈએ
તેનાથી વધારે મારી શિક્ષા કરવા બદલ બધૂને ઉઠના શરી-
રમા દાખલ થવાની શિક્ષા કરવા કરતા ઉલટી મારી બદલી
જોઈએ કે ઇનામ આપવું જોઈએ

વહાલભરી દૃષ્ટિએ તેના તરફ જોતા મહેશ્વર બોલ્યા
ઓ હિમસુતા, ખીજી સ્ત્રીઓની માફક તારી દયા અને કૃષ્ણ-
થીજ એનો તું વિચાર કરે છે દુનીયાની વ્યવસ્થાનો વિચાર
ન કરતા એકાદ રડીખડી બાબતમા બનેલા કમનસીબ બનાવે
ઉદ્ભવેલી લાગણીથીજ તેને તું જુએ છે કારણ કે બધૂને જે
હું ખ ખમવું પડ્યું તે પૂર્વ કર્મોનો પ્રતાપ હતો અને તેના
સંજોગો તું બાણતી નથી અને વળી અરણ્યાનીએ પોતે પણ
નહિ સૂચવેલા માર્ગને પોતે લેવાથી તે ગુન્હેગાર જરૂર બન્યો
હતો તેને ખબર ન હોતી કે તેના વચ્ચે પડ્યા નગરજ તે
પાપીઓ સાડ વધારે ભય કર અને ફર શિક્ષા કુદરતે નિર્માણ કરી

છે અને અરણ્યાનીનો બદલો લેવાનું કામ તેણે દેવતા હાથમા
છોડવું જોઈતું હતું તે પોતાનું કામ બહુ સારી રીતે મમજે
છે અને બધા પર તેની નજર છે કારણ કે પાપીઓ પોતા
નાજ કુકૃત્યોથી જે શિક્ષા મળે છે તેના જેવી બીજી કોઈ
ન્યાયી, સચોટ, યોગ્ય અને ભયંકર નથી તેમના કુકૃત્યોજ
તેમને એક જન્મથી બીજે જન્મ, એક દેહથી બીજે દેહ
પડછાયાની માફક તેના કુતરા જેવા હાલ કરે છે પશ્ચાતાપની
પ્રત્યક્ષ ભઠ્ઠીમા તેમના પાપનો છેલ્લો અણુ બળીને ભસ્મ ન
થાય અને યમના દેવાની છેલ્લી રકમનો હિસાબ ચુકતે થઈ
છેકાય નહિ ત્યાં સુધી તેમનો ઉદ્ધાર થતો નથી

ત્યાર પછી ચંદ્રશેખરે પોતાની પ્રિયતમાને બાથમા લઈ
બોળામા બેસાડી અને મેઘની જેમ ઉચે ચડી હિમાચ્છાદિત
શિખર પર આવેલા પોતાના ઘર તરફ ઉડયા પરતું
પેલા ઉડના હાડકા તો રેતીમા જેમના તેમ પડયાજ
રહ્યા ચંદ્ર ઉગ્યો અને પૃથ્વીની શ્યામતામાથી શાત
અને ફીકા હાસ્ય યુક્ત તેમને પોતાના તરફ પુનઃ પુનઃ દૃષ્ટિ
ફેકતા જોઈ તે પોતાનુંજ પ્રતિબિંબ છે એમ ભૂલાવામા
પડ્યો હોય અને કહેતા હોય કે 'તારા કિરણોની સહાયથી
અમે તારાથી વધારે સફેદ છીએ,' તેમ આકાશમાથી આશ્ચર્ય
મગ્ન બની તેમને તે જોઈ રહ્યા સન્નિવે પવન સુસવાટા

મારતો તેમના પરથી પસાર થઈ રહ્યો પોતાના રમવાના રમકડા
 —રેતીના ઢગ—તેના પર પાથરી તેમને ઢાંટી દીધા તેની આબુખાબુ
 નૃત્ય કરી તીવ્ર આક્રંદ કરતો, મૃગજાના ભોગ થઈ પડેલા સારૂ
 જગતના વિલાપ સમા મળીત નાચે તે દૂર દૂર અરણ્યમા નાહો
 અખંડ નિશાબ્દતામા તેનો રવ ધોપાસ પ્રવરી રહ્યો

